

**Περιβάλλον
και
Ανάπτυξη**

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

**ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ -ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
(Δ.Π.Μ.Σ.) "ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ"
2η Κατεύθυνση Σπουδών
"ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ
ΠΕΡΙΟΧΩΝ"**

**Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας:
"Περιφερειακή ανάπτυξη και ανισότητες στην
Ελλάδα: Η περίπτωση της Περιφέρειας
Ηπείρου"**

Μεταπτυχιακή εργασία η οποία
υποβάλλεται για την εκπλήρωση των
απαιτήσεων για το Διεπιστημονικό
Διατμηματικό Δίπλωμα Ειδίκευσης του
Δ.Π.Μ.Σ. του Ε.Μ. Πολυτεχνείου
«Περιβάλλον και Ανάπτυξη»

Λάζογλου Μιλτιάδης

Επιβλέπουσα:

Ε. Δημοπούλου, Επίκ. Καθηγήτρια Ε.Μ.Π.

Εξεταστική Επιτροπή:

Αν. Καθηγητής Φώτης Γιώργος

Επίκουρος Καθηγητής Σαγιάς Ίων

Επίκουρη Καθηγήτρια Δημοπούλου Έφη

Αθήνα, Οκτώβριος 2012

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Αντί προλόγου	9
Ακρωνύμια	10
Περίληψη	11
Executive Summary	12
Εισαγωγή	13
Μεθοδολογικό πλαίσιο	13
Δομή της εργασίας	17
1. Έννοιες και Θεωρίες του Χώρου και της Ανάπτυξης	19
1.1 Εισαγωγή στη Περιφερειακή Επιστήμη	19
1.2 Η έννοια της Περιφέρειας	20
1.3 Τύποι Περιφερειών	20
1.4 Περιφερειακές Ανισότητες	21
1.5 Περιφερειακό Πρόβλημα	22
1.6 Περιφερειακή Ανάπτυξη και Περιφερειακή Πολιτική	23
1.7 Θεωρίες περιφερειακής ανάπτυξης	25
1.7.1 Θεωρίες αυτοεξισορόπησης	25
1.7.1.1 Θεωρία του διαπεριφερειακού εμπορίου	26
1.7.1.2 Η θεωρία της εξαγωγικής βάσης	27
1.7.1.3 Νεοκλασική θεωρία της σύγκλισης	28
1.7.1.4 Θεωρία της έλλειψης-αφθονίας αγαθών	28
1.7.1.5 Θεωρία της τομεακής διάρθρωσης	29
1.7.1.6 Θεωρία των σταδίων ανάπτυξης	30
1.7.1.7 Συνάρτηση παραγωγής Cobb-Douglas	31
1.7.2 Θεωρίες ανισορροπίας	31
1.7.2.1 Θεωρίες των φαύλων κύκλων	32
1.7.2.2 Θεωρίας της σωρευτικής αιτιότητας	32
1.7.2.3 Θεωρία της διατομεακής και διαπεριφερειακής διάχυσης της οικονομικής ανάπτυξης	33
1.7.2.4 Θεωρίας των πόλων ανάπτυξης	34
1.7.2.5 Θεωρία της ενδογενούς μεγέθυνσης	35
1.7.2.6 Οικονομίες συγκέντρωσης και η ανάπτυξη των πόλεων	35
1.7.2.7 Θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας	36

1.7.2.8 Θεωρία της Ολοκληρωμένης Αξιοβίωτης ανάπτυξης	36
2. Περιφερειακή πολιτική και ανισότητες σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο	38
2.1 Χαρακτηριστικά, σκοπός και αναγκαιότητα ύπαρξης της Πολιτικής Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης	39
2.2 Αρχές της μεθόδου άσκησης της Πολιτικής Συνοχής	41
2.3 Διαχρονική εξέλιξη της Πολιτικής Συνοχής της Ε.Ε.	42
2.4 Πολιτικής Συνοχής 2007-2013	45
2.4.1 Στόχοι και προτεραιότητες	46
2.4.2 Διαρθρωτικά Ταμεία	49
2.4.3 Κατανομή των πόρων και χρηματοδοτικά μέσα	51
2.4.4 Η Πολιτικής Συνοχής και η δημοσιονομική κρίση	52
2.5 Η Περιφερειακή Πολιτική Ελλάδα	53
2.6 Διαχρονική μελέτη της περιφερειακής πολιτικής στην Ελλάδα	54
2.7 Η οργάνωση της διοίκησης σε περιφερειακό επίπεδο	56
2.8 Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (Ε.Σ.Π.Α.)	57
2.8.1 Χαρακτηριστικά, στόχοι και προτεραιότητες του Ε.Σ.Π.Α.	57
2.8.2 Η διάρθρωση του Ε.Σ.Π.Α.	58
2.8.3 Η οργάνωση και διαχείριση των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων	58
2.9 Ελλάδα και ανισότητες σε ευρωπαϊκό επίπεδο	60
2.9.1 Δημογραφικές ανισότητες	60
2.9.2 Ανισότητες εισοδήματος και ευημερίας	63
2.9.3 Ανισότητες ως προς την απασχόληση και την ανεργία	66
2.9.4 Ανισότητες σε σχέση με την έρευνα και την τεχνολογική ανάπτυξη	69
Σύνοψη κεφαλαίου	72
3. Περιφέρεια Ηπείρου: Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά και διαπεριφερειακές ανισότητες	74
3.1 Θέση και Διοικητική οργάνωση	74
3.2 Γεωγραφικά χαρακτηριστικά	74
3.3 Χρήσεις γης	75
3.4 Οικιστικό Δίκτυο	76
3.5 Υποδομές	76
3.5.1 Μεταφορικές	76
3.5.2 Ενεργειακές	77

3.5.3 Παραγωγικές	77
3.5.4 Περιβαλλοντικές	77
3.5.5 Υγείας-Πρόνοιας	77
3.6 Περιβάλλον & Φυσικοί πόροι	78
3.7 Περιφέρεια Ηπείρου και ανισότητες σε διαπεριφερειακό επίπεδο	78
3.7.1 Οικονομικές ανισότητες	79
3.7.2 Ανισότητες εισοδήματος και ευημερίας	80
3.7.3 Δημογραφικές ανισότητες	82
3.7.4 Ανισότητες σε σχέση με την ελκτικότητα	84
3.7.5 Ανισότητες κοινωνικών και βιομηχανικών υποδομών	86
3.8 Βιβλιογραφική διερεύνηση των αίτιων ύπαρξης περιφερειακών ανισοτήτων	89
Σύνοψη κεφαλαίου	93
4. Μετρώντας τις ενδοπεριφερειακές ανισότητες της Ηπείρου	95
4.1 Απόλυτοι και σχετικοί δείκτες	96
4.1.1 Οικονομικές ανισότητες	96
4.1.2 Ανισότητες εισοδηματικές και ευημερίας	97
4.1.3 Δημογραφικές ανισότητες	99
4.1.4 Ανισότητες ανθρώπινου δυναμικού και απασχόλησης	100
4.1.5 Ανισότητες σε σχέση με την ελκτικότητα	102
4.1.6 Ανισότητες κοινωνικών και βιομηχανικών υποδομών	103
4.2 Μέτρα διασποράς των άκρων τιμών των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων της Ηπείρου	104
4.2.1 Εύρος μεταβολής	104
4.2.2 Λόγος ακραίων τιμών	105
4.2.3 Απόκλιση ακραίων τιμών	105
4.3 Μέτρα συνολικής διασποράς των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων της Ηπείρου	106
4.3.1 Αριθμητικός μέσος	106
4.3.2 Μέση απόκλιση	107
4.3.3 Μέση απόκλιση τετραγώνου	107
4.3.4 Διακύμανση	107
4.3.5 Συντελεστής μεταβλητότητας	107

4.3.6 Σταθμισμένος συντελεστής μεταβλητότητας _____	108
4.4 Μέτρα Συγκέντρωσης των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων της Ηπείρου _	108
4.4.1 Δείκτης Theil _____	109
4.4.2 Συντελεστής Gini _____	110
4.4.3 Καμπύλη Lorenz _____	112
4.5 Μέτρηση των ενδοπεριφερειακών χωρικών συγκεντρώσεων και διαφοροποιήσεων της Ηπείρου _____	115
4.5.1 Συντελεστής χωροθέτησης _____	115
4.5.2 Συντελεστής ειδίκευσης _____	117
4.5.3 Πολλαπλασιαστής Οικονομικής βάσης _____	118
4.5.4 Ανάλυση Απόκλισης-Συμμετοχής _____	120
Συμπεράσματα _____	127
Βιβλιογραφία _____	130
Αναφορές _____	130
Γενική Βιβλιογραφία _____	134
Ηλεκτρονικές πηγές _____	136
Παράρτημα I :Χαρτογράφηση ανισοτήτων μεταξύ των κρατών-μελών Ε.Ε.	
_____ Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	
Παράρτημα II: Χαρτογράφηση ανισοτήτων μεταξύ των ελληνικών περιφερειών _____	
_____ Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	
Παράρτημα III: Χαρτογράφηση ανισοτήτων μεταξύ των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου _____	
_____ Σφάλμα! Δεν έχει οριστεί σελιδοδείκτης.	

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Πολιτική Συνοχής 2007-2013 _____	46
Πίνακας 2: Στόχοι και διαθρωτικά ταμεία χρηματοδότησης της Πολιτικής Συνοχής 2007-2013 _____	51
Πίνακας 3: Πληθυσμιακοί και κοινωνικοί δείκτες στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-27 ____	60
Πίνακας 4: Δείκτες ευημερίας στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-27 _____	63
Πίνακας 5: Δείκτες απασχόλησης και ανεργίας στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-27 ____	66
Πίνακας 6: Δείκτες έρευνας και ανάπτυξης στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-27 _____	70
Πίνακας 7: Οικονομικοί δείκτες σε διαπεριφερειακό επίπεδο _____	80
Πίνακας 8: Δείκτες εισοδήματος και ευημερίας σε διαπεριφερειακό επίπεδο ____	81
Πίνακας 9: Δημογραφικοί δείκτες σε διαπεριφερειακό επίπεδο _____	84
Πίνακας 10: Δείκτες ελκτικότητας σε διαπεριφερειακό επίπεδο _____	85
Πίνακας 11: Δείκτες κοινωνικής και βιομηχανικής υποδομής σε διαπεριφερειακό επίπεδο _____	88
Πίνακας 12: Οικονομικοί δείκτες των Π. Ε. της Ηπείρου _____	97
Πίνακας 13: Δείκτες εισοδήματος και ευημερίας των Π. Ε. της Ηπείρου ____	97
Πίνακας 14: Σύνθετος Δείκτης Ευημερίας και Ανάπτυξης των Π. Ε. της Ηπείρου _	98
Πίνακας 15: Κατανομή Πληθυσμού των Π. Ε. της Ηπείρου _____	99
Πίνακας 16: Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά των Π. Ε. της Ηπείρου _____	100
Πίνακας 17: Κατανομή απασχόλησης των Π. Ε. της Ηπείρου _____	101
Πίνακας 18: Στοιχεία της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού των Π. Ε. της Ηπείρου _____	101
Πίνακας 19: Δείκτες ελκτικότητας των Π. Ε. της Ηπείρου _____	102
Πίνακας 20: Δείκτες κοινωνικής και βιομηχανικής υποδομής των Π. Ε. της Ηπείρου _____	103
Πίνακας 21: Α.Ε.Π. κατά κεφαλή των Π. Ε. της Ηπείρου _____	105
Πίνακας 22: Βοηθητικός πίνακας υπολογισμών _____	106
Πίνακας 23: Τιμές του δείκτη Theil σε επίπεδο Περιφερειών και Π.Ε. _____	109
Πίνακας 24: Τιμές του δείκτη Theil των Π.Ε. της Ηπείρου _____	110
Πίνακας 25: Τιμές του συντελεστή Gini σε επίπεδο Περιφερειών και Π.Ε. _____	111
Πίνακας 26: Τιμές του συντελεστή Gini των Π.Ε. της Ηπείρου _____	112
Πίνακας 27: Συντελεστές Χωροθέτησης των Π. Ε. της Ηπείρου _____	115
Πίνακας 28: Συντελεστής Ειδίκευσης των Π.Ε. της Ηπείρου _____	118

Πίνακας 29: Τιμές του πολλαπλασιαστή των Π.Ε. της Ηπείρου _____	120
Πίνακας 30: Τυπολογία κατά Boudeville _____	122
Πίνακας 31: Κατηγοριοποίηση κλάδων οικονομικής δραστηριότητας των Π.Ε. της Ηπείρου κατά Boudeville _____	123

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1: Ποσοστιαία μεταβολή του κατά κεφαλή Α.Ε.Π. σε Μ.Α.Δ. _____	65
Διάγραμμα 2: Ποσοστιαία μεταβολή της απασχόλησης 2008-2010 στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-27 _____	68
Διάγραμμα 3: Ποσοστιαία μεταβολή της ανεργίας των νέων 2008, 2009, 2010 στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-27 _____	69
Διάγραμμα 4: Ορισμός του συντελεστή Gini _____	111
Διάγραμμα 5: Απεικόνιση της καμπύλης Lorenz _____	113
Διάγραμμα 6: Απεικόνιση της καμπύλης Lorenz των Περιφερειών της Ελλάδας _____	113
Διάγραμμα 7: Απεικόνιση της καμπύλης Lorenz των Π.Ε. της Ελλάδας _____	114
Διάγραμμα 8: Απεικόνιση της καμπύλης Lorenz των Π.Ε. της Ηπείρου _____	114

Αντί προλόγου

Θα ήθελα από βάθους καρδιάς να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας κα. Δημοπούλου Έφη, για την καθοδήγηση και την άψογη συνεργασία που είχαμε κατά της διάρκεια εκπόνησης της εργασίας.

Θερμά ευχαριστώ τον κ. Σαγιά Ίων για τις εύστοχες παρατηρήσεις του και τους νέους ερευνητικούς ορίζοντες που έδωσε στην σκέψη μου μέσα από τη διδασκαλία του. Ευχαριστώ επίσης τον κ. Φώτη Γιώργο για την προθυμία του να συμμετέχει στην τριμελή επιτροπή της εργασίας μου.

Θα ήταν παράλειψη να μην ευχαριστήσω όλες και όλους τους καθηγητές μου στο Δ.Π.Μ.Σ. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη», οι οποίοι συνέβαλαν σημαντικά στην συμπλήρωση των γνώσεων μου, ενώ παράλληλα μου πρόσφεραν ερεθίσματα που αποτέλεσαν αφορμή για βαθύτερη αναζήτηση και προβληματισμό.

Κλείνοντας νιώθω ότι οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ σε καθέναν ξεχωριστά από τους συμφοιτητές μου στο πρόγραμμα του Δ.Π.Μ.Σ. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη» καθώς, νιώθω πως από την παρακολούθηση του προγράμματος αυτού, απέκτησα πολλούς και καλούς φίλους.

Ακρωνύμια

- Α.Ε.Ε.**= Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα
Α.Ε.Ι.= Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα
Α.Ε.Π.= Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
ΒΙ.ΠΕ.= Βιομηχανική Περιοχή
ΒΙΟ.ΠΑ.= Βιοτεχνικό Πάρκο
Δ.Τ.= Διαρθρωτικά Ταμεία
Ε.Ε.= Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Ε.Π.= Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη
Ε.Κ.Α.Χ.= Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
Ε.Κ.Τ.= Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ε.Ο.Κ.= Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
Ε.Π.= Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ε.Σ.Π.Α.= Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς
Ε.Τ.Ε.= Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων
Ε.Τ.Π.Α.= Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης
Κ.Π.Σ.= Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης
Μ.Α.Δ.= Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης
Μ.Ο.Δ.= Μονάδα Οργάνωσης της Διαχείρισης
Μ.Ο.Π.= Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα
Μ.Π.Β.= Μηχανισμός Προενταξιακής Βοήθειας
Ν.Π.Ι.Δ.= Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου
Π.Ε.Π.= Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Σ.Δ.Ε.Α.= Σύνθετος Δείκτης Ευημερίας και Ανάπτυξης
Σ.Π.Α.= Σχέδια Περιφερειακής Ανάπτυξης
Τ.Ε.Ι.= Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα
ΥΠ.Ε.Π.Θ.= Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
Χ.Υ.Τ.Α.= Χώρος Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων
Χ.Α.Δ.Α.= Χώροι Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Αποβλήτων

Περίληψη

Ο σχεδιασμός και προγραμματισμός της τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα, μολονότι χαρακτηρίζεται από σημαντικές αδυναμίες και αντιφάσεις παραμένει σημαντικός και κρίσιμος παράγοντας για την ανάπτυξη της χώρας. Στη σημερινή εποχή, η οποία χαρακτηρίζεται από την εξελισσόμενη πολυδιάστατη κρίση ο χωρικός σχεδιασμός αποκτά πρόσθετη αξία, καθώς συνδέεται άμεσα με την βελτίωση της διαχείρισης και της αξιοποίησης των διαθέσιμων κονδυλίων. Παράλληλα, η μετατόπιση αρμοδιοτήτων από το κεντρικό κράτος προς τις τοπικές αυτοδιοικήσεις, που προκύπτει από την εφαρμογή του προγράμματος «Καλλικράτης», ενισχύει το ρόλο των περιφερειακών ενοτήτων (πρώην νομών) στις δομές και τις διαδικασίες χωρικού σχεδιασμού. Στο νέο αυτό πλαίσιο, η βελτίωση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών προϋποθέτει ο χωρικός σχεδιασμός που θα ακολουθηθεί να βασίζεται σε μια βαθύτερη κατανόηση των ανισοτήτων που καταγράφονται σε κάθε περιφερειακή ενότητα.

Η παρούσα εργασία επιδιώκει να συμβάλει στο παραπάνω ζήτημα καταρτίζοντας ένα ολοκληρωμένο μεθοδολογικό πλαίσιο η εφαρμογή του οποίου θα συμβάλει στον εντοπισμό και την μέτρηση των ανισοτήτων που υπάρχουν μεταξύ περιφερειακών ενοτήτων που σχηματίζουν διοικητικά μια περιφέρεια, χρησιμοποιώντας κατάλληλα επιλεγμένους δείκτες από τη βιβλιογραφία. Ειδικότερα, η ανάγκη να αποτυπωθούν τα χαρακτηριστικά των ανισοτήτων οδήγησε στον υπολογισμό μέτρων και δεικτών που αποβλέπουν στην ανάλυση της περιφερειακής οικονομίας και στην διαμόρφωση της κατάλληλης περιφερειακής πολιτικής που θα οδηγήσει στην μείωση των ανισοτήτων. Η ποσοτική έκφραση της δομής των χαρακτηριστικών των περιφερειακών οικονομιών, αποδίδει μια εικόνα των προβλημάτων και των δυνατοτήτων ανάπτυξης μιας χωρικής ενότητας, εξυπηρετεί την ερμηνεία των ενδοπεριφερειακών και διαπεριφερειακών ανισοτήτων, διευκολύνει την ανάλυση των περιφερειακών διαφορών και διαφοροποιήσεων και τελικά συμβάλλει στον κατάλληλο σχεδιασμό των απαιτούμενων δράσεων και στην προώθηση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Περιοχή μελέτης της εργασίας αποτελούν οι Περιφερειακές Ενότητες της Ηπείρου.

Τα αποτελέσματα της ανάλυσης, αποδεικνύουν πως υπάρχουν έντονες ανισότητες μεταξύ των Περιφερειακών Ενοτήτων της Περιφέρειας Ηπείρου στους περισσότερους τομείς που εξετάστηκαν. Μέσω της διαχρονικής ανάλυσης των δεδομένων προκύπτει πως στις Περιφερειακές Ενότητες της Ηπείρου διαχρονικά καταγράφεται τάση αύξησης των ανισοτήτων. Ανάλογα είναι τα συμπεράσματα που ισχύουν για την μεταβολή ανισοτήτων σε εθνικό επίπεδο τόσο διαπεριφερειακά, όσο και σε επίπεδο Περιφερειακών Ενοτήτων. Συμπεραίνεται ότι οι πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης που ακολουθήθηκαν έως σήμερα στην Περιφέρεια Ηπείρου και στην Ελλάδα γενικότερα δεν πέτυχαν τους στόχους τους, ενώ γεννιούνται σημαντικές αμφιβολίες και για την αποτελεσματικότητά τους.

Executive Summary

Spatial planning as well as both local and regional development in Greece, although being hindered by significant weaknesses and controversies, are still important and crucial factors for the development of the Greek territory. The current multidimensional crisis makes it necessary to improve both the absorption and the effectiveness of the available funds. As a result the importance of spatial planning is increased, due to the fact that it is connected directly to the improvement of the management and utilization of the available funds.

At the same time, the enhanced powers given to local governments, through the implementation of the "Kallikratis" program reinforces the role of regional units to spatial planning procedures. In this new context, improving the effectiveness of policies requires spatial planning which should be based on a thorough understanding of the inequalities recorded in each regional unit.

The present paper to propose a methodology that will contribute to identify and quantify the inequalities between the regional units that form an administrative region using appropriate indicators. The need to identify the characteristics of inequalities led to the calculation of specific measures and indicators that aim both to analyze the regional economy and also to contribute in shaping the appropriate spatial policies. The current methodology contributes to the identification of the problems and the prospects of development for each regional unit, contributing in this way to the interpretation of intra-regional and inter-regional inequalities. This approach facilitates the analysis of regional differences, with a view to design the appropriate actions in order to limit inequalities. The area that was chosen for study is the Region of Epirus.

The results of the analysis show that there are marked differences between the regional units of Epirus in most topics examined. Through longitudinal data analysis are recorded trends of increasing inequalities among the regional units of Epirus. Similar are the conclusions about inequalities at national level. The results show that the regional development policies were followed both in the region of Epirus and also in Greece generally did not achieve their goals, while there are serious doubts about their effectiveness.

Εισαγωγή

Ο σχεδιασμός και προγραμματισμός της τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα, μολονότι χαρακτηρίζεται από σημαντικές αδυναμίες και αντιφάσεις παραμένει σημαντικός και κρίσιμος παράγοντας για την ανάπτυξη της. Εξάλλου στη σημερινή συγκυρία η οποία χαρακτηρίζεται από την εξελισσόμενη πολυδιάστατη κρίση ο χωρικός σχεδιασμός αποκτά πρόσθετη αξία, καθώς συνδέεται άμεσα με την βελτίωση της διαχείρισης και της αξιοποίησης των διαθέσιμων κονδυλίων. Παράλληλα, η μετατόπιση αρμοδιοτήτων από το κεντρικό κράτος προς τις τοπικές αυτοδιοικήσεις, που προκύπτει από την εφαρμογή του προγράμματος «Καλλικράτης», ενισχύει το ρόλο των περιφερειακών ενοτήτων (πρώην νομών) στις δομές και τις διαδικασίες χωρικού σχεδιασμού. Στο νέο αυτό πλαίσιο, η βελτίωση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών προϋποθέτει ο χωρικός σχεδιασμός που θα ακολουθηθεί να βασίζεται σε μια βαθύτερη κατανόηση των ανισοτήτων που καταγράφονται σε κάθε περιφερειακή ενότητα.

Η παρούσα εργασία επιδιώκει να συμβάλει στο παραπάνω ζήτημα καταρτίζοντας ένα ολοκληρωμένο μεθοδολογικό πλαίσιο η εφαρμογή του οποίου θα συμβάλει στον εντοπισμό και την μέτρηση των ανισοτήτων που υπάρχουν μεταξύ περιφερειακών ενοτήτων που σχηματίζουν διοικητικά μια περιφέρεια. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης θα χρησιμοποιηθούν για να καθοριστούν οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας στους οποίους οι υπό μελέτη περιφερειακές ενότητες μπορούν και πρέπει να στηρίξουν τη μελλοντική τους ανάπτυξη, μέσω ενός συνόλου (προτεινόμενων) κατευθύνσεων στρατηγικού χαρακτήρα, οι οποίες επιδιώκουν άμβλυνση των ανισοτήτων.

Μεθοδολογικό πλαίσιο

Περιοχή μελέτης

Περιοχή μελέτης της εργασίας αποτελούν οι Περιφερειακές Ενότητες της Ηπείρου. Η επιλογή της συγκεκριμένης χωρικής ενότητας βασίστηκε στα μοναδικά χαρακτηριστικά που διαθέτει η Ήπειρος καθώς είναι μια συνοριακή γεωγραφική ενότητα με αυξημένη σημασία για τη χώρα η οποία λειτουργεί ως βασική της δυτική «πύλη», ενώ ταυτόχρονα από τη μελέτη του Περιφερειακού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης της Ηπείρου (ΥΠ.Ε.Κ.Α., 2003), προκύπτει ότι η Ήπειρος «υστερεί» σε επίπεδο ανάπτυξης μεταξύ των ελληνικών περιφερειών, συμπεράσμα που λειτούργησε ως ερέθισμα ώστε να καθοριστούν τα αίτια του φαινομένου αυτού.

Δεδομένα

Η ανάλυση που πραγματοποιήθηκε βασίστηκε στα προσωρινά αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού του 2011 στη βάση δεδομένων της Eurostat και στη βάση δεδομένων της All Media¹. Πρέπει να επισημανθεί πως ακολουθώντας την

¹ <http://www.economics.gr/allmedia/nomoidatabase.asp>. Η συγκεκριμένη βάση δεδομένων έχει χρησιμοποιηθεί σε πλήθος επιστημονικών κειμένων (π.χ. Πετράκος & Ψυχάρης 2004, Λιαργκόβας et al. 2003) και συνεπώς κρίθηκε αξιόπιστη και ακριβής.

βιβλιογραφία θεωρήθηκε αξιόπιστος ο τρόπος λήψης των δεδομένων τόσο από την Eurostat, όσο και από την βάση δεδομένων της All Media. Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν για τη διενέργεια των υπολογισμών στην περιοχή μελέτης είναι μεταγενέστερα του 2005, επιδιώκοντας να είναι κατά το δυνατόν πρόσφατα. Για τον υπολογισμό διαχρονικών μεταβολών και σχετικών συγκρίσεων χρησιμοποιήθηκαν και δεδομένα παλαιότερων απογραφών (απογραφή 2001).

Δείκτες και μέτρα

Η ανάγκη να αποτυπωθούν τα χαρακτηριστικά των ανισοτήτων οδήγησε στον υπολογισμό μέτρων και δεικτών που αποβλέπουν στην ανάλυση της περιφερειακής οικονομίας και στην διαμόρφωση της κατάλληλης περιφερειακής πολιτικής που θα συμβάλλει στη μείωση των ανισοτήτων.

Άλλωστε η ποσοτική έκφραση της δομής των χαρακτηριστικών των περιφερειακών οικονομιών, αποδίδει μια εικόνα της πραγματικότητας, των προβλημάτων καθώς και των δυνατοτήτων ανάπτυξης μιας χωρικής ενότητας, εξυπηρετεί την ερμηνεία των ενδοπεριφερειακών και διαπεριφερειακών ανισοτήτων, διευκολύνει την ανάλυση των περιφερειακών διαφοροποιήσεων, ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στον κατάλληλο σχεδιασμό των απαιτούμενων δράσεων και στην προώθηση της αναπτυξιακής διαδικασίας (Πολύζος 2011).

Σύμφωνα με την βιβλιογραφία (Παπαδασκαλόπουλος 2000, Πολύζος 2011, Πετράκος & Ψυχάρης 2004) για την μέτρηση των ανισοτήτων χωρικών ενοτήτων χρησιμοποιούνται μέτρα διασποράς, μέτρα συγκέντρωσης, δείκτες οι οποίοι έχουν διαμορφωθεί ειδικά για τις ανάγκες της ανάλυσης του χώρου και χρησιμοποιούνται για την μέτρηση χωρικών συγκεντρώσεων και διαφοροποιήσεων καθώς και δείκτες απόλυτοι και σχετικοί.

Τα μέτρα διασποράς διακρίνονται σε δυο επιμέρους κατηγορίες. Αφενός υπάρχουν τα μέτρα διασποράς ακραίων τιμών, τα οποία μετρούν τις ανισότητες από την άποψη των ακραίων τιμών και αφετέρου υπάρχουν τα μέτρα συνολικής διασποράς τα οποία γιατί δίνουν πληροφορίες για τις αποκλίσεις όλων των τιμών του εξεταζόμενου χαρακτηριστικού από την κεντρική του τιμή. Τα μέτρα της πρώτης κατηγορίας που υπολογίστηκαν στην εργασία είναι το εύρος μεταβολής, ο λόγος ακραίων τιμών και η απόκλιση ακραίων τιμών, ενώ τα μέτρα συνολικής διασποράς που υπολογίστηκαν είναι η μέση απόκλιση, η μέση απόκλιση τετραγώνου, η διακύμανση, ο συντελεστής μεταβλητότητας και ο σταθμισμένος συντελεστής μεταβλητότητας.

Τα μέτρα συγκέντρωσης υπολογίζουν τις ανισότητες σε σχέση με τη συνολική κατάσταση της περιφερειακή ισότητας. Στην εργασία τα μέτρα συγκέντρωσης που χρησιμοποιούνται είναι ο συντελεστής Gini, ο δείκτης Theil και η καμπύλη Lorenz.

Για την μέτρηση των χωρικών συγκεντρώσεων και διαφοροποιήσεων υπολογίζονται οι συντελεστές χωροθέτησης και ειδίκευσης καθώς και ο πολλαπλασιαστικός οικονομικής βάσης. Τέλος, πραγματοποιείται ανάλυση Απόκλισης-Συμμετοχής για κάθε κλάδο οικονομικής δραστηριότητας της περιοχής μελέτης.

Η επιλογή και η διάθρωση των κατάλληλων σχετικών και απόλυτων δεικτών που υπολογίστηκαν στην εργασία προέκυψε από τη συνδυαστική μελέτη της βιβλιογραφίας (Πολύζος 2011, Πολύζος & Πετράκος 2008, Πετράκος & Ψυχάρης

2004, Λιαργκόβας et. al. 2003, Πετράκος 2004). Προέκυψε πως οι δείκτες που χρησιμοποιούνται για να εντοπίσουν και να υπολογίσουν τις ανισότητες σχετίζονται με ζητήματα οικονομικά, εισοδήματος και ευημερίας, δημογραφικά, ελκτικότητα, κοινωνικής και βιομηχανικής υποδομής. Στη τελική επιλογή των δεικτών ρόλο διαδραμάτισε και η διαθεσιμότητα δεδομένων. Η μελέτη των σχετικών και απόλυτων δεικτών στην εργασία δομείται στις ακόλουθες ενότητες:

➤ **Οικονομικές ανισότητες**

Πρόκειται για δείκτες οι οποίοι επιχειρούν την μέτρηση του Α.Ε.Π (π.χ. Α.Ε.Π. σε τρέχουσες τιμές, κατά κεφαλή κ.α.) και χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση της ανταγωνιστικότητας της κάθε οικονομίας (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004). Ειδικότερα για την περιοχή μελέτης, οι δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν είναι ποσοστό συμμετοχής στο Α.Ε.Π. της χώρας (%), ποσοστό συμμετοχής στο Α.Ε.Π. της Περιφέρειας Ηπείρου (%), Α.Ε.Π. κατά κεφαλήν σε τρέχουσες τιμές (€).

➤ **Ανισότητες εισοδήματος και ευημερίας**

Επιδιώκοντας την πληρέστερη απόδοση της οικονομικής πραγματικότητας των εξεταζόμενων περιοχών κρίθηκε σκόπιμη η μελέτη και άλλων δεικτών που έμμεσα σχετίζονται με την οικονομία των ελληνικών περιφερειών και άμεσα σχετίζονται με ζητήματα εισοδήματος και γενικότερα ευημερίας. Οι δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν είναι δηλωθέν εισόδημα ανά φορολογούμενο (€), αποταμιευτικές καταθέσεις ανά κάτοικο (€), αριθμός Ι.Χ. (Ι.Χ./100 μόνιμους κατοίκους) καθώς και ο Σύνθετος Δείκτης Εισοδήματος και Ευημερίας.

➤ **Δημογραφικές ανισότητες**

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Πολύζος, 2011) μια από τις βασικότερες συνέπειες των διαφορετικών επιπέδων οικονομικής ανάπτυξης και της γενικότερης πολιτικής που εφαρμόστηκε μεταπολεμικά στην Ελλάδα, ήταν οι εξελίξεις στις χωρικές συγκεντρώσεις του πληθυσμού και οι δημογραφικές ανισότητες. Υπό αυτό το πρίσμα κρίθηκε απαραίτητος ο υπολογισμός και η ανάλυση σχετικών δεικτών. Οι δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν είναι κατανομή πληθυσμού (%), ποσοστό αστικού πληθυσμού (%), ποσοστό αγροτικού πληθυσμού (%), μόνιμοι κάτοικοι (αριθμός), μεταβολή πληθυσμού 1998-2007 (%), πυκνότητα πληθυσμού (άτομα/km²), αριθμός γεννήσεων (γεννήσεις/1000 κατοίκους).

➤ **Ανισότητες ανθρώπινου δυναμικού και απασχόλησης**

Τα ποιοτικά και τα ποσοτικά χαρακτηριστικά του ανθρώπινου δυναμικού σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004) αποτελούν εκ των βασικότερων παραγόντων που επηρεάζουν καθοριστικά τις προοπτικές της αναπτυξιακής διαδικασίας μιας περιφέρειας, συνεπώς η αξιολόγηση των χαρακτηριστικών του ανθρώπινου δυναμικού μιας περιφέρειας είναι απολύτως απαραίτητη. Οι δείκτες στους οποίους στηρίχθηκε η ανάλυση των σχετικών στοιχείων είναι η κατανομή απασχόλησης και συμμετοχής στο Α.Ε.Π. για πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα (%), το ποσοστό ανεργίας (%), οι απόφοιτοι

λυκείου ως ποσοστό επί του πληθυσμού (%), οι πτυχιούχοι Α.Ε.Ι.-Τ.Ε.Ι. ως ποσοστό επί του πληθυσμού (%), οι κάτοχοι μεταπτυχιακού ως ποσοστό επί του πληθυσμού (%).

➤ **Ανισότητες σχετικά με την ελκτικότητα**

Πρωταρχικής σημασίας για την ανάπτυξη μιας περιοχής είναι ένα σύνολο παραγόντων όπως το φυσικό της περιβάλλον, το ανάγλυφο, οι τουριστικοί της πόροι κ.ά. (π.χ. θέση της περιοχής που εξασφαλίζει εύκολη πρόσβαση). Οι παράγοντες αυτοί διαφοροποιούν την ελκτικότητα μιας περιοχής, επιφέροντας μια σειρά από μεταβολές όπως η μείωση ή διατήρηση ή η αύξηση του πληθυσμιακού της δυναμικού και των δραστηριοτήτων που φιλοξενεί. Οι δείκτες που ακολουθούν επιχειρούν να μετρήσουν είτε άμεσα είτε έμμεσα την ελκτικότητα των ελληνικών περιφερειών (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004). Οι δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν είναι κλίκες σε ξενοδοχειακά καταλύματα (αριθμός), νέες κατοικίες (αριθμός νέων κατοικιών ανά 100 κατοίκους), ογκος νέων κατοικιών (χιλ. m³).

➤ **Ανισότητες κοινωνικής και βιομηχανικής υποδομής**

Οι δείκτες κοινωνικής και βιομηχανικής υποδομής σχετίζονται με κρίσιμα ζητήματα όπως οι υποδομές, εκπαίδευσης, υγείας αλλά και παραγωγικές υποδομές. Οι παράγοντες αυτοί διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του αναπτυξιακού προφίλ μιας περιοχής, με τις γεωγραφικές ενότητες που παρουσιάζουν ικανοποιητικές τιμές δεικτών, να πληρούν τις προδιαγραφές που απαιτούνται για να προσελκύσουν πληθυσμιακό δυναμικό και παραγωγικές δραστηριότητες που απαιτούνται για την ισόρροπη ανάπτυξη των υπό μελέτη περιοχών (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004). Οι δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν είναι αριθμός καθηγητών (καθηγητές/100 μαθητές), κλίκες θεραπευτηρίων (κλίκες θεραπευτηρίων/1000 κατοίκους), αριθμός γιατρών (γιατροί/1000 κατοίκους), αριθμός ΒΙ.ΠΕ., αριθμός επιχειρήσεων που λειτουργούν σε ΒΙ.ΠΕ., αριθμός ΒΙ.ΠΑ./ΒΙΟ.ΠΑ.

Η χαρτογραφική απόδοση των δεικτών που μελετώνται πραγματοποιείται στα Παραρτήματα της εργασίας.

Εργαλεία

Για τη διενέργεια των υπολογισμών των δεικτών και υπόλοιπων στατιστικών μεγεθών χρησιμοποιήθηκε το λογισμικό SPSS 16. Η χαρτογραφική απόδοση των δεικτών βασίστηκε στο λογισμικό ArcGis 10.

Δομή της εργασίας

Αφετηρία της εργασίας αποτελεί η βιβλιογραφική διερεύνηση της σχέσης «χώρου» και «ανάπτυξης», εστιάζοντας στο αντικείμενο της περιφερειακής επιστήμης. Παρουσιάζονται οι παράμετροι και οι κατηγοριοποιήσεις που συναντώνται στη βιβλιογραφία για την έννοια της «περιφέρειας» και στη συνέχεια αναλύονται τα βασικά γνωρίσματα των περιφερειακών ανισοτήτων, ενώ έμφαση δίνεται στην κατανόηση των αιτίων που δημιουργούν και ενισχύουν την ύπαρξή τους. Ακολούθως, πραγματοποιείται η παρουσίαση των διαφορετικών οπτικών με τις οποίες προσεγγίζεται στην επιστημονική κοινότητα το θέμα του «περιφερειακού προβλήματος». Έπειτα πραγματοποιείται ο συσχετισμός μεταξύ της περιφερειακής ανάπτυξης και της περιφερειακής πολιτικής, δυο εκ των πλέον σημαντικών εννοιών για την παρούσα εργασία. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την αναλυτική παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών των κυριότερων θεωριών περιφερειακής ανάπτυξης που συναντώνται στη βιβλιογραφία.

Στο επόμενο κεφάλαιο της εργασίας, αρχικά παρουσιάζονται τα κύρια χαρακτηριστικά και οι στόχοι της Πολιτικής Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ακολούθως καταγράφονται οι λόγοι που κατέστησαν επιτακτική την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Π.Α.). Έπειτα, παρουσιάζονται οι αρχές που διέπουν τη συγκεκριμένη πολιτική, πριν παρουσιαστούν διαχρονικά οι δράσεις των Κοινοτικών αρχών στους εν λόγω τομείς. Επιπρόσθετα, επιχειρείται η ανάλυση των χρηματοδοτικών μέσων, των στόχων πολιτικής και της κατανομής των πόρων που αφορούν την Προγραμματική Περίοδο 2007-2013. Ακολουθεί η διαχρονική ανάλυση των μέτρων περιφερειακής πολιτικής που έχουν εφαρμοστεί σε εθνικό επίπεδο, με στόχο να γίνει πληρέστερα κατανοητός ο βαθμός επίδρασης της Κοινοτικής Περιφερειακής Πολιτικής στο σύνολο των πολιτικών Περιφερειακής Ανάπτυξης που έχουν εφαρμοστεί σε εθνικό επίπεδο. Η ανάλυση επικεντρώνεται στη παρούσα Προγραμματική Περίοδο 2007-2013, εμβαθύνοντας στην παρουσίαση της δομής, των χαρακτηριστικών και των προτεραιοτήτων του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (Ε.Σ.Π.Α.). Έπειτα παρουσιάζεται η μεθοδολογία που διέπει τις διαδικασίες διαχείρισης, παρακολούθησης, πληρωμών ελέγχου, υλοποίησης, και πιστοποίησης των υλοποιούμενων Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (Ε.Π.). Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των αποτελεσμάτων των δεικτών που υπολογίστηκαν και την ανάλυση των συμπερασμάτων που προέκυψαν όσον αφορά τις ανισότητες μεταξύ των κρατών-μελών της Ε.Ε. αλλά και σχετικά με την θέση της Ελλάδας σε σχέση με τις ανισότητες αυτές. Το δεύτερο κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη σύνοψη των βασικών σημείων του κεφαλαίου.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Ηπείρου όσον αφορά την θέση της και τη διοικητική οργάνωση. Ακολούθως πραγματοποιείται ανάλυση των γεωγραφικών χαρακτηριστικών, των χρήσεων γης και της δομής του οικιστικού της δικτύου. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι υποδομές της περιοχής (μεταφορικές, ενεργειακές, παραγωγικές, υγείας-τρόφιας). Έπειτα, πραγματοποιείται η παρουσίαση των χαρακτηριστικών του φυσικού περιβάλλοντος και των πόρων της Ηπείρου. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των αποτελεσμάτων και των συμπερασμάτων της ανάλυσης που αφορά τον εντοπισμό

ανισοτήτων μεταξύ των ελληνικών περιφερειών, με έμφαση στον εντοπισμό της θέσης της Περιφέρειας Ηπείρου ως προς τις ανισότητες αυτές. Το τρίτο κεφάλαιο ολοκληρώνεται με τη σύνοψη των βασικών σημείων του κεφαλαίου.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αρχικά υπολογίζονται οι τιμές απόλυτων και σχετικών δεικτών των ανισοτήτων των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου που σχετίζονται με ανισότητες οικονομικές, εισοδηματικές και ευημερίας, δημογραφικές, ανθρώπινου δυναμικού και απασχόλησης, ανισότητες σε σχέση με την ελκτικότητα καθώς και ανισότητες κοινωνικών και βιομηχανικών υποδομών. Ακολουθεί, ο υπολογισμός δεικτών διασποράς όπως το εύρος μεταβολής, ο λόγος ακραίων τιμών, η απόκλιση ακραίων τιμών, η μέση απόκλιση, η μέση απόκλιση τετραγώνου, η διακύμανση, ο συντελεστής μεταβλητότητας και ο σταθμισμένος συντελεστής μεταβλητότητας. Έπειτα, υπολογίζονται κάποια μέτρα συγκέντρωσης των ανισοτήτων των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου όπως ο συντελεστής Gini, ο δείκτης Theil και η καμπύλη Lorenz. Στη συνέχεια πραγματοποιείται η μέτρηση των χωρικών συγκεντρώσεων και διαφοροποιήσεων υπολογίζοντας τους συντελεστές χωροθέτησης και ειδίκευσης. Για τον υπολογισμό των πολλαπλασιαστικών ωφελειών των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας στους οποίους «ειδικεύεται» καθεμία Περιφερειακή Ενότητα της Ηπείρου υπολογίστηκε ο πολλαπλασιαστικός οικονομικής βάσης. Προκειμένου να βρεθούν οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας στους οποίους μπορεί να βασιστεί η μελλοντική ανάπτυξη των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου και να είναι δυνατός ο καθορισμός προτεινόμενων στρατηγικών κατευθύνσεων η εργασία ολοκληρώνεται με ανάλυση Απόκλισης-Συμμετοχή των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας. Η εργασία ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των συμπερασμάτων που προέκυψαν από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε για τις Περιφερειακές Ενότητες της Ηπείρου.

1. Έννοιες και Θεωρίες του Χώρου και της Ανάπτυξης

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας πραγματοποιείται η διερεύνηση των βασικών εννοιών και ζητημάτων που πραγματεύεται η εργασία, συνδυαστικά με το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο στηρίζεται η άσκηση της εκάστοτε περιφερειακής πολιτικής.

Στην αρχή του κεφαλαίου μελετάται η σχέση «χώρου» και «ανάπτυξης», όπως προκύπτει από τη διεθνή κι ελληνική βιβλιογραφία, εμβαθύνοντας στο αντικείμενο της περιφερειακής επιστήμης. Έπειτα, παρουσιάζονται οι παράμετροι και οι κατηγοριοποιήσεις που συναντώνται στη βιβλιογραφία για την έννοια της «περιφέρειας». Στη συνέχεια αναλύονται τα βασικά γνωρίσματα των περιφερειακών ανισοτήτων, ενώ έμφαση δίνεται στην κατανόηση των αιτίων που δημιουργούν και ενισχύουν την ύπαρξη τους. Ακολούθως, πραγματοποιείται η παρουσίαση των διαφορετικών οπτικών με τις οποίες προσεγγίζεται στην επιστημονική κοινότητα το θέμα του «περιφερειακού προβλήματος». Έπειτα, πραγματοποιείται ο συσχετισμός μεταξύ της περιφερειακής ανάπτυξης και της περιφερειακής πολιτικής, δυο εκ των πλέον σημαντικών εννοιών για την παρούσα εργασία. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την αναλυτική παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών των κυριότερων θεωριών περιφερειακής ανάπτυξης που συναντώνται στη βιβλιογραφία.

1.1 Εισαγωγή στη Περιφερειακή Επιστήμη

Η σχέση «χώρου» και «ανάπτυξης» αποτελεί στις μέρες μας βασική ερευνητική δραστηριότητα με αυξανόμενο ενδιαφέρον. Η τάση αυτή ενισχύθηκε σημαντικά μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου όταν και παρατηρήθηκαν διαφορετικοί ρυθμοί ανάπτυξης μεταξύ περιφερειών. Το φαινόμενο αυτό επιβεβαίωσε την αδυναμία των δυνάμεων της αγοράς να πετύχουν την ισόρροπη διανομή της ανάπτυξης στο κοινωνικό σύνολο και ενίσχυσε την ανάγκη να υπάρξει μια συστηματική και σχεδιασμένη πολιτική από το κράτος που να επιδιώκει την ανάπτυξη κάθε Περιφέρειας με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της (Πολύζος, 2011).

Η κλασική οικονομική ανάλυση είχε περιορίσει την χωρική διάσταση των οικονομικών φαινομένων. Η μεταβλητή του χώρου εντάχθηκε στα διάφορα οικονομικά μοντέλα σχετικά πρόσφατα (Isard, 1975), όμως σήμερα ο χώρος αποτελεί βασική παράμετρο στη διαμόρφωση πολιτικών και προγραμμάτων (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009). Η μελέτη της διάστασης του χώρου για την επίλυση των προβλημάτων της οικονομίας (με χωρική διάσταση) οδήγησε στη δημιουργία της επιστημονικής προσέγγισης της Οικονομικής του Χώρου ή Περιφερειακής Οικονομικής ή γενικότερα Περιφερειακής Επιστήμης, η οποία συνδέεται άμεσα με την Περιφερειακή Ανάλυση και Ανάπτυξη καθώς και την Περιφερειακή Πολιτική (Κόνσολας 1997).

Η Περιφερειακή Επιστήμη οφείλει την ύπαρξη της ως ξεχωριστού επιστημονικού κλάδου στον Walter Isard (Πολύζος, 2011). Αποτελεί βασική ερευνητική περιοχή για διάφορες επιστήμες (π.χ. οικονομία, χωροταξία, δημογραφία, περιβάλλον) (Πολύζος, 2011) και γι' αυτό θεωρείται πως η ανάλυση σχετικών ζητημάτων είναι επιθυμητό να έχει διεπιστημονικό χαρακτήρα.

Βασική επιδίωξη της Περιφερειακής Επιστήμης είναι η επίτευξη του υψηλότερου βαθμού κοινωνικής ευημερίας που επιτρέπουν οι δυνατότητες και οι περιορισμοί κάθε περιοχής (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009).

1.2 Η έννοια της Περιφέρειας

Η «περιφέρεια» είναι μια βασική χωρική έννοια με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν με σαφήνεια από άλλες χωρικές έννοιες, όπως ο χώρος, ο τόπος, η τοποθεσία και η περιοχή (Παυλόπουλος 2009). Αποτελεί μια συνεχόμενη χωρική και γεωγραφική ενότητα που χαρακτηρίζεται αφενός από τη μοναδικότητα των γνωρισμάτων της και αφετέρου από συγκεκριμένα δεδομένα (π.χ. οικονομικά, κοινωνικά, περιβαλλοντικά κ.α.) (Αναστασίου, 2012).

Μια περιφέρεια πρέπει να έχει μια κατά το δυνατόν περισσότερη ολοκληρωμένη οικονομική και κοινωνική δομή ώστε «να μπορεί να λειτουργεί αυτόνομα αν και δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπίζεται ανεξάρτητα από την ευρύτερη χωρική ενότητα στην οποία ανήκει» (π.χ. χώρα), με την οποία βρίσκεται σε μια δυναμική σχέση παρουσιάζοντας αλληλεπιδράσεις και αλληλεξαρτήσεις (Σαγιας 2011).

Έως σήμερα δεν έχει προκύψει ένας ενιαίος ορισμός που να καθορίζει την έννοια της «περιφέρειας». Κάποιοι επιστήμονες (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004) ορίζουν την περιφέρεια ως «οριοθετημένη γεωγραφική περιοχή» ενώ άλλοι (Γκέκας & Χατζημιχάλης, 2001), ορίζουν ως περιφέρεια μια «δυναμική γεωγραφική ενότητα, τα όρια και το περιεχόμενό της οποίας επηρεάζονται από διαχρονικές μεταβολές των κοινών χαρακτηριστικών των χωρικών μονάδων που την αποτελούν».

Ο Κουσιδώνης (2007) ορίζει ως περιφέρειες «ενότητες του χώρου που αποτελούνται από μικρότερες χωρικές μονάδες, σημειακού (π.χ. οικισμοί) ή επιφανειακού (π.χ. Περιφερειακές Ενότητες ή επαρχίες) χαρακτήρα».

Η διαδικασία ορισμού των ορίων των περιφερειών ονομάζεται περιφερειοποίηση. Πρέπει να επισημανθεί πως η διαδικασία ορισμού μιας περιφέρειας «σχετίζεται με τα θεωρητικά ερωτήματα της έρευνας και τα πρακτικά ζητήματα του σχεδιασμού που ακολουθεί η προσέγγιση της εκάστοτε μελέτης» (Σαγιας 2011). Η συνηθέστερη μορφή διαίρεσης της περιφέρειας είναι η διοικητική διαίρεση ή οι διοικητικές περιφέρειες (Πολύζος, 2011).

Τις τελευταίες δεκαετίες η περιφερειακή επιστήμη επικεντρώθηκε σε ζητήματα που σχετίζονται με «τις τοπικές ιδιαιτερότητες, στην καινοτομία, στη γνώση, στην ευελιξία, στο κοινωνικό κεφάλαιο και στην οικολογική ισορροπία» (Μουτσιάκης, 2011). Οι προσεγγίσεις αυτές δίνουν έμφαση στην εδαφική διάσταση των πολιτικών και «ενισχύουν τη σημασία των περιφερειών και των τοπικών ιδιαιτεροτήτων στις αναπτυξιακές διαδικασίες» (Καυκαλάς, 2004).

1.3 Τύποι Περιφερειών

Ιδιαίτερη αξία παρουσιάζει το γεγονός πως μολοντί υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις ορισμού της έννοιας της «περιφέρειας» πολλοί μελετητές καταλήγουν πως οι περιφέρειες μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε (Σκορδίλη 2003, Σαγιας 2011, Γκέκας και Χατζημιχάλης 2001, Κουσιδώνης 2007, Κόνσολας, 1997):

α) Ομοιογενείς περιφέρειες. Αποτελεί την πιο διαδεδομένη πρακτική ορισμού περιφερειών. Στη συγκεκριμένη προσέγγιση οι ομοιογενείς περιφέρειες παρουσιάζουν κάποιο κοινό χαρακτηριστικό. Συνήθως ως κριτήριο ομοιογένειας χρησιμοποιούνται οικονομικά μεγέθη (π.χ. Α.Ε.Π.) αλλά είναι δυνατή η διάκριση περιφερειών με βάση χαρακτηριστικά κοινωνικά (π.χ. γλώσσα), γεωγραφικά (π.χ. κλίμακα σχεδιασμού), ή ακόμα και περιβαλλοντικά-μορφολογικά (π.χ. ορεινότητα) (Αναστασίου, 2012). Σε κάθε περίπτωση πρέπει να επισημανθεί πως δεν είναι ομοιόμορφη η κατανομή των χαρακτηριστικών των περιφερειών στο εσωτερικό τους (Σαγιας 2011).

β) Λειτουργικές ή Πολικές περιφέρειες. Πρόκειται για χωρικές ενότητες, στις οποίες παρατηρείται η ύπαρξη εσωτερικής συνέχειας ορισμένων χαρακτηριστικών, τα οποία συνθέτουν ένα ιεραρχικά δομημένο σύνολο. Στις περιφέρειες αυτές υπάρχει ένας κεντρικός πόλος (συνήθως η πρωτεύουσα της περιφέρειας) που επηρεάζει τις υπόλοιπες περιοχές. Ακόμα, υπάρχουν διάσπαρτοι κεντρικοί πόλοι οι οποίοι συγκεντρώνουν τις οικονομικές δραστηριότητες και επηρεάζουν τις οικονομίες των μικρότερων πόλεων της περιφέρειας. Καταγράφονται έντονες σχέσεις αλληλεξάρτησης μεταξύ του κεντρικού πόλου και των μικρότερων περιοχών (Κόνσολας 1997, Αναστασίου 2012), οι οποίες είναι διαφορετικού βαθμού (Σαγιας 2011).

γ) Περιφέρειες Προγραμματισμού. Πρόκειται χωρικές ενότητες που οριοθετούνται *«για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων στόχων της περιφερειακής πολιτικής»* (Πολύζος, 2011). Επιλέγονται με κριτήριο την εφαρμογή κάποιου συγκεκριμένου προγράμματος περιφερειακής ανάπτυξης (π.χ. παραμεθόριες περιφέρειες). Οι Παπαδασκαλόπουλος και Χριστοφάκης (2009) ορίζουν ως περιφέρειες προγραμματισμού *«γεωγραφικές ενότητες που αποτελούνται από όμορες χωρικές μονάδες και οριοθετούνται για την εφαρμογή του περιφερειακού προγραμματισμού»*.

Επιστήμονες (Κουσιδώνης, 2007) υποστηρίζουν ότι βασική διαφοροποίηση είναι πως η διάκριση των περιφερειών σε λειτουργικές και ομοιογενείς αφορά τον τρόπο διάκρισης υφιστάμενων περιφερειών, ενώ οι περιφέρειες προγραμματισμού σχετίζονται με την γεωγραφική ενότητα η οποία είναι στην αρμοδιότητα κάποιου φορέα. Επισημαίνεται μάλιστα πως η συγκεκριμένη τυπολογία διάκρισης του χώρου ενισχύει την αποτελεσματικότητα των πολιτικών που ασκούνται.

1.4 Περιφερειακές Ανισότητες

Ο όρος περιφερειακές ανισότητες αναφέρεται στην ύπαρξη *«σημαντικών ή μη διαφορών, όσον αφορά την ευημερία, όπως αυτή μετράται από μία ή περισσότερες μεταβλητές σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο χωρικών μονάδων»* (Πετράκος και Ψυχάρης, 2004). Η έννοια των περιφερειακών ανισοτήτων μπορεί να αναφέρεται και στις διαφορές της κατανομής δραστηριοτήτων στο χώρο.

Άλλοι ερευνητές (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2004) αναφέρουν πως *οι περιφερειακές ανισότητες μπορούν να οριστούν ως «ανισότητες στις ευκαιρίες που υπάρχουν στις επιμέρους χωρικές μονάδες: ευκαιρίες για οικονομικές δραστηριότητες,*

για επενδύσεις, για απασχόληση, για σταδιοδρομία, για σπουδές, για περίθαλψη, για αναψυχή, για πολιτιστική δραστηριότητα κ.λπ.»

Η Γρυλλάκη (2003) υποστηρίζει πως ως περιφερειακές ανισότητες νοούνται οι: «διαφορές μεταξύ των περιφερειών, στο παραγόμενο προϊόν, στην παραγωγικότητα της εργασίας, την ανεργία, τον ενεργό πληθυσμό κλπ».

Σε κάθε περίπτωση πρέπει να επισημανθεί πως οι «περιφερειακές ανισότητες δεν είναι μόνιμες αλλά μεταβάλλονται δυναμικά στον χρόνο» Γρυλλάκη (2003), γι' αυτό και η διερεύνηση τους απασχολεί διαχρονικά σημαντικό μέρος της ακαδημαϊκής κοινότητας.

Οι λόγοι για τους οποίους παρατηρούνται ανισότητες, διαφέρουν ανάλογα με τη θεωρία που επιλέγει κανείς να χρησιμοποιήσει γι' αυτό θεωρείται αναγκαίο στο επόμενο κεφάλαιο της εργασίας να αναλυθούν συνοπτικά οι επικρατέστερες θεωρίες.

1.5 Περιφερειακό Πρόβλημα

Ο όρος «περιφερειακό πρόβλημα» χρησιμοποιείται για να εκφράσει την «ύπαρξη χωρικής ασυμμετρίας στην αναπτυξιακή διαδικασία μιας χώρας ή ενός ευρύτερου γεωγραφικού χώρου και η επακόλουθη περιφερειακή οικονομική και κοινωνική ανισορροπία το μέγεθος των περιφερειακών ανισοτήτων σε μια χώρα» (Πολύζος, 2011). Το «περιφερειακό πρόβλημα» δυσχεραίνει την ανάπτυξη της χώρας περιορίζοντας την «εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών ή ανθρώπινων πόρων της περιφέρειας» (Πετράκος 2009, Καραβελι & Τσιωνας, 2011).

Το «περιφερειακό πρόβλημα» είναι ένα πολυσύνθετο και πολυδιάστατο φαινόμενο, το οποίο έχει οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές, θεσμικές διαστάσεις με αποτέλεσμα να κρίνεται αναγκαία η διεπιστημονική προσέγγιση του φαινομένου των περιφερειακών ανισοτήτων (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2008). Κάποιοι ερευνητές (Κολτσαράς, 2012) αναφέρουν ότι «τα αίτια του «περιφερειακού προβλήματος» αποτελούνται από ένα σύνολο πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών, πολιτιστικών παραγόντων που διαμορφώθηκε ως αποτέλεσμα μιας μακροχρόνιας αλληλεπίδρασης μεταξύ χωρικών μονάδων διαφορετικού επιπέδου». Άλλοι επιστήμονες (Κόνσολας, 1997) υποστηρίζουν πως ο προσδιορισμός των παραγόντων που προκαλούν το «περιφερειακό πρόβλημα» παρουσιάζει πολλαπλές δυσχέρειες, καθώς απαιτεί εμπειρικές έρευνες, προκειμένου να ιεραρχηθούν τα αίτια των περιφερειακών ανισοτήτων.

Στη βιβλιογραφία (Καραβελι & Τσιωνας, 2011) αναφέρεται πως η ελληνική περιφερειακή πολιτική παγίωσε ένα πολωτικό αναπτυξιακό πρότυπο, με βασική στόχευση την αξιοποίηση των οικονομιών συγκέντρωσης πληθυσμού και οικονομικών δραστηριοτήτων. Σύμφωνα με επιστήμονες (Πολύζος & Πετράκος, 2008) σε εθνικό επίπεδο «η εξέλιξη και το εύρος των περιφερειακών ανισοτήτων τις κατέστησε δομικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας με πολύ σοβαρές επιπτώσεις στις οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις». Σήμερα το «περιφερειακό πρόβλημα» φαίνεται πως έχει μονιμοποιηθεί και προκαλεί ανισορροπίες στις παραγωγικές δυνατότητες της χώρας και την περιφερειακή ανάπτυξη της (Πολύζος & Πετράκος, 2008).

Λόγω της ανόδου του επιπέδου της οικονομικής ανάπτυξης και της υπό εξέλιξη οικονομικής κρίσης το «περιφερειακό πρόβλημα» διαφοροποιείται συνεχώς με συνέπεια κάθε προσπάθεια αποτύπωσης του να απαιτεί εξειδικευμένη προσέγγιση (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2004).

Στον επιστημονικό διάλογο καταγράφονται απόψεις (Μιχαηλίδης, 2012) που υποστηρίζουν πως το «περιφερειακό πρόβλημα» σε εθνικό επίπεδο πηγάζει από την «ελλιπή παραγωγική διαδικασία, με συνέπεια η εξελισσόμενη οικονομική κρίση να έχει "ομοιογενοποιητικά" χαρακτηριστικά».

1.6 Περιφερειακή Ανάπτυξη και Περιφερειακή Πολιτική

Το ΥΠ.Ε.Π.Θ. (2008) υποστηρίζει πως ο όρος *Περιφερειακή Ανάπτυξη*, «σημαίνει την αναγκαιότητα σύγκλησης των διαφόρων περιοχών μιας χώρας προς τον εθνικό μέσο όρο ενός ή περισσότερων κριτηρίων τα οποία ή ορίζονται από τους φορείς άσκησης πολιτικής της χώρας (εκ των άνω ανάπτυξη –top down development) ή είναι το αποτέλεσμα διεργασιών και λαϊκών απαιτήσεων που εκκινούν από την βάση (εκ των κάτω ανάπτυξη-bottom up development) και υπαγορεύονται (πολλές φορές επιβάλλονται) προς τα άνω».

Βασικό κριτήριο αξιολόγησης της αποτελεσματικότητας της ασκούμενης περιφερειακής πολιτικής σχετικά με ζητήματα κοινωνικοοικονομικής ευημερίας, σύμφωνα με επιστήμονες (Πολύζος & Πετράκος, 2008), μπορεί να αποτελέσει η διερεύνηση της διαχρονικής μεταβολής των περιφερειακών ανισοτήτων μιας χώρας.

Επιστήμονες (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009) χρησιμοποιούν τον όρο πολιτική για να ορίσουν «ένα συνεπές σύνολο συγκεκριμένων προγραμμάτων ή συνεκτικών ομάδων δράσεων, που εξυπηρετούν συγκεκριμένους στόχους, με τη χρήση των διαθέσιμων μέσων και υλοποιούνται από φορείς αρμόδιους για την πολιτική αυτή». Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (2008) (σ.σ. μετονομάστηκε σε Υπουργείο Παιδείας & Θρησκευμάτων, Πολιτισμού & Αθλητισμού) ορίζει με τον όρο πολιτική «το σύνολο των ενεργειών για την πραγματοποίηση ορισμένων επιδιώξεων, ή ακριβέστερα, τον προσδιορισμό των καλύτερων δυνατών μέσων προκειμένου να επιτευχθούν ορισμένα επιθυμητά αποτελέσματα, τα οποία έχουν αποκληθεί σκοποί». Ως παράδειγμα αναφέρεται πως η κυβέρνηση καθορίζει στόχους και χρησιμοποιεί μέσα και μηχανισμούς τα οποία μόνον εκείνη μπορεί να ενεργοποιήσει επειδή «οι δημόσιες αρχές έχουν την δυνατότητα ρυθμιστικής παρέμβασης και επηρεασμού των υπολοίπων τομέων της οικονομίας».

Με την ευρεία έννοια του όρου, οποιαδήποτε πολιτική έχει χωρική διάσταση ή χωρικές επιπτώσεις θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως περιφερειακή πολιτική. Μελετητές (Πετράκος, 2004) διακρίνουν τις πολιτικές σε ακούσιες και εκούσιες. Χρησιμοποιώντας ως κριτήριο την στόχευση ή όχι για αλλαγή των περιφερειακών δεδομένων ή ισορροπιών. Σε αυτό το πλαίσιο και κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις που αφορούν τη χωρική τους διάσταση, εντάσσονται οι πολιτικές υλικών και άυλων υποδομών, οι πολιτικές δημοσίων δαπανών, οι πολιτικές επενδυτικών κινήτρων, οι πολιτικές για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και την επιχειρηματικότητα, οι πολιτικές κατάρτισης και δια βίου εκπαίδευσης του ανθρώπινου δυναμικού, οι πολιτικές που

αφορούν την περιφερειακή συγκρότηση και την αποκέντρωση του δημόσιου τομέα, οι πολιτικές εγκατάστασης ιδρυμάτων και οι πολιτικές διασυνοριακής συνεργασίας (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004).

Συμπεραίνεται πως δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός, ωστόσο ως περιφερειακές πολιτικές θα μπορούσαν να οριστούν οι πολιτικές αυτές «που επιδιώκουν με συστηματικό τρόπο και με μια σειρά από μέτρα να ενισχύσουν την ποιότητα και επάρκεια των παραγωγικών και κοινωνικών υποδομών, του κεφαλαίου και των ανθρώπινων πόρων αλλά και των δομών και μηχανισμών διοίκησης περιοχών με αναπτυξιακή υστέρηση, έτσι ώστε να βελτιώσουν τις παραγωγικές τους εξειδικεύσεις και να ενισχύσουν ή να διευρύνουν τα ανταγωνιστικά τους πλεονεκτήματα» (Πετράκος, 2004). Το ΥΠ.Ε.Π.Θ. (2008) ορίζει ως Περιφερειακή Πολιτική την «προσπάθεια, λήψης μέτρων για την βελτίωση της γεωγραφικής κατανομής των οικονομικών δραστηριοτήτων, η οποία θα οδηγήσει στην προσέγγιση (ή και ακόμα την εξομοίωση) του επιπέδου ζωής των κατοίκων διαφορετικών περιοχών σε μια χώρα ή σε μια ομάδα χωρών, λαμβάνοντας υπόψη συγκεκριμένα κριτήρια». Άλλοι μελετητές (Κόνσολας, 1997) θεωρούν πως «η περιφερειακή πολιτική αποτελεί ένα σύστημα σκοπών, μέσων και φορέων που συνδυάζονται σ' ένα πρόγραμμα (ή σε μία ομάδα προγραμμάτων) για να επιτύχουν την ισόρροπη μεταβολή της διαπεριφερειακής διάρθρωσης της οικονομίας».

Βασικοί στόχοι της περιφερειακής αναπτυξιακής πολιτικής είναι «η αξιοποίηση των αναπτυξιακών δυνατοτήτων των πόλεων και των περιφερειών της χώρας και η μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων» (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2004), μέσω της ενίσχυσης της «οικονομικής ανάπτυξης και της ισόρροπης διανομής εισοδήματος» και γενικότερα πλούτου και ευημερίας (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2008). Γενικότερα, η περιφερειακή πολιτική επιδιώκει να διορθώσει χωρικές ασυμμετρίες επιτυγχάνοντας την οικονομική ανάπτυξη παράλληλα με την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009).

Τα μέτρα περιφερειακής πολιτικής που κρίνεται πως πρέπει να ληφθούν για την ανάπτυξη των περιοχών που παρουσιάζουν αναπτυξιακή υστέρηση πρέπει να είναι προσαρμοσμένα στις ιδιαιτερότητες των περιοχών τις οποίες εφαρμόζονται. Η ένταση των μέτρων περιφερειακής πολιτικής επηρεάζει, και σε σημαντικό βαθμό καθορίζει, την σημαντικότητα της άσκησης περιφερειακής πολιτικής (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2008). Βασική προϋπόθεση ώστε να είναι αποτελεσματικά τα μέτρα αυτά είναι να εντοπιστεί το ύψος και η εξέλιξη των περιφερειακών ανισοτήτων (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009).

Βασικό εργαλείο της αναπτυξιακής πολιτικής είναι ο περιφερειακός προγραμματισμός, δηλαδή «το σύνολο των δημοσίων δράσεων που σχετίζονται άμεσα με τον επηρεασμό της αναπτυξιακής πραγματικότητας, μέσω μιας συνεχούς διαδικασίας προσδιορισμού και προσανατολισμού των δράσεων σε μια δεδομένη κλίμακα του χώρου (συνήθως προγραμματικές περιφέρειες), με στόχο τον εκ των προτέρων έλεγχο μιας μελλοντικής, σαφώς καθορισμένης χρονικά αναπτυξιακής κατάστασης» (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009).

1.7 Θεωρίες περιφερειακής ανάπτυξης

Επιδιώκοντας την σε βάθος κατανόηση του θεωρητικού υποβάθρου της περιφερειακής επιστήμης, θεωρήθηκε απαραίτητη η βιβλιογραφική διερεύνηση των κυριότερων θεωριών περιφερειακής ανάπτυξης. Στην ανάλυση που πραγματοποιείται εντοπίζονται οι μηχανισμοί και οι παράγοντες που έχουν διαμορφώσει διαχρονικά την μορφή των περιφερειακών ανισοτήτων. Παράλληλα, παρουσιάζονται τα κύρια χαρακτηριστικά των θεωριών περιφερειακής ανάπτυξης, τα ιδιαίτερα γνωρίσματα τους, οι υποθέσεις στις οποίες στηρίζονται και οι παραδοχές που χαρακτηρίζουν κάθε σχολή.

Η ανάλυση θα βοηθήσει τον αναγνώστη να αντιληφθεί πληρέστερα τα αίτια ύπαρξης των περιφερειακών ανισοτήτων, όπως επίσης και το θεωρητικό πλαίσιο υπό το οποίο διαμορφώνονται οι πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης. Η προσέγγιση που ακολουθείται διευκολύνει την ερμηνεία των αποτελεσμάτων των υπολογισμών που πραγματοποιούνται στα κεφάλαια που ακολουθούν.

Στη βιβλιογραφία παρατηρούνται δυο σχολές σκέψης όσον αφορά τις θεωρίες περιφερειακής ανάπτυξης (Πετράκος & Ψυχάρης 2004, Λαγός 2007, Πολύζος 2011, Σαγιάς 2011). Η πρώτη αναφέρεται στις θεωρίες «αυτοεξισορρόπησης»², οι οποίες υποστηρίζουν πως οι περιφέρειες μιας οικονομίας μπορούν να αναπτύσσονται ισορροπία, αφού οι μηχανισμοί της «ελεύθερης αγοράς» επιφέρουν την μείωση των ανισοτήτων στο χώρο. Η δεύτερη προσέγγιση αναφέρεται στις θεωρίες της «ανισορροπίας»³, οι οποίες υποστηρίζουν πως οι περιφερειακές ανισότητες είναι αποτέλεσμα του καπιταλιστικού συστήματος και έχουν την τάση να διευρύνονται όσο κυριαρχεί η ελεύθερη αγορά.

Στις ενότητες που ακολουθούν παρουσιάζονται αναλυτικά τόσο τα χαρακτηριστικά καθεμιάς σχολής σκέψης, καθώς και των προσεγγίσεων που ανήκουν σε κάθε προσέγγιση.

1.7.1 Θεωρίες αυτοεξισορρόπησης

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Πετράκος & Rodriguez-Pose, 2002), οι θεωρίες αυτοεξισορρόπησης πρεσβεύουν πως το σύστημα διορθώνει μόνο του τις ατέλειες, αν και στην πραγματικότητα κάτι τέτοιο δεν φαίνεται να πραγματοποιείται. Ορισμένοι οικονομολόγοι έχουν συνδέσει τις τάσεις σύγκλισης σε περιφερειακό ή διεθνές επίπεδο με την αποδοχή της νεοκλασικής θεωρίας η οποία προβλέπει εξίσωση των εισοδημάτων (και συνεπώς επιπέδων ανάπτυξης) μεταξύ περιοχών ή χωρών χωρίς την ανάγκη παρέμβασης μέτρων πολιτικής. Από την άλλη πλευρά, οι έχοντες την ευθύνη του σχεδιασμού και της άσκησης πολιτικών σε εθνικό ή ευρωπαϊκό επίπεδο, συνδέουν την εξέλιξη των ανισοτήτων και τις όποιες τάσεις σύγκλισης με την αποτελεσματικότητα των πολιτικών.

Ο Solow (1956) υποστηρίζει ότι οι περιορισμένης ευημερίας οικονομίες θα παρουσιάζουν υψηλότερη παραγωγικότητα κεφαλαίου, με αποτέλεσμα να λάβει χώρα

² Γνωστές και ως «νεοκλασικές»

³ Γνωστές και ως οικονομικά της «συσσώρευσης»

μια διαδικασία μετακίνησης του κεφαλαίου από τις πιο πλούσιες οικονομίες στις πιο φτωχές. Η διαδικασία αυτή θα δημιουργήσει προϋποθέσεις σύγκλισης όλων των οικονομιών σε ένα κοινό σημείο μακροχρόνιας ισορροπίας (steady state) κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Πρέπει να σημειωθεί πως τα υποδείγματα των θεωριών αυτοεξισορόπησης στηρίζονται σε μια σειρά παραδοχών και υποθέσεων όπως είναι η ύπαρξη ενός πλήρως ανταγωνιστικού οικονομικού περιβάλλοντος με απόλυτη και απρόσκοπτη κινητικότητα των παραγωγικών συντελεστών (εργασία και κεφάλαιο) και μεγιστοποίηση του κέρδους από πλευράς παραγωγών. Είναι απαραίτητο να αποκλείονται παρεμβάσεις του κράτους, των συνδικάτων και των μονοπωλίων, δυνάμεις οι οποίες δημιουργούν προσκόμματα στη λειτουργία της αγοράς (Υ.Π.Ε.Π.Θ., 2008), ενώ η περιφερειακή ανάπτυξη θεωρείται πως επηρεάζεται απ' την μετακίνηση των συντελεστών παραγωγής και την σχέση τους με την τεχνολογική μεταβολή, το οποίο αναλύεται χρησιμοποιώντας συναρτήσεις παραγωγής (Λαγός 2007). Ωστόσο, στην πραγματικότητα αν δεν είναι αδύνατο είναι τουλάχιστον εξαιρετικά δύσκολο να ισχύουν ταυτόχρονα και στην ίδια χωρική ενότητα όλες οι παραπάνω παραδοχές στο ίδιο χρονικό διάστημα.

Σύμφωνα με τον Σαγιά (2011) οι θεωρίες ισορροπίας αντιμετωπίζουν τις περιφερειακές ανισότητες «ως μηχανισμούς που κινητοποιούν τους παραγωγικούς φορείς, μέσα από τους οποίους προκύπτει η συνολική μεγέθυνση της οικονομίας». Ο συγκεκριμένος ερευνητής, συμπεραίνει ακόμα πως «η ελεύθερη αγορά στηρίζεται στις ανισότητες για να λειτουργήσει, με πιθανό αποτέλεσμα να ενισχύει σημαντικά την αναπαραγωγή τους». Συνολικότερα, προκύπτει πως οι θεωρίες αυτοεξισορόπησης επικεντρώθηκαν στην μελέτη των μηχανισμών που στοχεύουν στον περιορισμό των περιφερειακών ανισοτήτων, οι οποίες ενισχύουν την ισόρροπη χωρική ανάπτυξη, χωρίς να επιδιώκει να προσδιορίσει τα αίτια δημιουργίας των ανισοτήτων (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004).

Ακολουθεί η αναλυτική περιγραφή των σημαντικότερων θεωριών που ασπάζονται τον τρόπο σκέψης της συγκεκριμένης προσέγγισης.

1.7.1.1 Θεωρία του διαπεριφερειακού εμπορίου

Η θεωρία αυτή αναπτύχθηκε από τους Heckscher και Ohlin (1933) υποστηρίζει πως η αιτία σχηματισμού του περιφερειακού συγκριτικού πλεονεκτήματος σχετίζεται με τους διαφορετικούς συντελεστές παραγωγής που υπάρχουν στις περιφέρειες και στις διαφορετικές ποσότητες προϊόντων που παράγουν ή τις υπηρεσίες που προσφέρουν. Η διαφορετική δομή της κάθε περιφέρειας την ωθεί να ειδικευτεί σε συγκεκριμένα προϊόντα ή υπηρεσίες χάρις την αφθονία των παραγωγικών συντελεστών που απαιτούνται στην παραγωγική διαδικασία (Λαγός, 2007).

Θα μπορούσε να ειπωθεί πως η περιφέρεια που παρουσιάζει πλεονεκτήματα στην παραγωγή ενός προϊόντος θα το εξαγάγει, ενώ θα εισάγει άλλο προϊόν που παράγει άλλη περιφέρεια, διαδικασία που ενεργοποιεί την ανάπτυξη του διαπεριφερειακού εμπορίου. Μάλιστα σε θεωρητικό επίπεδο οι τέλεια ανταγωνιστικές αγορές μακροπρόθεσμα θα οδηγήσουν σε εξίσωση των αμοιβών των δυο συντελεστών

παραγωγής (Πολύζος, 2011). Σύμφωνα με το υπόδειγμα, η ειδίκευση των περιφερειών στην παραγωγή αγαθών για τα οποία διαθέτουν σε αφθονία τους απαραίτητους παραγωγικούς συντελεστές προκαλεί οφέλη και στις δυο περιφέρειες από τη διεξαγωγή του μεταξύ τους εμπορίου (Πολύζος, 2011).

Η θεωρία αυτή στηρίζεται σε μια σειρά από υποθέσεις παραδοχές που περιορίζουν την πρακτική της σημασία. Οι υποθέσεις στις οποίες στηρίζεται είναι πως υπάρχουν μόνο δυο περιφέρειες, πως δεν υπάρχει κινητικότητα κεφαλαίου και εργασίας, ότι οι τεχνολογίες παραγωγής βασίζονται σε γραμμικές και ομογενείς συναρτήσεις πανομοιότυπες για όλες τις περιφέρειες, ενώ δεν λαμβάνει υπ' όψιν την επίδραση της απόστασης (Λαμπριανίδης 1991, Λαγός, 2007).

1.7.1.2 Η θεωρία της εξαγωγικής βάσης

Η θεωρία αυτή αποτελεί προέκταση της θεωρίας του διεθνούς εμπορίου καθώς στηρίζεται στην έννοια του πολλαπλασιαστή της οικονομικής βάσης όπως αναπτύχθηκε την δεκαετία του 1950 από τους Tiebout (1956) North (1955). Η θεωρία αυτή σύμφωνα με επιστήμονες (Κόνσολας, 1983) υποστηρίζει πως «υπάρχει σταθερή σχέση ανάμεσα στην καθολική ανάπτυξη της περιφέρειας και στις εξαγωγές που πραγματοποιεί στον υπόλοιπο κόσμο. Βασική ιδέα είναι πως η ανάπτυξη του βασικού τομέα προκαλεί διαρθρωτικές αλλαγές που οδηγούν την περιφέρεια σε οικονομική ανάπτυξη και κοινωνική ευημερία (Λαγός, 2007). Ο North υποστήριξε πως η ανάπτυξη μιας περιφέρειας καθορίζεται σε σημαντικό βαθμό από τον εξαγωγικό της δραστηριότητα, καθώς θεωρείται πως το εισόδημα που προέρχονται από τον εξαγωγικό της τομέα έχει πολλαπλασιαστική δράση (Πολύζος, 2011).

Η προσέγγιση αυτή προκρίνει τη διαίρεση της οικονομίας κάθε περιφέρειας σε βασικό (εξαγωγικό) και μη βασικό (μη εξαγωγικό) που υποστηρίζει τον βασικό τομέα. Η ζήτηση για τα προϊόντα του μη βασικού τομέα προέρχεται από την τοπική οικονομία, ενώ η ζήτηση για τον βασικό τομέα παράγει προϊόντα για προέρχεται από τους σχετίζεται με τη ζήτηση που πηγάει εκτός της τοπικής οικονομίας. Υπάρχουν διάφορες μέθοδοι προσδιορισμού των βασικών και μη βασικών τομέων, όμως πρέπει να σημειωθεί πως το ζήτημα αυτό είναι ιδιαίτερα σύνθετο και πολύπλοκο (Σαγιάς, 2011).

Μεθοδολογικά οι επιπτώσεις στην απασχόληση της τοπικής οικονομίας υπολογίζονται χρησιμοποιώντας τον πολλαπλασιαστή του βασικού τομέα (οικονομικής βάσης). Ο υπολογισμός του πολλαπλασιαστή ισούται με το πηλίκο του ολικού προϊόντος προς το σύνολο των εξαγωγών.

Η θεωρία της εξαγωγικής βάσης έχει χρησιμοποιηθεί για την χάραξη κρατικών πολιτικών όπως της ενίσχυσης των λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών με ειδικά κίνητρα. Βασικό της πλεονέκτημα είναι πως τονίζει τη σημασία του παράγοντα της ζήτησης στην περιφερειακή ανάπτυξη (Λαγός, 2007). Η κριτική που δέχτηκε σχετίζεται με το γεγονός πως στηρίζεται στην κενυσιανή θεωρία του εισοδήματος, θεωρώντας πως η ζήτηση για εξαγωγές αποτελεί τον μοναδικό παράγοντα που επηρεάζει τη ζήτηση, παραβλέποντας άλλους παράγοντες όπως οι εγχώριες επενδύσεις, οι δημόσιες δαπάνες κ.α. (Πολύζος, 2011).

1.7.1.3 Νεοκλασική θεωρία της σύγκλισης

Το μοντέλο Sollow-Swan (1956) πρεσβεύει πως οι επενδύσεις και η αύξηση του πληθυσμού δεν μπορούν να ενισχύουν συνεχώς την ανάπτυξη δίχως την συμβολή καινοτόμων νέων τεχνολογιών, οι οποίες αυξάνουν την παραγωγικότητα εργασίας. Στο μοντέλο οι πηγές καινοτομιών και ο ρυθμός αποταμίευσης και αύξησης του ανθρώπινου κεφαλαίου θεωρούνται εξωγενείς παράγοντες. Έμφαση δίνεται στην προσφορά, η οποία θεωρείται πως δημιουργεί τη δική της ζήτηση. Οι συντελεστές παραγωγής θεωρείται πως παρουσιάζουν μειούμενες αποδόσεις και σταθερές αποδόσεις κλίμακας, με αποτέλεσμα μακροχρόνια το σύστημα να οδηγείται σε ισορροπία (Λαγός, 2007).

Πρέπει να σημειωθεί πως το νεοκλασικό υπόδειγμα της ανάπτυξης των Sollow-Swan (1956) προβλέπει αυτόματη σύγκλιση μεταξύ των πλουσιότερων και των φτωχότερων περιφερειών με ταυτόχρονη ύπαρξη μειούμενων αποδόσεων κεφαλαίου και ανεμπόδιστη μετακίνηση συντελεστών παραγωγής (Λαγός, 2007).

Η θεωρία έχει επικριθεί γιατί εστιάζει στην προσφορά αγνοώντας εντελώς τη ζήτηση και προβλέπει οικονομική σύγκλιση, τάση που δεν επιβεβαιώνεται από εμπειρικές έρευνες (Λαγός, 2007).

1.7.1.4 Θεωρία της έλλειψης-αφθονίας αγαθών

Στη βιβλιογραφία (Πολύζος, 2011) επισημαίνεται πως η θεωρία παραπέμπει στη θεωρία του διαπεριφερειακού εμπορίου, πρεσβεύοντας πως οι περιφέρειες που διαθέτουν πως διαθέτουν τόσο συγκριτικά πλεονεκτήματα όσο και τις προϋποθέσεις για οικονομική ανάπτυξη.

Η θεωρία βασίζεται στο υπόδειγμα έλλειψης/αφθονίας πόρων και υποστηρίζει πως κάποιες περιφέρειες παρουσιάζουν συγκριτικά πλεονεκτήματα στη προώθηση της αναπτυξιακής διαδικασίας γιατί διαθέτουν γεωγραφικά πλεονεκτήματα (π.χ. φυσικούς πόρους, ευνοϊκές κλιματολογικές συνθήκες κ.α.) και πόρους (ανθρώπινους, κοινωνικό κεφάλαιο κ.α.) μέσα από την ικανοποιητική αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων αυτών κάποιες περιφέρειες πλουτίζουν, ενώ άλλες που δεν τα έχουν παραμένουν φτωχές (Λαγός, 2007). Η αρχή της θεωρίας βρίσκεται στις θέσεις των Malthus και Ricardo. Ο πρώτος αναφέρθηκε στο ζήτημα της φτώχειας ως αποτελέσματος «φυσικών νόμων και αιτίων», ενώ ο Ricardo ανέφερε τη δημιουργία συγκριτικού πλεονεκτήματος ως αποτέλεσμα έλλειψης και αφθονίας φυσικών πόρων.

Οι παράγοντες που σύμφωνα με την θεωρία συντελούν στη δημιουργία προϋποθέσεων οικονομικής ανάπτυξης είναι τα γεωγραφικά και κλιματολογικά χαρακτηριστικά, η έλλειψη κεφαλαίου, η έλλειψη ανθρώπινων πόρων και επιχειρηματικού πνεύματος, η επικράτηση αντιοικονομικών πολιτισμικών αξιών και τα φυλετικά χαρακτηριστικά (Πολύζος, 2011).

Σύμφωνα με επιστήμονες η πρακτική αξία της θεωρίας αυτής είναι περιορισμένη, καθώς έχει περιγραφικό χαρακτήρα και δεν έχει σημαντικά επιχειρήματα για να εξηγήσει τον πλούτο ή την φτώχεια μιας περιφέρειας, αφού ο παράγοντας τύχη διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο (κάποιες περιφέρειες έχουν πόρους και γεωγραφικά

πλεονεκτήματα και κάποιες άλλες όχι), πρεσβεύοντας μια φιλελεύθερη αντίληψη της κοινωνίας. Η συγκεκριμένη θεωρία δεν ερμηνεύει τις περιφερειακές ανισότητες, αλλά πραγματοποιεί γενικεύσεις θεωρώντας πολλά φαινόμενα ως «φυσικά» αδυνατώντας να προσπαθήσει να τα ερμηνεύσει ως αποτέλεσμα κοινωνικοοικονομικών συνθηκών (Λαγός, 2007).

- Βασική αδυναμία της θεωρίας είναι η αποτυχία της να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους περιφέρειες που παρουσιάζουν πλεονεκτήματα ως προς ένα φυσικό πόρο παραμένουν φτωχές. Επιτυχημένα αποτελέσματα έχει η εφαρμογή της σε περιπτώσεις που αφορούν τους συντελεστές έδαφος, κεφαλαίο, κλιματολογικά χαρακτηριστικά και γενικότερα περιπτώσεις όπου δεν είναι αναγκαία κάποια πολύπλοκη εξήγηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος που διαθέτουν ορισμένες περιφέρειες. Η κριτική που ασκείται στη συγκεκριμένη θεωρία αφορά (Λαγός, 2007):
- τον περιγραφικό της χαρακτήρα, την απουσία επιχειρημάτων για να εξηγήσει τον πλούτο που υπάρχει στις περιφέρειες (θεωρεί τον πλούτο ως κάτι τυχαίο),
- το γεγονός πως δεν ερμηνεύει ικανοποιητικά τις περιφερειακές ανισότητες που έχουν σχέση με το συντελεστή κεφάλαιο,
- την τάση της να διακρίνει τις περιφέρειες σε αναπτυγμένες και υπανάπτυκτες με κριτήριο την έλλειψη/αφθονία κεφαλαίου, προσέγγιση που δεν αποτελεί ολοκληρωμένη προσέγγιση της αναπτυξιακής διαδικασίας.

1.7.1.5 Θεωρία της τομεακής διάρθρωσης

Στη βιβλιογραφία (Πολύζος, 2011) επισημαίνεται πως η δημιουργία της θεωρίας αυτής βασίζεται στην υπόθεση των Fisher (1939) και Clark (1940) πως η διαχρονική αύξηση του περιφερειακού κατά κεφαλή (κ.κ.) εισοδήματος μπορεί να συνοδεύεται από περιορισμό των αγροτικών πόρων με συνεπαγόμενη αύξηση του δευτερογενούς και στη συνέχεια του τριτογενούς τομέα (Πολύζος, 2011). Η θεωρία στηρίζεται στην υπόθεση πως η αύξηση του εισοδήματος προκαλεί μετατόπιση των παραγωγικών πόρων από κάποιους τομείς παραγωγής σε άλλους. Η εύρυθμη μετατόπιση σε όλες τις περιφέρειες μια χώρας αυξάνει την οικονομική της ευημερία και περιορίζει τις ανισότητες (Λαγός, 2007). Οι βασικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της ταχύτητας ανάπτυξης της περιφερειακής οικονομίας επισημαίνονται ο ρυθμός μετατόπισης πόρων ανάμεσα στους τομείς της περιφερειακής οικονομίας, η προκαλούμενη εσωτερική εξέλιξη της εξειδίκευσης και ο καταμερισμός εργασίας (Λαγός 2007, Πολύζος, 2011).

Η θεωρία αποτελεί την αφετηρία της κλαδικής ανάλυσης της περιφερειακής ανάπτυξης αν και παρουσιάζει αρκετά μειονεκτήματα. Ειδικότερα, κριτική που ασκείται στη θεωρία αφορά (Λαγός 2007, Πολύζος 2011):

- την απλουστευμένη προσέγγιση της διαδικασίας ανάπτυξης των περιφερειών,
- την πορεία μετάβασης μιας περιφέρειας μέσω μιας διαδικασίας εξειδίκευσης της αγροτικής καλλιέργειας ως αποτέλεσμα της ιστορικής διαδικασίας καπιταλιστικής ανάπτυξης, τάση που την οδηγεί σε αδιέξοδο,

- το γεγονός πως δέχεται ότι στον τριτογενή τομέα υπάρχει υψηλότερη παραγωγικότητα εργασίας, γεγονός που ισχύει για μια ομάδα υπηρεσιών του τομέα και όχι συνολικά,
- την γραμμική διαδικασία μετατόπισης πόρων από τον πρωτογενή στον δευτερογενή και έπειτα στον τριτογενή τομέα αδιαφορώντας για τις τοπικές ιδιαιτερότητες και διαφοροποιήσεις που υπάρχουν,
- την αγνόηση των διαπεριφερειακών αλληλεξαρτήσεων και των εξωγενών παραγόντων.

1.7.1.6 Θεωρία των σταδίων ανάπτυξης

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, στόχος των θεωριών αυτής της κατηγορίας είναι η περιγραφή και σχηματοποίηση των σταδίων από τα οποία διέρχεται μια χώρα κατά την κοινωνικοοικονομική της εξέλιξη. Οι ερευνητές που ασπάζονται την προσέγγιση αυτή κατέγραψαν έπειτα από παρατήρηση τις διάφορες φάσεις οικονομικής ανάπτυξης των χωρών και των περιφερειών τους (Λαγός, 2007).

Βασική ιδέα της θεωρίας είναι πως σύμφωνα με την φιλελεύθερη ιδεολογία, οι αναπτυσσόμενες χώρες δεν αποτελούν ξεχωριστή ομάδα, αλλά βρίσκονται σε μια κοινωνικοοικονομική κατάσταση στην οποία είχαν βρεθεί και άλλες χώρες παλαιότερα, καθορίζοντας πέντε αναπτυξιακά στάδια τα οποία διαδέχονται το ένα το άλλο (Πολύζος, 2011). Ως πρώτο στάδιο προσδιορίστηκε αυτό της «παραδοσιακής κοινωνίας» το οποίο χαρακτηρίζεται από αγροτική οικονομία και καταγράφεται μικρή παραγωγή. Το δεύτερο στάδιο συναντάται στη βιβλιογραφία είτε ως στάδιο στο οποίο «η μεταβατική οικονομία απογειώνεται» είτε ως το στάδιο «των προϋποθέσεων για την απογείωση». Χαρακτηριστικά του σταδίου είναι η συσσώρευση κεφαλαίου, η βελτίωση της ποιότητας της ανάπτυξης και η μεταποίηση. Το επόμενο στάδιο αναφέρεται ως το στάδιο της «απογείωσης», έχει διάρκεια που δεν ξεπερνά τα 30 χρόνια. Κατά τη διάρκεια του σταδίου ξεπερνιούνται σημαντικά προβλήματα και ξεκινά η ανάπτυξη των κύριων τομέων της οικονομίας με απότομο ρυθμό. Το τέταρτο στάδιο αναφέρεται ως «η πορεία προς την ωριμότητα». Χαρακτηριστικά του σταδίου είναι η εφαρμογή σύγχρονων τεχνολογιών στην παραγωγή και ταυτόχρονος περιορισμός του αγροτικού και αστικού πληθυσμού. Το πέμπτο και τελικό στάδιο σύμφωνα με τον Rostow είναι αυτό της «μαζικής κατανάλωσης», στη διάρκεια του οποίου παρατηρούνται αυξημένη κατανάλωση αγαθών, μετακίνηση του αστικού πληθυσμού στα προάστια και κοινωνική ευημερία (Λαγός, 2007).

Η συνεισφορά της θεωρίας είναι πως προχωρά σε μια ρεαλιστική αποτύπωση των σταδίων του περιφερειακού προβλήματος αλλά στον αντίποδα μειονέκτημα της είναι ότι αρκείται στη περιγραφή των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών κάθε σταδίου, αλλά δεν προχωρά στην ανάλυση των μηχανισμών που δημιουργούν αυτή την μετάβαση. Άλλο μειονέκτημα της προσέγγισης είναι η υπόθεση για συνεχή βελτίωση των οικονομικών συνθηκών, γεγονός που περιορίζει την χρησιμότητα της, σύμφωνα με εμπειρικές έρευνες (Λαγός 2007, Πολύζος 2011).

1.7.1.7 Συνάρτηση παραγωγής Cobb-Douglas

Οι οικονομολόγοι Cobb-Douglas (1928) παρουσίασαν μια ειδική μορφή συνάρτησης παραγωγής που χρησιμοποιείται συνήθως στο νεοκλασικό υπόδειγμα. Η μεθοδολογία του υποδείγματος οδηγεί στο συμπέρασμα πως η παραγωγή είναι συνάρτηση του κεφαλαίου, της εργασίας και της τεχνολογίας. Βασικές παραδοχές είναι πως υπάρχουν σταθερές αποδόσεις κλίμακας (ειδικότερα πως ο διπλασιασμός της εργασίας θα οδηγήσει σε διπλασιασμό της παραγωγής) και πως οι υποθέσεις της νεοκλασικής θεωρίας που πραγματοποιούνται για την εθνική οικονομία αφορούν και την περιφερειακή. Οι παράγοντες που το υπόδειγμα θεωρεί πως συμβάλλουν στην αύξηση του περιφερειακού προϊόντος είναι η τεχνολογική πρόοδος, η αύξηση του κεφαλαίου και η αύξηση της εργασίας. Μάλιστα, υποστηρίζεται πως προκειμένου να υπάρχει ισορροπία μακροχρόνια οι ρυθμοί ανάπτυξης των επιμέρους περιφερειών πρέπει να είναι ίσοι μεταξύ τους και σταθεροί (Λαγός, 2007).

Βασικά μειονεκτήματα της θεωρίας είναι πως δεν γίνονται εμφανείς σημαντικοί παράγοντες της περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης, πως δίνεται έμφαση σε υπερβολικό βαθμό στο α παράγοντες της προσφοράς και πως αγνοεί την ύπαρξη εσωτερικών και εξωτερικών οικονομιών κλίμακας (Λαγός, 2007).

1.7.2 Θεωρίες ανισορροπίας

Η σύγχρονη οικονομική πραγματικότητα, απορρίπτει την ύπαρξη τέλει λειτουργίας του μηχανισμού της αγοράς, περιορίζοντας την πρακτική σημασία των θεωριών της προηγούμενης προσέγγισης, η οποία από την φύση της εμφανίζει ατέλειες και αδυναμίες, παρουσιάζομενη ανίκανη να ενσωματώσει τις εξωτερικές συνέπειες των οικονομικών δραστηριοτήτων. Στη σημερινή εποχή παρατηρείται κινητικότητα του κεφαλαίου και της εργασίας σε διεθνές επίπεδο, μείωση της εθνικής μαζικής παραγωγής (Υ.Π.Ε.Π.Θ., 2008).

Η προσέγγιση των θεωριών ανισορροπίας περιλαμβάνει ένα σύνολο προσεγγίσεων οι οποίες βασίζονται στις θεωρίες της «σωρευτικής αιτιότητας» και των «κλαδικών συνδέσεων» (θεωρίες των Myrdal 1957 και Hirschman 1958).

Σύμφωνα με τις μελέτες αυτές «οι δυνάμεις της αγοράς δημιουργούν εσωτερικές και εξωτερικές οικονομίες κλίμακας, ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό μια τάση συγκέντρωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων» (Πολύζος 2011, Σαγιάς 2011). Γενικότερα οι θεωρίες των οικονομιών της συσσώρευσης εξηγούν τις ανισότητες μέσω της συγκέντρωσης των επιχειρήσεων σε συγκεκριμένα κέντρα, λαμβάνοντας υπ' όψιν ότι η συγκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων σε μια περιοχή συνεπάγεται και την υστέρηση σε κάποια άλλη περιοχή. Με βάση τα παραπάνω γίνεται κατανοητό πως σύμφωνα με τα οικονομικά της συσσώρευσης, λόγω των δυνάμεων της αγοράς είναι στη φύση του οικονομικού συστήματος να δημιουργεί και να τροφοδοτεί οικονομικές ανισότητες οι οποίες στηρίζονται σε μια συσσωρευτική διαδικασία και έχουν μόνιμο χαρακτήρα. Η ανατροφοδότηση αυτή είναι αποτέλεσμα της ύπαρξης ιδιαιτεροτήτων στην παραγωγή (π.χ. περιορισμένες επενδύσεις) και στη ζήτηση (π.χ. μικρό μέγεθος της εγχώριας αγοράς) (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004).

Ακολουθεί η αναλυτική περιγραφή των σημαντικότερων θεωριών που ασπάζονται τον τρόπο σκέψης της συγκεκριμένης προσέγγισης.

1.7.2.1 Θεωρίες των φαύλων κύκλων

Οι θεωρίες αυτές υποστηρίζουν ότι οι χώρες του τρίτου κόσμου χαρακτηρίζονται από την διαίωνιση της ισορροπίας χαμηλού επιπέδου του εισοδήματος. Διέξοδος από αυτό τον κύκλο μπορεί να προκύψει αν βρεθεί ένας εξωγενής παράγοντας ικανός να ανατρέψει το σύστημα (Μιχαηλίδης, 2011).

Στη βιβλιογραφία επισημαίνεται πως στις θεωρίες αυτές βασική προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη αποτελεί η διάθεση πλεονασμάτων κεφαλαίων τα οποία παράγονται όταν σε μια γεωγραφική ενότητα το επίπεδο εισοδήματος είναι υψηλό. Αντίστοιχα το χαμηλό εισόδημα τείνει να αναπαράγει την φτώχεια σύμφωνα με τις θεωρίες του φαύλου κύκλου ή κύκλου της φτώχειας (Πολύζος, 2011).

Κύριος εκφραστής των θεωριών αυτών είναι ο Rosestein-Rohan, ο οποίος υποστήριξε πως «ο μόνος τρόπος για την ανάπτυξη των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών είναι η μαζική βιομηχανική ανάπτυξη». Επισήμανε επίσης την ανάγκη «μεγάλης ώθησης» για την ανάπτυξη των υποανάπτυκτων περιοχών, η οποία περιλάμβανε κίνητρα για επενδύσεις και κρατικές παρεμβάσεις συνεχούς επιμόρφωσης και εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού. Προκύπτει, πως βασική προϋπόθεση της θεωρίας είναι η ύπαρξη μιας «κρίσιμης μάζας» επενδυτικών πρωτοβουλιών, οι οποίες θα δρουν συνδυαστικά με τις κρατικές παρεμβάσεις ώστε να επιτευχθεί ανάπτυξη. Οι υποανάπτυκτες χώρες δεν διαθέτουν τα απαιτούμενα αρχικά κεφάλαια και γι' αυτό θεωρείται πως βρίσκονται «εγκλωβισμένες» σε ένα φαύλο κύκλο φτώχειας (Πολύζος, 2011).

Κατά τον Rosestein-Rohan η ανάλυση των ζητημάτων της ζήτησης οδηγεί στο συμπέρασμα πως η χαμηλή ζήτηση στις υποανάπτυκτες χώρες είναι αποτέλεσμα χαμηλών εισοδημάτων και οδηγεί σε περιορισμένο μέγεθος αγοράς, μικρό μέγεθος επενδύσεων, μικρή παραγωγή, χαμηλή παραγωγικότητα και χαμηλά εισοδήματα. Η ανάλυση της προσφοράς που πραγματοποίησε έδειξε πως τα χαμηλά εισοδήματα οδηγούν σε χαμηλή αποταμίευση, έλλειψη κεφαλαίων, αδυναμία επενδύσεων, χαμηλή παραγωγικότητα, χαμηλά εισοδήματα και αναπαραγωγή της φτώχειας (Πολύζος, 2011).

1.7.2.2 Θεωρίας της σωρευτικής αιτιότητας

Η θεωρία αυτή αναπτύχθηκε από τον Myrdal (1957) ο οποίος υποστήριξε πως η επίδραση των δυνάμεων της αγοράς τείνει να αυξάνει και όχι να περιορίζει τις περιφερειακές ανισότητες. Μάλιστα, υποστήριξε πως οι δυνάμεις αυτές δρουν με τρόπο τέτοιο ώστε οι δραστηριότητες με αποδόσεις μεγαλύτερες των μέσων τείνουν να συγκεντρώνονται σε συγκεκριμένες περιφέρειες και να λειτουργούν σε βάρος της ανάπτυξης των υπολοίπων περιφερειών (Πολύζος, 2011).

Οι δυο αλληλοσυνδεόμενες διαδικασίες που προκαλούν την άνιση ανάπτυξη είναι αυτές της «σωρευτικής αιτιότητας» και της «χωροταξικής αλληλεξάρτησης». Για την πρώτη ο Myrdal (1957) υποστηρίζει πως «από τη στιγμή που μια εξωγενής μεταβολή

λαμβάνει χώρα σ'ένα σύστημα ή σε μια περιφέρεια, η αλλαγή αυτή δεν αφήνει περιθώρια για αρνητικές μεταβολές, αλλά ενισχύει τις μεταβολές προς την ίδια κατεύθυνση με την αρχική μεταβολή, πολύ εντονότερα» (Λαγός, 2007). Η διαδικασία αυτή πραγματοποιείται σε συγκεκριμένα κέντρα ανάπτυξης τα οποία είναι ευνοημένα από φυσικά ή άλλα πλεονεκτήματα (π.χ. ύπαρξη φυσικών πόρων, προσβασιμότητα κ.α.) με αποτέλεσμα η απόκλιση των επιπέδων ευημερίας μεταξύ «κέντρου» και «περιφέρειας» να μεγαλώνει. Μολονότι οι αναπτυξιακά υπολειπόμενες περιφέρειες παρουσιάζουν το πλεονέκτημα των χαμηλότερων αμοιβών, «χάνουν» το πλεονέκτημα αυτό από την συγκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων στις βιομηχανοποιημένες περιφέρειες που αναπτύσσονται περαιτέρω λόγω της σωρευτικής διαδικασίας (Πολύζος, 2011).

Η διαδικασία της χωροταξικής αλληλεξάρτησης εξελίσσεται μεταξύ του κέντρου και της περιφέρειας και περιλαμβάνει την σταδιακή αποδυνάμωση/απομύζηση της περιφέρειας από το κέντρο, ή τη διάδοση ή τη διάχυση της ανάπτυξης από το κέντρο προς την περιφέρεια. Τα όποια οφέλη μπορούν να αποκομίσουν οι λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες από τις ανεπτυγμένες, αντισταθμίζονται από την ροή κεφαλαίου και εργασίας από τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες προς τις ανεπτυγμένες (Myrdal 1957, Πολύζος, 2011, Λαγός, 2007).

Η συγκεκριμένη θεωρία υποστηρίζει επίσης πως η απελευθέρωση των συναλλαγών ευνοούν την ροή αγαθών από τις πλούσιες προς τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες, ενισχύοντας με τον τρόπο τη σωρευτική διαδικασία (Πολύζος, 2011).

Η θεωρία του Myrdal διακρίνει τις περιφερειακές ανισότητες σε τρία στάδια ανάπτυξης το προβιομηχανικό, στο οποίο οι περιφερειακές ανισότητες είναι περιορισμένες, το στάδιο της σωρευτικής αιτιότητας στο οποίο καταγράφονται σημαντικές ανισότητες και στο στάδιο της επέκτασης στο οποίο περιορίζονται οι ανισότητες.

Σύμφωνα με τον Κουρλιούρο (2001) δυνάμεις της θεωρίας είναι η άποψη που εκφράζει ότι τα αποτελέσματα της απομύζησης-πόλωσης έπειτα από κάποιο σημείο δημιουργούν προϋποθέσεις εξάπλωσης της ανάπτυξης έχει πρακτική εφαρμογή καθώς και πως αδυνατεί να εξηγήσει φαινόμενα εκβιομηχάνισης στο πλαίσιο αναδιάρθρωσης του κεφαλαίου, ευέλικτης συσσώρευσης των επιπτώσεων νέων τεχνολογιών και των δικτυακών παραγωγικών συστημάτων (Λαγός, 2007).

1.7.2.3 Θεωρία της διατομεακής και διαπεριφερειακής διάχυσης της οικονομικής ανάπτυξης

Ο Hirschman (1958), διατύπωσε μια θεωρία που συμπίπτει σε μεγάλο βαθμό με αυτή του Myrdal. Ο Hirschman δίνει έμφαση στη διατομεακή και διαπεριφερειακή διάχυση της οικονομικής ανάπτυξης, εξηγώντας τις διαφορές μεταξύ των ρυθμών ανάπτυξης των περιφερειακών εισοδημάτων στα διασταλτικά ή εξαπλωτικά αποτελέσματα και στα συσταλτικά αποτελέσματα τα οποία οι πλούσιες περιφέρειες ασκούν στις λιγότερο εύπορες. Βασική καινοτομία της θεωρίας είναι η αναγνώριση της σημασίας μεταξύ των αλληλεξαρτήσεων των οικονομικών δραστηριοτήτων.

Η θεωρία αυτή θεωρεί αναπόφευκτες τις ανισότητες μεταξύ των περιφερειών στα αρχικά στάδια της ανάπτυξης λόγω της πόλωσης ανάμεσα στις πλούσιες και στις λιγότερο εύπορες περιφέρειες. Επίσης υποστηρίζεται πως η ώθηση που απαιτείται για την ενίσχυση των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών πρέπει να στοχεύει σε συγκεκριμένους τομείς, με στόχο τη δημιουργία εξωτερικών οικονομιών και την προσέλκυση επενδύσεων (Λαγός, 2007).

Η κριτική που ασκείται στη θεωρία αφορά την ιδιαίτερη σημασία που αποδίδει στο σύστημα λήψης των αποφάσεων για την αξιοποίηση των πόρων μιας περιφέρειας χωρίς να αναφέρεται σε ουσιαστικούς περιορισμούς που αντιμετωπίζουν πολλές περιφέρειες καθώς και στην προτροπή επιλογής συγκεκριμένων κλάδων που πρέπει να επιλεγούν για να δημιουργήσουν εξωτερικές οικονομίες (Λαγός, 2007).

1.7.2.4 Θεωρίας των πόλων ανάπτυξης

Ο Perroux (1955) υποστήριξε πως «η χωρική και βιομηχανική ανάπτυξη δεν εμφανίζεται παντού ταυτόχρονα αλλά εμφανίζεται σε σημεία ή πόλους ανάπτυξης με διαφορετική ένταση στο καθένα και διοχετεύεται μεταξύ διαφορετικών καναλιών με διαφορετικά αποτελέσματα για την οικονομία» (Λαγός, 2007). Ειδικότερα ο Perroux υποστήριξε πως κάθε βιομηχανία ή ομάδα βιομηχανιών που είναι ικανή να παράγει οικονομική μεγέθυνση και συνδέεται δια μέσου εισροών και εκροών με μια κινητήρια βιομηχανία συνιστά έναν πόλο ανάπτυξης. Ο πόλος αυτός αναπτύσσεται γρηγορότερα γιατί ενσωματώνει τεχνολογική γνώση και παρουσιάζει υψηλούς ρυθμούς τεχνολογικής ανανέωσης (Πολύζος, 2011). Οι πόλοι ανάπτυξης βρίσκονται σε συγκεκριμένες περιοχές οι οποίες λόγω πλεονεκτημάτων που παρουσιάζουν προσελκύουν «προωθητικές βιομηχανίες», οι οποίες δημιουργούν αναπτυξιακές επιδράσεις αφενός στον πόλο ανάπτυξης και αφετέρου στις επιμέρους χωρικές μονάδες της περιφέρειας. Οι προωθητικές βιομηχανίες ανήκουν σε κλάδους που αναπτύσσονται με υψηλότερους ρυθμούς από τον μέσο όρο της βιομηχανικής παραγωγής και του εθνικού προϊόντος και έχουν άμεση σχέση με την τεχνολογική πρόοδο (Λαγός, 2007).

Μια επιχείρηση μπορεί να προωθήσει την ανάπτυξη μιας περιφέρειας μέσω ροών προϊόντων ή εισοδημάτων που δημιουργεί αλλά και προσελκύοντας άλλες επιχειρήσεις που συνδέονται με αυτήν λειτουργικά. Η επιχείρηση αυτή καλείται «κυρίαρχη επιχείρηση» και ικανοποιεί τη ζήτηση που προέρχεται κυρίως εκτός της περιφέρειας και σε σχέση με την θεωρία της οικονομικής βάσης παράγει προϊόντα του «βασικού» τομέα (Πολύζος, 2011).

Ο μηχανισμός της πολωτικής διαδικασίας στηρίζεται στην ύπαρξη μεγάλων προωθητικών βιομηχανιών στο κέντρο των πόλων ανάπτυξης (Λαγός, 2007).

Σύμφωνα με το υπόδειγμα της πολικής ανάπτυξης η διάχυση είναι μια διαδικασία χωρική, ιεραρχημένη οργανωτικά και τεχνολογικά στην οποία οι προωθητικοί παράγοντες της ανάπτυξης είναι συγκεντρωμένοι σε περιορισμένο αριθμό κέντρων (Λαγός, 2007).

Η θεωρία του Perroux επηρέασε βαθύτατα τη θεωρία της περιφερειακής ανάπτυξης και αποτέλεσε τις δεκαετίες 1960-1970 την πλέον πολυσυζητημένη

στρατηγική στην εφαρμογή μέτρων περιφερειακής πολιτικής. Αργότερα εφαρμόστηκε και στον περιφερειακό σχεδιασμό ώστε να επιτευχθεί η άμβλυση των περιφερειακών ανισοτήτων. Σε εθνικό επίπεδο από το 1961 έως το 1971 εφαρμόστηκε η στρατηγική των «αντίπαλων πόλεων», η οποία σε θεωρητικό επίπεδο στηριζόταν στη θεωρία των πόλων ανάπτυξης.

1.7.2.5 Θεωρία της ενδογενούς μεγέθυνσης

Έως ότου έρθει στην επιφάνεια η θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης, η πολιτική για την ενίσχυση της ανάπτυξης των περιφερειών και την άμβλυση των περιφερειακών ανισοτήτων από την κεντρικής εξουσία θεωρείται ως ανάπτυξη «από πάνω προς τα κάτω». Κεντρική καινοτομία των υποδειγμάτων που ασπάζονται τη θεωρία αυτή είναι πως οδηγούν στην πρόταση μιας νέα μορφής πολιτικής η οποία εφαρμόζεται «από κάτω προς τα πάνω» (Πολύζος, 2011).

Διάφοροι επιστήμονες όπως οι Friedmann & Weaver (1979), Stor (1981), Barquero (1991), Romer (1986), Porter (1990) έχουν αναπτύξει παραλλαγές αυτής της θεωρίας. Κεντρικό χαρακτηριστικό της θεωρίας είναι πως προβλέπει την αξιοποίηση των τοπικών χαρακτηριστικών συνδυαστικά με την κινητοποίηση των τοπικών φορέων, ώστε να εκμεταλλευτούν τις παραγωγικές δυνάμεις της περιφέρειας. Μάλιστα, θεωρείται πως όλες οι περιοχές διαθέτουν ένα σύνολο πόρων που αποτελούν τη δυναμική της ενδογενούς ανάπτυξης (Πολύζος, 2011).

Ιδιαίτερη σημασία στη συγκεκριμένη θεωρία έχει η μελέτη του Romer (1986) ο οποίος υποστηρίζει πως η ανάπτυξη είναι αποτέλεσμα τη συσσώρευσης γνώσης-τεχνολογίας η οποία με την σειρά της είναι αποτέλεσμα της ανάληψης επενδυτικής δραστηριότητας στον τομέα της έρευνας και ανάπτυξης (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004).

Ο Porter (1990) από την άλλη πλευρά, συμπέρανε από την έρευνα του πως η γεωγραφική συγκέντρωση των επιχειρήσεων μπορεί να επιδράσει θετικά στην παραγωγική διαδικασία των περιφερειών (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004).

1.7.2.6 Οικονομίες συγκέντρωσης και η ανάπτυξη των πόλεων

Η θεωρία αυτή έχει βασικούς εκπροσώπους τους: Segal (1976), Moomaw (1981), Henderson (1983), Nakamura (1985) και υποστηρίζει πως οι πληθυσμιακές συγκεντρώσεις σε συνδυασμό με παράλληλη συγκέντρωση οικονομικών δραστηριοτήτων βελτιώνει την αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων, ασκώντας θετικές επιδράσεις στην παραγωγικότητα, μειώνει το κόστος παραγωγής δημιουργώντας εξωτερικές οικονομίες κλίμακας (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004).

Ο Segal (1976) εντοπίζει ως παράγοντες που επηρεάζουν το παραπάνω συμπέρασμα το αυξημένο μέγεθος των αστικών κέντρων, τον λόγω κεφαλαίου προς απασχόληση, την ποιότητα του εργατικού δυναμικού και την σημαντικότητα του αστικού κέντρου στην τοπική οικονομία. Ο Moomaw (1981) προχωράει ένα βήμα περισσότερο υποστηρίζοντας πως τα οφέλη της παραπάνω προσέγγισης είναι σημαντικότερα για τις μη-μεταποιητικές επιχειρήσεις (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004).

1.7.2.7 Θεωρία της νέας οικονομικής γεωγραφίας

Η προσέγγιση της θεωρίας αυτής είναι η πλέον πρόσφατη στο θέμα της περιφερειακής ανάπτυξης και οι κύριοι εκπρόσωποί της είναι Krugman (1991,1993), Fujita (1993), Thisse (2000).

Στόχος της προσέγγισης είναι να ερμηνεύσει το φαινόμενο της βιομηχανικής συγκέντρωσης από την οποία εξαρτάται η τοπική ανάπτυξη, χρησιμοποιώντας την υπόθεση για άνιση κατανομή των πόρων και των συντελεστών παραγωγής (Πολύζος, 2011).

Βασικό χαρακτηριστικό της σχολής αυτής είναι η υπόθεση που υιοθετεί πως οι τοπικές εξωτερικότητες είναι συνέπεια της αλληλεπίδρασης μεταξύ των επιχειρήσεων και δεν είναι «εξωτερικές» στις επιχειρήσεις. Οι επιχειρήσεις εκμεταλλεύονται τις εσωτερικές οικονομίες κλίμακας λειτουργώντας σε μια αγορά που χαρακτηρίζεται από ατελή ανταγωνισμό (Λαγός 2007, Πολύζος 2011).

Στα υποδείγματα που ασπάζονται την θεωρία οι χωρικές συγκεντρώσεις θεωρούνται αποτέλεσμα ενός συνόλου παραγόντων ένα μέρος των οποίων (δυνάμεις διασποράς) ωθούν τις επιχειρήσεις να απομακρύνονται από τις περιοχές που ο ανταγωνισμός είναι έντονος και να εγκαθίστανται σε περιοχές όπου παρουσιάζονται μονοπωλιακά πλεονεκτήματα, ενώ οι υπόλοιπες δυνάμεις (δυνάμεις συγκέντρωσης) ωθούν τις επιχειρήσεις να συγκεντρώνονται σε περιοχές που παρουσιάζονται αυξανόμενες αποδόσεις, διευρυμένες αγορές και αυξημένη ζήτηση (Πολύζος, 2011).

Η συγκεκριμένη θεωρία στη βιβλιογραφία «δεν θεωρείται ως ένα νέο υπόδειγμα περιφερειακής ανάπτυξης αλλά μια ικανοποιητική ανάλυση της διαδικασίας που περιγράφει τις «δυνάμεις» που οδηγούν στην εμφάνιση των χωρικών συγκεντρώσεων και βιομηχανιών» (Πολύζος, 2011).

Η κριτική που ασκείται στη θεωρία σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Λαγός, 2007) υποστηρίζει πως:

- πρόκειται περισσότερο για ένα ρεύμα σκέψης παρά για ένα συγκεκριμένο τρόπο να κατασκευάζονται οικονομικά υποδείγματα για το χώρο
- τα υποδείγματα που κατασκευάζονται είναι γενικής ισορροπίας και σ' αυτά υπάρχει ατελής ανταγωνισμός που εκφράζεται με αύξουσες αποδόσεις κλίμακας όπου υπάρχουν δυνάμεις διασποράς και δυνάμεις συγκέντρωσης. Όποιες είναι ισχυρότερες θα επικρατήσουν και ανάλογα θα υπάρχει ή όχι συγκεντροποίηση δραστηριοτήτων στο χώρο
- οι θεωρητικοί της Οικονομικής Γεωγραφίας κατηγορούν τη θεωρία πως δεν είναι παρά μόνο μια πιο εκλεπτυσμένη μορφή Περιφερειακής Επιστήμης.

1.7.2.8 Θεωρία της Ολοκληρωμένης Αξιοβίωτης ανάπτυξης

Ως «Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη» ορίζεται (Ρόκος 2001, 2003) «η ταυτόχρονα στο χώρο και το χρόνο κατάλληλη οικονομική, κοινωνική, πολιτική, πολιτισμική και τεχνική/τεχνολογική ανάπτυξη, η οποία θα πρέπει να τελείται πάντα σε διαλεκτική αρμονία και με σεβασμό στον άνθρωπο και το φυσικό και πολιτισμικό του περιβάλλον,

μέσα στο οποίο αυτός εντάσσεται ειρηνικά και δημιουργικά, ως οργανικό και αναπόσπαστο μέρος του και όχι ως κυρίαρχος, ιδιοκτήτης ή εκμεταλλευτής του».

Βασική προσέγγιση της θεωρίας είναι πως η «ανάπτυξη» μιας χωρικής ενότητας είναι μια «νέα, διαφορετική απ' την προηγούμενη και "καλύτερη" κατάσταση ισορροπίας ανθρωπίνων, κοινωνικών και παραγωγικών δυνάμεων, δυνατοτήτων και σχέσεων αλλά και συστημάτων απασχόλησης, χρήσεων γης, παραγωγής, διανομής και κατανάλωσης, η οποία σχεδιάζεται, επιδιώκεται και προγραμματίζεται με στόχο τη "βέλτιστη" αξιοποίηση του "ολικού πραγματικού δυναμικού" της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής της πραγματικότητας» (Ρόκος, 2004).

Σύμφωνα με την συγκεκριμένη προσέγγιση οι φάσεις που πρέπει να ακολουθηθούν για την ανάπτυξη μιας χωρικής ενότητας διαρθρώνονται στα επτά παρακάτω στάδια (Ρόκος 2004):

- «Διεπιστημονική και ολιστική τεκμηρίωση, διαβούλευση, συμφωνία και αποδοχή από τους φορείς των πρωτοβουλιών ανάπτυξης, της Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης και των αρχών, των αξιών, των στόχων, των δράσεων και των ενεργημάτων της, ως βέλτιστης επιλογής.
- Διεξαγωγή των απαραίτητων ερευνών και μελετών Ολοκληρωμένων Αποδόσεων της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας της περιοχής/περιφέρειας (αλλά και των πολυδιάστατων σχέσεων, αλληλεξαρτήσεων και αλληλεπιδράσεών τους) και συστηματική παρακολούθηση των τάσεων μεταβολών τους δια μέσου του χρόνου.
- Ανάλυση των στοιχείων τα οποία συγκροτούν την δυναμική της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής της πραγματικότητας, (ιστορικών, στατιστικών, βιβλιογραφικών, κλιματολογικών, απαντήσεων ειδικών ερωτηματολογίων, μαρτυριών, απόψεων και προτάσεων των κατοίκων και των φορέων της περιοχής, φωτοερμηνείας και ψηφιακών τηλεπισκοπικών επεξεργασιών, ειδικών ερευνών και μελετών κ.λπ.).
- Διατύπωση και τεκμηρίωση εναλλακτικών αναπτυξιακών σεναρίων Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της περιοχής/περιφέρειας.
- Διερεύνηση των προβλημάτων, των δυνατοτήτων υλοποίησης και των αντικειμενικών περιορισμών κάθε σεναρίου.
- Προεκτίμηση και αξιολόγηση του ισοζυγίου των θετικών και αρνητικών στοιχείων του κάθε σεναρίου και επιλογή του βέλτιστου για την Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της περιοχής/περιφέρειας.
- Εφαρμογή του βέλτιστου σεναρίου Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης της περιοχής/περιφέρειας, συνεχής παρακολούθηση, συνεχείς έλεγχοι και ανάδραση».

2. Περιφερειακή πολιτική και ανισότητες σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο

Το δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάζει τα βασικά χαρακτηριστικά του πλαισίου άσκησης της Περιφερειακής Πολιτικής σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Έμφαση δίνεται στην παρουσίαση της Περιφερειακής Πολιτικής στην Δ΄ Προγραμματική Περίοδο (2007-2013), με στόχο να αναδειχτεί η σημασία της για την οικονομική και τη κοινωνική συνοχή των κρατών-μελών της Κοινότητας και των περιφερειών τους. Παράλληλα, χρησιμοποιώντας κατάλληλα επιλεγμένους δείκτες από την βιβλιογραφία γίνεται προσπάθεια να εντοπιστεί αν και σε τι βαθμό υπάρχουν ανισότητες μεταξύ των κρατών-μελών της Κοινότητας, επιδιώκοντας τον εντοπισμό της θέσης της Ελλάδας σε σχέση με τις ανισότητες αυτές.

Η λεπτομερής και διαχρονική ανάλυση των υπό μελέτη ζητημάτων, θα συμβάλλει στην ανάδειξη της σημασίας και της κρισιμότητας της εφαρμογής της Πολιτικής Συνοχής και της εθνικής Περιφερειακής Πολιτικής για την ισόρροπη ανάπτυξη των ευρωπαϊκών και ελληνικών περιφερειών και γενικότερα για την άμβλυνση των ανισοτήτων. Μέσω της προσέγγισης που ακολουθείται παρουσιάζεται το πλαίσιο άσκησης πολιτικών Περιφερειακής Ανάπτυξης σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, ώστε να είναι δυνατή η κλιμάκωση της εργασίας από το διακρατικό (ευρωπαϊκό), στο διαπεριφερειακό (εθνικό) και τελικά σε ενδοπεριφερειακό (Περιφέρεια Ηπείρου) επίπεδο.

Σημείο εκκίνησης του κεφαλαίου αποτελεί η παρουσίαση των κύριων χαρακτηριστικών και των στόχων της Πολιτικής Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ακολουθώντας καταγράφονται οι λόγοι που κατέστησαν επιτακτική την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Π.Α.). Έπειτα, παρουσιάζονται οι αρχές που διέπουν τη συγκεκριμένη πολιτική, πριν παρουσιαστούν διαχρονικά οι δράσεις των Κοινοτικών αρχών στους εν λόγω τομείς. Επιπρόσθετα, επιχειρείται η ανάλυση των χρηματοδοτικών μέσων, των στόχων πολιτικής και της κατανομής των πόρων που αφορούν την Προγραμματική Περίοδο 2007-2013. Ακολουθεί η διαχρονική ανάλυση των μέτρων Περιφερειακής Πολιτικής που έχουν εφαρμοστεί σε εθνικό επίπεδο, με στόχο να είναι ομαλότερη η μετάβαση για τον αναγνώστη στη σημερινή εποχή και να γίνει πληρέστερα κατανοητός ο βαθμός επίδρασης της Κοινοτικής Περιφερειακής Πολιτικής στο σύνολο των πολιτικών Περιφερειακής Ανάπτυξης που έχουν εφαρμοστεί σε εθνικό επίπεδο. Η ανάλυση του κεφαλαίου επικεντρώνεται στη παρούσα Προγραμματική Περίοδο 2007-2013, εμβαθύνοντας στην παρουσίαση της δομής, των χαρακτηριστικών και των προτεραιοτήτων του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (Ε.Σ.Π.Α.). Έπειτα, παρουσιάζεται η μεθοδολογία που διέπει τις διαδικασίες διαχείρισης, παρακολούθησης, πληρωμών ελέγχου, υλοποίησης, και πιστοποίησης των υλοποιούμενων Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (Ε.Π.). Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των αποτελεσμάτων των δεικτών που υπολογίστηκαν και την παρουσίαση των συμπερασμάτων που προέκυψαν όσον αφορά τις ανισότητες μεταξύ των κρατών-μελών της Ε.Ε., δίνοντας έμφαση στον εντοπισμό την θέση της Ελλάδας σε σχέση με τις ανισότητες αυτές.

2.1 Χαρακτηριστικά, σκοπός και αναγκαιότητα ύπαρξης της Πολιτικής Συνοχής της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η Ε.Ε. αποτελεί τον τρίτο μεγαλύτερο πληθυσμιακά ενιαίο χώρο στον πλανήτη και το μεγαλύτερο παγκόσμιο εταίρο στη σφαίρα του διεθνούς εμπορίου (Δρακάκη, 2007). Πρόκειται για μια Ένωση κρατών, λαών, ανθρώπων και πολιτισμικών διαφοροικοτήτων η οποία αποτελείται από 27 κράτη μέλη που διαρθρώνονται σε 271 περιφερειακές ενότητες στις οποίες κατοικούν 493 εκατομμύρια πολίτες (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2009). Σε αντίθεση με άλλους διεθνείς οργανισμούς, η Ε.Ε. αποτελεί ένα ιδιαίτερα φιλόδοξο πολιτικό σχήμα που τείνει να διαμορφώσει ένα «οιονεί κράτος» (quasi-state) σε υπερεθνικό επίπεδο, με βασικό ζητούμενο για την επιτυχία του την περιφερειακή, κοινωνική και οικονομική συνοχή.

Η πολύ-πολυτισμικότητα αυτή θεωρείται βασικό πλεονέκτημα της, αλλά ταυτόχρονα είναι ένας εκ των κύριων λόγων που ευθύνονται για τις δυσκολίες που υπάρχουν στη δημιουργία ενός ενιαίου Ευρωπαϊκού χώρου (Καραμάνου, 2008). Οι Κοινοτικές αρχές αντιλήφθηκαν τα παραπάνω και προσπάθησαν να προωθήσουν δράσεις που θα συνέβαλλαν στην άμβλυση των περιφερειακών ανισοτήτων των κρατών-μελών της Κοινότητας. Η Περιφερειακή Πολιτική⁴ (ή Πολιτική Συνοχής) αποτέλεσε τον βασικό μοχλό ενίσχυσης των δράσεων αυτών (Jannin Rivolin & Faludi, 2005) και στόχο την ισόρροπη ανάπτυξη των περιφερειών της (Μητούλα, 2005).

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Ε.Ε.⁵ σκοπός της ευρωπαϊκής περιφερειακής πολιτικής είναι να «μειώσει τις σοβαρές οικονομικές, κοινωνικές και εδαφικές ανισότητες που υπάρχουν ανάμεσα στις περιφέρειες της Ευρώπης, καθώς αν δεν εξαλειφθούν αυτές οι ανισότητες, κινδυνεύουν ορισμένοι από τους ακρογωνιαίους λίθους της Ε.Ε., όπως η ενιαία αγορά και το νόμισμά της το ευρώ». Ο ορισμός που αποδίδει η Ε.Ε. στην Περιφερειακή Πολιτική είναι άμεσα επηρεασμένος από την εξελισσόμενη οικονομική κρίση και δείχνει το βαθμό με τον σχετίζεται και συνδέεται η οικονομική κρίση με την Περιφερειακή Πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης διαφαίνεται πως η Ε.Ε. θεωρεί πως η αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης σχετίζεται με την ενίσχυση της συνοχής μεταξύ των κρατών-μελών της και άρα την περαιτέρω ισχυροποίηση της Πολιτικής Συνοχής.

Μελετητές (Μούσης, 2005) παρουσιάζουν έναν παραπλήσιο ορισμό, δίνοντας έμφαση στον τρόπο με το οποίο διορθώνονται οι δράσεις και τα μέτρα της συγκεκριμένης πολιτικής καθώς εντοπίζουν ως βασικό στόχο της Περιφερειακής Πολιτικής την «μείωση των υφιστάμενων περιφερειακών ανισοτήτων και την πρόληψη της δημιουργίας νέων, μέσα από τη μεταβίβαση κοινοτικών πόρων προς τις περιοχές που έχουν προβλήματα, χρησιμοποιώντας κυρίως τα χρηματοοικονομικά μέσα της Κοινότητας που είναι γνωστά ως Διάρθρωτικά Ταμεία».

⁴Οι όροι: Κοινοτική Περιφερειακή Πολιτική, Πολιτική Συνοχής, Περιφερειακή Πολιτικής της Ε.Ε. είναι ταυτόσημοι.

⁵Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Τι είναι η περιφερειακή πολιτική*, ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: http://ec.europa.eu/regional_policy/what/index_el.cfm (ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης 14/08/2012).

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί πως στη βιβλιογραφία (Πετράκος & Rodriguez-Pose, 2002) ως παράγοντες που σχετίζονται με τις περιφερειακές ανισότητες σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι αφενός πως «*οι περιφερειακές ανισότητες στο εσωτερικό των χωρών της Ε.Ε. προϋπήρχαν του νέου οικονομικού περιβάλλοντος και της διαδικασίας οικονομικής ολοκλήρωσης*» και αφετέρου πως «*η Ε.Ε. δείχνει να αντιμετωπίζει ως πιθανότερο επακόλουθο της οικονομικής ολοκλήρωσης την αύξηση των ανισοτήτων με αποτέλεσμα να παρεμβαίνει με πολιτικές που λειτουργούν αντισταθμιστικά*».

Σημειώνεται πως η Ευρωπαϊκή Περιφερειακή πολιτική δεν υποκαθιστά τις εθνικές περιφερειακές πολιτικές αλλά συντονίζει και εν πολλοίς καθορίζει τις εθνικές περιφερειακές πολιτικές, ώστε να συντονίζονται οι πολιτικές και τα χρηματοδοτικά μέσα της Ε.Ε. προσδίδοντας τους χωρική διάσταση (Λαζαρίδης, 2002).

Η αναγκαιότητα ύπαρξης της συγκεκριμένης πολιτικής για την Ε.Ε. είναι τεράστια καθώς οι οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες που υπάρχουν στο εσωτερικό της είναι σημαντικές και έχουν αυξηθεί σημαντικά με τις πρόσφατες διευρύνσεις (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2008α). Παραδείγματα που ενισχύουν την άποψη αυτή είναι πως (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2008α, Γεωργαλίδου 2010):

- ✓ το Λουξεμβούργο, το πιο εύπορο κράτος μέλος σε όρους κατά κεφαλήν εισοδήματος, είναι επτά φορές πλουσιότερο από το φτωχότερο κράτος, τη Ρουμανία,
- ✓ το 43% του οικονομικού προϊόντος της Ε.Ε. παράγεται μόλις στο 14% του εδάφους της -μεταξύ Λονδίνου, Αμβούργου, Μονάχου, Μιλάνου και Παρισίων- στο οποίο κατοικεί το ένα τρίτο περίπου του πληθυσμού της.
- ✓ σε περιφερειακό επίπεδο η πλουσιότερη Περιφέρεια είναι η περιοχή του Λονδίνου με 290% του κατά κεφαλήν μέσου ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕγχΠ) της Ε.Ε.-27, ενώ η φτωχότερη περιφέρεια είναι η Βορειοανατολική της Ρουμανίας με 23% του μέσου όρου της Ε.Ε.⁶

Σύμφωνα με τα επίσημα κείμενα της Ε.Ε., η Περιφερειακή Πολιτική ενισχύει την αλληλεγγύη μεταξύ των κρατών-μελών βελτιώνοντας την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της Ε.Ε., επιδιώκοντας την οικονομική και κοινωνική συνοχή μεταξύ των κρατών-μελών της, περιορίζοντας τις ανισότητες ανάμεσα στις περιφέρειες και βελτιώνοντας την κατανομή των πλεονεκτημάτων της κοινής αγοράς σε όλη την επικράτεια της (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2008α).

⁶ Αν και το ΑΕγχΠ δεν συνιστά μια απολύτως ακριβή αντανάκλαση του βιοτικού επιπέδου, εφόσον δεν αποτελεί παράγοντα του σχετικού κόστους ζωής, αποτελεί ένδειξη των υφιστάμενων διαφορών (Πολύζος & Πετράκος, 2004).

2.2 Αρχές της μεθόδου άσκησης της Πολιτικής Συνοχής

Επιδιώκοντας την μεγιστοποίηση της αποτελεσματικότητας της Περιφερειακής Πολιτικής η αρμόδια επιτροπή της Ε.Ε. στηρίζει τις δράσεις συνοχής σε τέσσερις κύριες αρχές⁷:

Αρχή του Προγραμματισμού

Η αρχή του προγραμματισμού επιδιώκει την επίτευξη των στόχων της Περιφερειακής Πολιτικής μέσω ενός συστήματος πολυετούς προγραμματισμού που αφορά τον προσδιορισμό των προτεραιοτήτων, τη χρηματοδότηση και το σύστημα διαχείρισης και ελέγχου (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2006). Ο προγραμματισμός επιδιώκει οι πόροι των Διαρθρωτικών Ταμείων (Δ.Τ.) να προορίζονται για την χρηματοδότηση πολυετών εθνικών προγραμμάτων αλλά όχι μεμονωμένων έργων (Βασιλακοπούλου, 2008).

Αρχή της Επικέντρωσης (ή Συγκέντρωσης)

Η αρχή της επικέντρωσης αναφέρεται στην επικέντρωση των κοινοτικών παρεμβάσεων της Περιφερειακής Πολιτικής σε περιορισμένο αριθμό στόχων προτεραιότητας, οι οποίοι δίνουν έμφαση στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2008β).

Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής η αρχή της επικέντρωσης έχει τρεις πτυχές⁸:

- **Επικέντρωση πόρων:** το μεγαλύτερο μέρος των πόρων των Δ.Τ. (8 19 % δίδεται σε περιφέρειες ή κράτη-μέλη που παρουσιάζουν χαμηλά ποσοστά ευημερίας.
- **Επικέντρωση προσπαθειών:** η επενδυτική προσπάθεια επικεντρώνεται σε δράσεις όπως η έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη, η καινοτομία, η μεταφορά τεχνολογίας, οι τεχνολογίες επικοινωνιών και πληροφοριών, η ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού και η ανάπτυξη επιχειρήσεων που ενισχύουν την οικονομία της γνώσης.
- **Επικέντρωση δαπανών:** στην αρχή κάθε προγραμματικής περιόδου, σε κάθε πρόγραμμα διατίθενται ετήσια κονδύλια τα οποία πρέπει να έχουν δαπανηθεί μέχρι το τέλος του δεύτερου έτους από τη διάθεσή τους (κανόνας n+2).

Αρχή της Εταιρικής σχέσης

Η αρχή αυτή βασίζεται στην συνεταιρικότητα και τη συνεργασία μεταξύ της Ε.Ε., κράτους-μέλους και των περιφερειακών-τοπικών αρχών και σχετίζεται με τις διαδικασίες κατάρτισης και εφαρμογής (Χριστοφάκης, 2001). Η επίτευξη των στόχων των Ταμείων επιδιώκεται μέσω στενής συνεργασίας («εταιρικής σχέσης») της Επιτροπής και κάθε κράτους μέλους (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2008β). Τα προγράμματα

⁷Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Αρχές της πολιτική συνοχής*, ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: http://ec.europa.eu/regional_policy/how/principles/index_el.cfm (ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης 14/08/2012).

⁸Όπως προηγουμένως (ο.π.π)

οφείλουν να διέπονται από τη στενή συνεργασία μεταξύ της Επιτροπής και των αρμόδιων εθνικών, περιφερειακών και τοπικών αρχών και να καταρτίζονται μέσω συλλογικών διαδικασιών, στις οποίες συμμετέχουν οι αρμόδιες αρχές (ευρωπαϊκό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο), κοινωνικοί εταίροι και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2006).⁹

Αρχή της Προσθετικότητας

Η αρχή της προσθετικότητας εξασφαλίζει την πραγματική οικονομική επίδραση των χρηματοδοτικών ενισχύσεων των Διαρθρωτικών Ταμείων. Στόχος της αρχής της προσθετικότητας είναι να διασφαλίσει πως τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. δεν υποκαθιστούν τις εθνικές δαπάνες με τις κοινοτικές, αλλά θα πρέπει να παρέχουν ίδια κονδύλια τα οποία δρουν προσθετικά προκειμένου να επιτυγχάνεται το μέγιστο αποτέλεσμα (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009).

Η Επιτροπή σε συνεργασία με τις αρχές των κρατών-μελών καθορίζει το ύψος της επιλέξιμης δημόσιας δαπάνης που θα διατεθεί κατά την περίοδο προγραμματισμού και ελέγχει τη υλοποίηση του προγραμματισμού. Βασική επιδίωξη της Επιτροπής είναι να καθοριστούν ρεαλιστικοί και φιλόδοξοι στόχοι για διαρθρωτικές δαπάνες, ώστε να αποκτούν προστιθέμενη αξία τα κονδύλια των Διαρθρωτικών Ταμείων.³

Το ύψος της δαπάνης καθορίζεται με βάση τις γενικές μακροοικονομικές συνθήκες στα πλαίσια των οποίων πραγματοποιείται η χρηματοδότηση και λαμβάνοντας υπ' όψιν ορισμένες ειδικές οικονομικές συνθήκες (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, 2006). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Ελλάδα στην οποία λόγω της οικονομική κρίσης μειώθηκε το ποσοστό συμμετοχής των εθνικών πόρων ώστε να μπορέσει επιτευχθεί υψηλότερος ρυθμός απορρόφησης των Κοινοτικών κονδυλίων (βλ. §2.4.2.).

2.3 Διαχρονική εξέλιξη της Πολιτικής Συνοχής της Ε.Ε.

Η Πολιτικής Συνοχής άργησε να αναπτυχθεί σε σχέση με άλλες Κοινοτικές πολιτικές. Βασικοί στόχοι της είναι η άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων και η αντιμετώπιση των ζητημάτων που θα δημιουργηθούν/ δημιουργούνται λόγω της καθιέρωσης της Ενιαίας Εσωτερικής Αγοράς. Από την ίδρυση της Ε.Ε. (τότε Ε.Ο.Κ.) έως σήμερα μπορούν να διακριθούν τρεις βασικές περιόδους (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009):

➤ Ίδρυση Ε.Ο.Κ. έως 1974

Μολοντί στο προοίμιο της Συνθήκης της Ρώμης η μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων και η ανάπτυξη των λιγότερο ευνοημένων περιοχών αποτέλεσαν στρατηγικές επιλογές της κοινότητας, στο κύριο κείμενο της συνθήκης δεν προβλεπόταν η δημιουργία κάποιου ειδικού μέσου για τον σκοπό αυτό (Γιαννακούρου, 2008). Βασικό αίτιο της προσέγγισης αυτής ήταν η φιλελεύθερη ιδεολογία της Ε.Ε., η οποία είχε ως συνέπεια να κυριαρχεί η άποψη πως η σύγκλιση των περιφερειακών ανισοτήτων μεταξύ των κρατών μελών, θα προέκυπτε ως

⁹ (ο.π.)

αποτέλεσμα της λειτουργίας της κοινής αγοράς και του ανταγωνισμού. Δευτερεύοντα ρόλο στην διαδικασία αυτή, αναμενόταν να διαδραματίσει η διάθεση πόρων προς τις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές της κοινότητας (Ανδρικοπουλου, 1995). Όπως σημειώνει ο Τσούκαλης, (1993), οι προβλέψεις αυτές υποδηλώνουν ότι: «..οι συντάκτες της συνθήκης δεν αναγνώριζαν το πρόβλημα των περιφερειακών ανισοτήτων και την ανάγκη προσφυγής σε ειδικά μέσα για την αντιμετώπιση του, είχαν αποφασίσει να αφήσουν ουσιαστικά τη σχετική ευθύνη στις εθνικές αρχές».

Μόνο ως έμμεσες αναφορές στην σημασία της χωροταξίας και της περιφερειακής πολιτικής/ανάπτυξης μπορούν να θεωρηθούν τα άρθρα 92-3¹⁰ και 130¹¹ (Ανδρικοπουλου, 1995).

➤ Καθιέρωση της Περιφερειακής Πολιτικής

Στα μέσα της δεκαετίας του 1970, επιδιώκοντας μια αποτελεσματικότερη οικονομική πολιτική εσωτερικής ολοκλήρωσης της αγοράς της Κοινότητας, εκπονήθηκαν μια σειρά μελέτες από την Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, οι οποίες επισήμαναν την ανάγκη παρέμβασης από κοινού, στο πεδίο της περιφερειακής ανάπτυξης (Γιαννακούρου, 2008). Συνέπεια των παραπάνω ενεργειών ήταν η θεσμοθέτηση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Π.Α.), το 1975.

Η ίδρυση του Ε.Τ.Π.Α. αποφασίστηκε στη διάσκεψη κορυφής των Παρισίων (1972) και χρονικά ταυτίζεται με την πρώτη διεύρυνση της Ε.Ο.Κ. προς τον Βορρά (Μεγάλη Βρετανία, Ιρλανδία, Δανία). Το Ε.Τ.Π.Α., ήταν απόρροια των ενταξιακών διαπραγματεύσεων και «υπαγορεύθηκε από την ανάγκη να παρασχεθούν οικονομικά αντισταθμίσιμα έναντι των περιορισμών που αναμενόταν να επιφέρει η Κοινή Αγροτική Πολιτική στα νέα κράτη μέλη» (Williams, 1996). Όπως γίνεται κατανοητό, η ίδρυση του χρηματοϋπαικού μέσου που έμελε να αλλάξει την φυσιογνωμία της Κοινοτικής Περιφερειακής και της Χωροταξικής πολιτικής, φαίνεται πως «δεν αποτελεί εκδήλωση μιας αυθεντικής παρέμβασης της κοινότητας αλλά θεωρείται προϊόν πολιτικού και δημοσιονομικού “συμβιβασμού” παλαιών και των νέων κρατών-μελών της τότε Ε.Ο.Κ.» (Balme, 1995). Η άποψη που κυριάρχησε ήταν πως η Πολιτικής Συνοχής της Ε.Ε. δεν πρέπει να υποκαθιστά αλλά να δρα συμπληρωματικά με τις εθνικές πολιτικές (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009).

➤ Καθιέρωση της Περιφερειακής Πολιτικής

Με τη θεσμοθέτηση της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (Ε.Ε.Π.) ενισχύθηκε και προωθήθηκε το πρόγραμμα της εσωτερικής αγοράς (CEC, 1985).¹² Οι περιορισμοί

¹⁰Το άρθρο αυτό εισήγαγε τη δυνατότητα διατήρησης των κρατικών ενισχύσεων σε περιοχές με χαμηλό βιοτικό επίπεδο ή με σοβαρή υποαπασχόληση, επιδιώκοντας την προώθηση σημαντικών σχεδίων Ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος και την ενίσχυση της ανάπτυξης τους.

¹¹Το άρθρο αυτό επέτρεπε στην Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (Ε.Τ.Ε.) να χρηματοδοτεί σχέδια αξιοποίησης των λιγότερο ευνοημένων περιοχών της κοινότητας, καθώς και σχέδια εκσυγχρονισμού και δημιουργίας νέων επιχειρήσεων, αλλά και σχέδια κοινού ενδιαφέροντος, για περισσότερα κράτη μέλη.

που επέφερε η Ε.Ε.Π. στις οικονομίες των κρατών ήταν σημαντικές, ειδικά για τα οικονομικά ασθενέστερα κράτη-μέλη του ευρωπαϊκού Νότου. Η διατήρηση των ανισοτήτων στον ευρωπαϊκό χώρο κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1980 προβλημάτισε έντονα τις Κοινοτικές αρχές. Βασική απειλή για την Κοινότητα, αποτελούσε η συγκέντρωση των κέντρων λήψης αποφάσεων και των οικονομικών λειτουργιών έντασης γνώσης, αποκλειστικά σε προνομιούχες περιοχές. Το φαινόμενο αυτό, θεωρήθηκε πως θα είχε ως συνέπεια την αδυναμία ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς της Ε.Ε., συνθήκη που θεωρούνταν απαραίτητη ώστε η Κοινότητα να μπορεί να είναι ανταγωνιστική σε διεθνές επίπεδο. Προκειμένου να δοθεί λύση στο πρόβλημα, η Ε.Ε. επέλεξε να αναβαθμίσει το ρόλο και τη σημασία της περιφερειακής πολιτικής, στοχεύοντας στην κατά το δυνατόν γρηγορότερη άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων μεταξύ των περιφερειών των κρατών-μελών της Κοινότητας (Βασενχοβεν, 2011). Η προσέγγιση αυτή, κυριάρχησε μεταξύ των ηγετών της Κοινότητας με αποτέλεσμα μια νέα δέσμη μέτρων, με τίτλο «Οικονομική και Κοινωνική Συνοχή» (άρθρα 137Α έως 137Ε) της Ε.Ε.Π., που καθιέρωσε την Πολιτική Συνοχής ως πολιτική της κοινότητας και απέκτησε κεντρική θέση μεταξύ των υπολοίπων κοινοτικών πολιτικών. Με τις ρυθμίσεις αυτές «ο στόχος της μείωσης των περιφερειακών ανισοτήτων και των διαφορών στο επίπεδο ανάπτυξης των διαφόρων περιοχών έγινε στόχος της Κοινότητας και πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά την άσκηση των υπόλοιπων κοινοτικών πολιτικών (άρθρο 130Β)» (Γιαννακούρου, 2008).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 μέσω του κανονισμού 214/79¹³ του Ε.Τ.Π.Α. θεσπίστηκαν τα Κοινοτικά Προγράμματα, τα οποία ήταν προγράμματα ανάπτυξης, που επέτρεπαν στην Κοινότητα να αναλάβει πρωτοβουλίες και να πετύχει στόχους και προτεραιότητες σε κοινοτικό επίπεδο. (Γιαννακούρου, 2008).

Οι νέοι κανονισμοί των Δ.Τ. του 1988 και ειδικότερα το άρθρο 10 του κανονισμού του Ε.Τ.Π.Α., παρείχαν τη νομική βάση για τη χρηματοδότηση μελετών που μπορούσαν να συμβάλουν στην καλύτερη κατανόηση και πιο αποτελεσματική διαχείριση του Ευρωπαϊκού χώρου (Γιαννακούρου, 2008). Το άρθρο είχε τίτλο «Περιφερειακή ανάπτυξη σε κοινοτικό επίπεδο» και τα έργα που προωθήθηκαν μέσω του άρθρου 10 θεωρούνταν καινοτόμα, τόσο λόγω της απουσίας ανάλογων

¹²Κεντρικός στόχος της ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς, ήταν η κατάργηση των φυσικών και εμπορικών εμποδίων στην ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, προσώπων, υπηρεσιών και κεφαλαίων σε όλο τον κοινοτικό χώρο. Παράλληλα, έμφαση δινόταν στην εναρμόνιση των φορολογικών συστημάτων και στη δημιουργία ισότιμων συνθηκών ανταγωνισμού για τις ευρωπαϊκές επιχειρήσεις.

¹³Οι αλλαγές αφορούσαν:

α. την εξαίρεση ενός πρώτου τμήματος 5% των πόρων του Ε.Τ.Π.Α. από τις ποσοτώσεις, γεγονός που επέτρεπε τη διαμόρφωση μιας κοινοτικής παρέμβασης ανεξάρτητης από εθνικές πολιτικές

β. τη δυνατότητα να θεωρούνται ομάδες μικρότερων έργων ως ενιαίο σύνολο, προσέγγιση που θεωρήθηκε ως το πρώτο βήμα για την εισαγωγή της έννοιας του προγράμματος σε τοπική ή περιφερειακή κλίμακα

γ. την υποχρέωση ένταξης των έργων σε προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης, γεγονός που αποτέλεσε και την πρώτη επίσημη αναγνώριση της τεράστιας σημασίας των προγραμμάτων έστω και σε Εθνική κλίμακα.

σχεδιαστικών εγχειρημάτων στο παρελθόν, όσο και λόγω «της αναγνώρισης της ανάγκης για κάθε κράτος μέλος να συμμετέχει με ένα περισσότερο διαχειριστικό και ενεργό ρόλο στον χωρικό σχεδιασμό σε Κοινοτικό επίπεδο» (E.C., 2002). Ο όρος χωροταξία δεν εμφανιζόταν καθαρά, (Καμχής, 2007) όμως το συγκεκριμένο άρθρο «έδωσε στην Επιτροπή το δικαίωμα να χρηματοδοτεί δράσεις που αποβλέπουν στην ενίσχυση των παραμεθοριακών περιοχών στη διαπεριφερειακή και δι-αστική συνεργασία, στην ανταλλαγή εμπειριών και στην προώθηση πρότυπων σχεδίων και δράσεων» (Γιαννακούρου, 2008).

➤ Η ενίσχυση της Περιφερειακής Πολιτικής της Ε.Ε.

Η καθιέρωση της Περιφερειακής Πολιτικής της Ε.Ε. ως επίσημης πολιτικής της Κοινότητας σταδιακά οδήγησε σε σημαντικές αλλαγές (Πλασκοβίτης 1994, Γετίμης 1994) όπως:

- διπλασιασμό των χορηγούμενων πόρων αλλά και των δανείων από την Ε.Τ.Ε. και την Ε.Κ.Α.Χ.,
- καθιέρωση κοινοτικών κριτηρίων για την αξιολόγηση της «περιφερειακής προβληματικότητας»,
- τον μεσοπρόθεσμο προγραμματισμό και τη συνοχή των παρεμβάσεων.

Στο μεσοπρόθεσμο προγραμματισμός σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν τα Σχέδια Περιφερειακής Ανάπτυξης (Σ.Π.Α.) τα οποία καταρτίζουν τα κράτη-μέλη ώστε να χρηματοδοτηθούν (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009). Το πρώτο Σ.Π.Α. έχει πενταετή διάρκεια (1989-1993) Ακολούθησε παράλληλα με τη συνθήκη για την Ε.Ε. (Συνθήκη του Μάαστριχτ 1992) ένα νέο πακέτο μέτρων Περιφερειακής Πολιτικής το λεγόμενο «δεύτερο πακέτο Delors» το οποίο αφορούσε την περίοδο 1994-1999. Την περίοδο 2000-2006 σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε η επόμενη μορφή Κοινοτικής Περιφερειακής Πολιτικής προσαρμοσμένη στη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997). Βασική διαφοροποίηση της ήταν η απλούστευση των διαδικασιών και η ταυτόχρονη καθιέρωση νέων καινοτομιών ώστε να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων. Η τέταρτη προγραμματική περίοδος ξεκίνησε το 2007 και ολοκληρώνεται το 2013. Η αναλυτική παρουσίαση των χαρακτηριστικών της πραγματοποιείται στην ενότητα που ακολουθεί.

2.4 Πολιτικής Συνοχής 2007-2013

Η τέταρτη προγραμματική περίοδος της Περιφερειακής Πολιτικής της Ε.Ε. αφορά την περίοδο 2007-2013 και εξελίσσεται σε ένα νέο πλαίσιο το οποίο επηρεάζουν καθοριστικά οι δύο τελευταίες διευρύνσεις (2004¹⁴, 2007¹⁵) της Ε.Ε., η υιοθέτηση της Στρατηγικής της Λισαβόνας και του Γκέτεμποργκ (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2005) και τέλος η υπό εξέλιξη οικονομική κρίση. Μάλιστα, στη βιβλιογραφία συναντώνται απόψεις που υποστηρίζουν ότι η Πολιτική Συνοχής στην

¹⁴Εντάχθηκαν η Δημοκρατία της Τσεχίας, η Εσθονία, η Ουγγαρία, η Λετονία, η Λιθουανία, η Πολωνία, η Σλοβακία και η Σλοβενία, η Κύπρος και η Μάλτα (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2010).

¹⁵ Εντάχθηκαν Βουλγαρία και η Ρουμανία (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2010).

περίοδο 2007-13 χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο προσπαθειών μεταρρύθμισης ώστε να ενισχυθεί η ευρωπαϊκή αλληλεγγύη σε μία Ευρώπη στο νέο αυτό περιβάλλον (Ευρωπαϊκή Ένωση, 2004).

2.4.1 Στόχοι και προτεραιότητες

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται οι στόχοι, οι επιλέξιμες περιφέρειες και τα ποσοστά χρηματοδοτήσεων της περιφερειακής πολιτικής της Ε.Ε. για την περίοδο 2007-2013.¹⁶

Πίνακας 1: Πολιτική Συνοχής 2007-2013

Προγράμματα	Επιλεξιμότητα	Προτεραιότητες	Εποδοτήσεις
Στόχος «Σύγκριση» 78,5% (264δισ. EUR) Συμπεριλαμβανομένου του ειδικού προγράμματος για τις εξαιρετικά απομακρυσμένες περιφέρειες			
Περιφερειακά Και εθνικά προγράμματα ΕΣΠΑ ΕΚΤ	Περιφέρειες με κατά κεφαλή Α.Ε.Π. <75% του μέσου όρου της ΕΕ-25	<ul style="list-style-type: none"> καινοτομία περιβάλλον/πρόληψη κινδύνων προσβασιμότητα υποδομές ανθρώπινοι πόροι διοικητική ικανότητα 	67,34%= 177,8 δισ. EUR
	Στατιστικό αποτέλεσμα: Περιφέρειες με κατά κεφαλή Α.Ε.Π. <75% στην ΕΕ-15 και >75% στην ΕΕ-25		8,38%= 22,14 δισ. EUR
Ταμείο Συνοχής	Κράτη μέλη με κατά κεφαλή ΑΕΕ <90% του ευρωπαϊκού μέσου όρου	<ul style="list-style-type: none"> Μεταφορές (TEN) Βιώσιμες μεταφορές Περιβάλλον Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας 	23,86%= 62,99 δισ. EUR
Στόχος «Περιφερειακή ανταγωνιστικότητα και απασχόληση» (57,9 δισ. EUR)			17,2%
Περιφερειακά προγράμματα (ΕΣΠΑ) και εθνικά προγράμματα (ΕΚΤ)	Τα κράτη μέλη προτείνουν κατάλογο των περιφερειών (NUTS 1 ή NUTS 2)	<ul style="list-style-type: none"> Καινοτομία περιβάλλον/πρόληψη κινδύνων προσβασιμότητα ευρωπαϊκή στρατηγική απασχόλησης 	83,44%= 48,31 δισ. EUR
	«Σταδιακή είσοδος» Περιφέρειες που καλύπτονται από το στόχο 1 την περίοδο 2000-2006 και δεν καλύπτονται από το στόχο «Σύγκλιση»		16,56%= 9,58 δισ. EUR
Στόχος «Ευρωπαϊκή εδαφική συνεργασία (13,2 δισ. EUR)			3,94%

¹⁶Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Διαρθρωτικά Ταμεία*, ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/index_el.cfm (ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης 14/08/2012).

Διασυνοριακά και διακρατικά προγράμματα και δίκτυα (ΕΤΠΑ)	Συνοριακές περιφέρειες και μεγάλες περιφέρειες διακρατικής συνεργασίας	<ul style="list-style-type: none"> • Καινοτομία • περιβάλλον/πρόληψη κινδύνων • προσβασιμότητα • πολιτισμός εκπαίδευση 	35,61% διασυνοριακό 12,12% ΕΜΓΣ 47,73% διακρατικό 4,54% δίκτυα
--	--	--	---

Πηγή: Ευρωπαϊκή Ένωση (2004).

➤ Στόχος «Σύγκλιση»

Για τον στόχο αυτό είναι επιλέξιμες 68 περιφέρειες 17 κρατών-μελών, οι οποίες παρουσιάζουν πληθυσμό 154 εκατομμυρίων κατοίκων. Για να χαρακτηριστεί ως επιλέξιμη μια Περιφέρεια πρέπει το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της να είναι κατώτερο του 75% του κοινοτικού μέσου κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Επιλέξιμες είναι επίσης και άλλες 16 περιφέρειες με πληθυσμό 16,4 εκατομμυρίων κατοίκων που βρίσκονται σε καθεστώς σταδιακής εξόδου (phasing out)¹⁷ (Βασιλακοπούλου, 2008). Οι συνολικοί πόροι του στόχου ανέρχονται σε 264 δισ.€, εκ των οποίων 22,14 δισ.€ διατίθεται για τις περιφέρειες σταδιακής εξόδου και 62,99 δισ.€ για το Ταμείο Συνοχής.

Οι ελληνικές περιφέρειες που ανήκουν στον Στόχο «Σύγκλιση» είναι: Ανατολική Μακεδονία-Θράκη, Ήπειρος, Θεσσαλία, Ιόνια Νησιά, Δυτική Ελλάδα, Πελοπόννησος, Βόρειο Αιγαίο και Κρήτη ενώ ως περιφέρειες σταδιακής εξόδου θεωρούνται οι περιφέρειες Αττικής, Κεντρικής Μακεδονίας και Δυτικής Μακεδονίας.

➤ Στόχος «Περιφερειακή Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση»

Για τον συγκεκριμένο στόχο είναι επιλέξιμες 168 περιφέρειες οι οποίες ανήκουν σε 19 κράτη-μέλη και εμφανίζουν πληθυσμό 314 εκατομμυρίων κατοίκων. Κάποιες από αυτές (13) είναι περιφέρειες «σταδιακής εισόδου» (phasing in). Ο συνολικός προϋπολογισμός για τις περιφέρειες που ανήκουν στον στόχο αυτό είναι 57,9 δισ. €, εκ των οποίων 9,58 δισ.€ διατίθενται στις περιφέρειες σταδιακής εισόδου.

Οι ελληνικές περιφέρειες που ανήκουν στον στόχο αυτό είναι οι Περιφέρειες Νοτίου Αιγαίου και Στερεάς Ελλάδας.

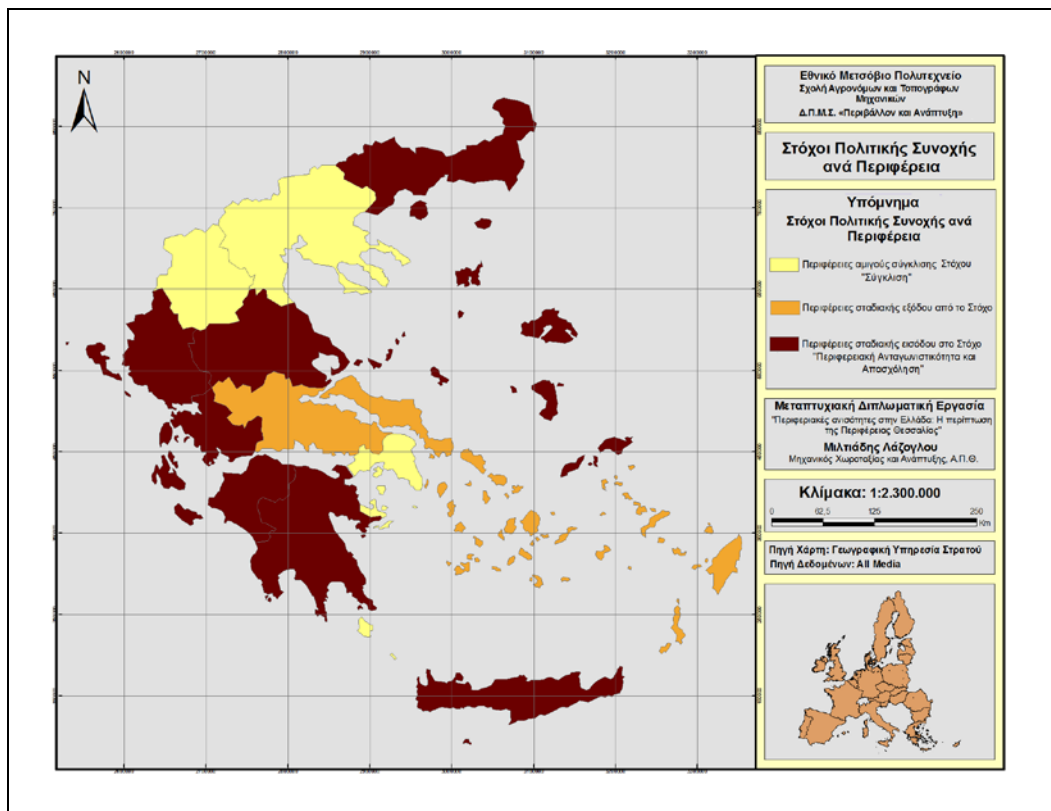
➤ Στόχος «Ευρωπαϊκή Εδαφική Συνεργασία»

Σε αυτόν τον στόχο εντάσσονται οι Περιφερειακές Ενότητες που βρίσκονται κατά μήκος των εσωτερικών και ορισμένων εξωτερικών χερσαίων συνόρων και όλες οι περιφέρειες NUTS III κατά μήκος των θαλάσσιων συνόρων.^{18,19} Οι ευρωπαϊκές αρχές

¹⁷ Πρόκειται για περιφέρειες οι οποίες έχουν υπερβεί ελαφρώς το όριο (75% του μέσου κατά κεφαλήν ΑΕγχΠ), οι οποίες εξαιτίας της στατιστικής επίπτωσης της διεύρυνσης της Ε.Ε. θεωρούνται πως βρίσκονται σε καθεστώς σταδιακής εξόδου (phasing out)¹⁷ (Βασιλακοπούλου, 2008). Στο Στόχο αυτό ανήκουν περιφέρειες που δεν περιλαμβάνονται στο Στόχο «Σύγκλιση» όπως και περιφέρειες που μέχρι το 2006 εντάσσονταν στον Στόχο 1, αλλά το Α.Ε.Π. τους υπερβαίνει το 75% του μέσου όρου της Ε.Ε. των 15, κατά συνέπεια δεν είναι πλέον επιλέξιμες τον Στόχο «Σύγκλιση».

¹⁸ Οι οποίες χωρίζονται, κατά κανόνα, από μέγιστη απόσταση 150 χιλιομέτρων, λαμβανομένων υπόψη των ενδεχόμενων προσαρμογών που απαιτούνται για να εξασφαλιστεί η συνέπεια και η συνέχεια της δράσης συνεργασίας.

αντλαμβανόμενες πως το 37,5% του συνολικού πληθυσμού της Ε.Ε. κατοικεί σε διασυνοριακές περιοχές προχώρησε στην καθιέρωση του στόχου αυτού. Ο συνολικός προϋπολογισμός που είναι διαθέσιμος για τον συγκεκριμένο τις περιφέρειες που ανήκουν στον συγκεκριμένο στόχο ανέρχονται σε 13,2 δισ.€ με το 35,61% των πόρων να αφορούν διασυνοριακές δράσεις, το 47,73% των πόρων να αφορούν διακρατικές δράσεις και ποσοστό λιγότερο από 5% (4,54%) να αφορούν τα μεταφορικά δίκτυα. Στη Δ΄ Προγραμματική περίοδο η Ελλάδα συμμετέχει σε πέντε Προγράμματα Διασυνοριακής Συνεργασίας²⁰, σε τρία Προγράμματα πολυμερούς διασυνοριακής συνεργασίας²¹, σε δύο διακρατικά Προγράμματα²² και σε ένα διαπεριφερειακό Πρόγραμμα²³ (Ε.Υ.Δ.Ε.Π., 2012).

¹⁹Για το σκέλος της διακρατικής συνεργασίας καταρτίζεται κατάλογος επιλέξιμων διακρατικών περιοχών ανά Πρόγραμμα ενώ για το σκέλος της διαπεριφερειακής συνεργασίας και ανταλλαγή εμπειριών επιλέξιμη είναι όλη η επικράτεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

²⁰ «Ελλάδα - Βουλγαρία 2007-2013», «Ελλάδα - Ιταλία 2007-2013», «Ελλάδα - Κύπρος 2007-2013», «Ελλάδα - Αλβανία 2007-2013», «Ελλάδα - Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας».

²¹ «Αδριατική» (Adriatic IPA Cross-Border Cooperation Programme 2007-2013), «Θαλάσσια Λεκάνη της Μεσογείου» (MED - ENPI), «Μαύρη Θάλασσα» (Black Sea - ENPI).

²² Μεσογειακός Χώρος (MED) (Ελλάδα, η Ισπανία, η Ιταλία, η Γαλλία, η Πορτογαλία, το Ηνωμένο Βασίλειο-Γιβραλτάρ, η Μάλτα, η Κύπρος, η Σλοβενία, η Κροατία και η Βοσνία και Ερζεγοβίνη), Χώρος Νοτιοανατολικής Ευρώπης (South-East Europe/ SEE), (Ιταλία, Αυστρία, Ουγγαρία, Σλοβακία, Σλοβενία, Ρουμανία, Βουλγαρία, Ελλάδα).

²³ «Διαπεριφερειακό Πρόγραμμα» (INTERREG IV C) στο οποίο συμμετέχουν όλα τα κράτη-μέλη της ΕΕ, καθώς και η Νορβηγία και η Ελβετία.

2.4.2 Διαρθρωτικά Ταμεία

Πρόκειται για τα χρηματοδοτικά μέσα της Ε.Ε. μέσω των οποίων ασκείται η Πολιτικής Συνοχής. Επιδιώκουν μέσω από ένα σύνολο κανονισμών να χρηματοδοτούν προγράμματα και δράσεις που συμβάλλουν στην άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων της Ε.Ε. ώστε να ενισχυθεί η κοινωνικοοικονομική συνοχή της. Οι κανονισμοί τους διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στον ακριβή καθορισμό των αρμοδιοτήτων κάθε κράτους-μέλους κατά τα στάδια προγραμματισμού, εφαρμογής, παρακολούθησης, αξιολόγησης και ελέγχου.

Έχουν συσταθεί τέσσερα είδη Δ.Τ. κατά τη διάρκεια της ολοκλήρωσης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος (Γκίκα, 2012):

- το **Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (Ε.Τ.Π.Α.)**. Από το 1975, αποτελεί το κύριο όργανο άσκησης της Κοινοτικής Περιφερειακής Πολιτικής. Χρηματοδοτεί δράσεις που σχετίζονται με τις οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα. Ιδιαίτερη σημασία δίνει στην ενίσχυση περιοχών που παρουσιάζουν γεωγραφικά μειονεκτήματα. Χρηματοδοτεί επενδύσεις που δημιουργούν θέσεις εργασίας, έργα υποδομής (σε τομείς όπως έρευνα, καινοτομία, τηλεπικοινωνίες, περιβάλλον, ενέργεια, μεταφορές) καθώς και χρηματοδοτικά μέσα που ενισχύουν την συνεργασία μεταξύ των πόλεων και των περιφερειών (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009).
- το **Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (Ε.Κ.Τ.)**. Ιδρύθηκε το 1958 με σκοπό την προώθηση της ένταξης ανέργων και μειονεκτουσών κατηγοριών του πληθυσμού στην αγορά εργασίας. Αποσκοπεί στη βελτίωση των θέσεων και των δυνατοτήτων απασχόλησης στην Ε.Ε. χρηματοδοτεί δράσεις διαρκούς προσαρμογής των απασχολουμένων και των επιχειρήσεων στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας (π.χ. δράσεις δια βίου μάθησης), καταπολέμησης των διακρίσεων στην αγορά εργασίας και ενίσχυσης κοινωνικών ομάδων που αντιμετωπίζουν προβλήματα πρόσβασης στην αγορά εργασίας (π.χ. μετανάστες), αναβάθμισης της ποιότητας κατάρτισης των πολιτών της Ε.Ε. μέσω της μεταρρύθμισης και της δικτύωσης των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009).
- το **Ταμείο Συνοχής**. Ιδρύθηκε το 1993 και στοχεύει στην ενίσχυση της κοινωνικοοικονομικής συνοχής της Κοινότητας. Χρηματοδοτεί δράσεις σε κράτη μέλη που έχουν κατά κεφαλή ακαθάριστο εθνικό εισόδημα κατώτερο του 90% του κοινοτικού μέσου όρου, ώστε να περιοριστεί η κοινωνικοοικονομική υστέρηση τους. Τομείς δραστηριοποίησης του αποτελούν τα διευρωπαϊκά δίκτυα μεταφορών, έργα που συνδέονται με την ενέργεια και τις μεταφορές (π.χ. συνδυασμένες μεταφορές, χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας) (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009).

- **Μέσα ειδικής στήριξης.**²⁴ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε συνεργασία με τον όμιλο της Ε.Τ.Ε. και άλλα χρηματοοικονομικά ιδρύματα, δημιούργησε τέσσερις κοινές πρωτοβουλίες προκειμένου η πολιτική συνοχής να είναι αποτελεσματικότερη. Δύο από αυτές αφορούν την προώθηση μέσω χρηματοοικονομικής τεχνικής (Jeremie²⁵ και Jessica²⁶), ενώ οι άλλες δύο (Jaspers²⁷ και Jasmine²⁸) λειτουργούν ως μέσα παροχής τεχνικής βοήθειας.
- **Ταμείο Αλληλεγγύης.**²⁹ Το ταμείο ιδρύθηκε το 2002 με στόχο να συμβάλει στην αντιμετώπιση των συνεπειών μεγάλων φυσικών καταστροφών και την εκδήλωση της ευρωπαϊκής αλληλεγγύης στις πληγείσες περιοχές της Ευρώπης. Έως σήμερα μέσω του ταμείου έχουν διατεθεί 2,5 δισ. ευρώ σε 23 διαφορετικές ευρωπαϊκές χώρες σε περιπτώσεις όπως πλημμύρες, δασικές πυρκαγιές, σεισμοί, καταιγίδες και ξηρασίες.
- **Μηχανισμός Προενταξιακής Βοήθειας (Μ.Π.Β.).** Ιδρύθηκε στην αρχή της Δ΄ Προγραμματικής Περιόδου με στόχο να πάρει την θέση χρηματοδοτικών μέσων που σχετιζόνταν με τις υποψήφιες ή εν δυνάμει υποψήφιες προς ένταξη χώρες στην Ε.Ε. Από τον Ιανουάριο του 2007 ο Μ.Π.Β. το 2007 αντικατέστησε τα προγράμματα και χρηματοδοτικά μέσα που προορίζονται

²⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Διαρθρωτικά Ταμεία*, ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/instruments/index_el.cfm (ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης 14/08/2012).

²⁵ Οι κοινός ευρωπαϊκοί πόροι για τις μικροεπιχειρήσεις και τις μεσαίες επιχειρήσεις (Joint European Resources for Micro to Medium Enterprises) είναι μια πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία αναπτύχθηκε από κοινού με το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων. Προωθεί τη χρήση μέσων χρηματοοικονομικής τεχνικής για τη βελτίωση της πρόσβασης των ΜΜΕ σε χρηματοδότηση μέσω των παρεμβάσεων των Διαρθρωτικών Ταμείων.

²⁶ Η κοινή ευρωπαϊκή υποστήριξη για βιώσιμες επενδύσεις σε αστικές περιοχές (Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas) είναι μια πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία αναπτύχθηκε από κοινού με την Ε.Τ.Ε. και την Αναπτυξιακή Τράπεζα του Συμβουλίου της Ευρώπης. Στηρίζει τη βιώσιμη αστική ανάπτυξη και ανάπλαση μέσω μηχανισμών χρηματοοικονομικής τεχνικής.

²⁷ Η κοινή βοήθεια για τη στήριξη σχεδίων στις ευρωπαϊκές περιφέρειες (Joint Assistance to Support Projects in European Regions) είναι ένα μέσο παροχής τεχνικής βοήθειας στις δώδεκα ευρωπαϊκές χώρες που εντάχθηκαν στην Ε.Ε. μεταξύ 2004 και 2007. Προσφέρει στα εν λόγω κράτη μέλη την απαιτούμενη υποστήριξη για την προετοιμασία μεγάλων έργων υψηλής ποιότητας, τα οποία θα συγχρηματοδοτηθούν από τα ευρωπαϊκά ταμεία.

²⁸ Η κοινή δράση για τη στήριξη μικροχρηματοπιστωτικών οργανισμών στην Ευρώπη (Joint Action to Support Micro-finance Institutions in Europe) στοχεύει στην παροχή τόσο τεχνικής συνδρομής όσο και χρηματοοικονομικής υποστήριξης σε μη τραπεζικούς παρόχους μικροπιστώσεων και τους βοηθάει να βελτιώσουν την ποιότητα των υπηρεσιών τους, να επεκταθούν και να γίνουν βιώσιμοι. Η Jasmine αποσκοπεί επίσης στην προώθηση των ορθών πρακτικών στο πεδίο των μικροπιστώσεων και στην εκπόνηση ενός κώδικα δεοντολογίας για τους οργανισμούς μικροπιστώσεων.

²⁹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Διαρθρωτικά Ταμεία*, ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/solidarity/index_el.cfm (ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης 14/08/2012).

για τις υποψήφιες χώρες και τις δυνάμει υποψήφιες προς ένταξη χώρες (PHARE³⁰, ISPA³¹, SAPARD³², CARDS³³).

2.4.3 Κατανομή των πόρων και χρηματοδοτικά μέσα

Κατά την περίοδο 2007-13 στην υλοποίηση τριών στόχων θα συμβάλουν το Ε.Τ.Π.Α., το Ταμείο Συνοχής και το Ε.Κ.Τ.

Πίνακας 2: Στόχοι και διαρθρωτικά ταμεία χρηματοδότησης της Πολιτικής Συνοχής 2007-2013

Στόχοι	Διαρθρωτικά ταμεία		
	Ε.Τ.Π.Α.	Ε.Κ.Τ.	Ταμείο Συνοχής
Σύγκλιση	Ε.Τ.Π.Α.	Ε.Κ.Τ.	Ταμείο Συνοχής
Περιφερειακή Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση	Ε.Τ.Π.Α.	Ε.Κ.Τ.	
Ευρωπαϊκή Εδαφική Συνεργασία	Ε.Τ.Π.Α.		

Πηγή: Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2011

Στην Δ΄ Προγραμματική Περίοδο ο συνολικός προϋπολογισμός της Περιφερειακής Πολιτικής της Ε.Ε. ανέρχεται σε 347,410 δισ. € δηλαδή περίπου το ένα τρίτο του προϋπολογισμού της Κοινότητας. Στις περιφέρειες που είναι επιλέξιμες στο πλαίσιο του Στόχου Σύγκλιση δίνονται κονδύλια ύψους 272,71 δισ.€. Στις περιφέρειες που είναι επιλέξιμες στο πλαίσιο του Στόχου Περιφερειακή Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση διατίθεται 57,9 δισ.€, ενώ για στο πλαίσιο του Στόχου Ευρωπαϊκή Εδαφική Συνεργασία, στις οποίες κατοικεί το 35% του πληθυσμού της Ένωσης, δίνονται 8,7 δισ.€ Στο πλαίσιο του στόχου Περιφερειακή

³⁰ Το πρόγραμμα κοινοτικής βοήθειας στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (Phare), αποτελούσε το κύριο χρηματοδοτικό μέσο της προενταξιακής στρατηγικής για τις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (Χ.Κ.Α.Ε.), οι οποίες ήταν υποψήφιες για προσχώρηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Από το 1994, οι στόχοι του προγράμματος Phare είχαν προσαρμοστεί στις προτεραιότητες και τις ανάγκες καθεμιάς από τις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Το πρόγραμμα Phare διέθετε προϋπολογισμό που υπερέβαινε τα 10 δισ. ευρώ για την περίοδο 2000-2006 (περίπου 1,5 δισ. ευρώ ετησίως) και είχε θέσει ως προτεραιότητες: την ενίσχυση των θεσμών και των διοικήσεων και τη χρηματοδότηση επενδύσεων. Αρχικά, το πρόγραμμα Phare αφορούσε αποκλειστικά τις Χ.Κ.Α.Ε., σταδιακά επεκτάθηκε και στις υποψήφιες χώρες των Δυτικών Βαλκανίων (Καμχής, 2007).

³¹ Το Μέσο Προενταξιακών Διαρθρωτικών Πολιτικών (ISPA), παρείχε βοήθεια στις υποψήφιες προς ένταξη χώρες, ώστε να μπορέσουν να αναπτύξουν τα δίκτυα μεταφορών και να βελτιώσουν την περιβαλλοντική τους υποδομή (Καμχής, 2007).

³² Το Sapard είναι ένα πλαίσιο κοινοτικής ενίσχυσης της γεωργίας και της αειφόρου αγροτικής ανάπτυξης που ενίσχυε στις υποψήφιες χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης στη διάρκεια της προενταξιακής διαδικασίας. Στόχευε, στην επίλυση προβλημάτων για τη μακροπρόθεσμη προσαρμογή του γεωργικού τομέα και των αγροτικών περιοχών. Αποτέλεσε, χρηματοδοτική στήριξη για την εφαρμογή του κοινοτικού κεκτημένου όσον αφορά την Κοινή Γεωργική Πολιτική και τις σχετικές πολιτικές (Καμχής, 2007).

³³ Κανονισμός του συμβουλίου (ΕΚ) αρ. 2666/2000 της 5ης Δεκεμβρίου 2000 για βοήθεια στην Αλβανία, τη Βοσνία Εξεργοβίνη, την Κροατία, την τότε Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας και την πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, Επίσημη Εφημερίδα L306, 07/12/2000.

Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση διατίθεται ποσό 57,9 δισ.€ ενώ 8,7 δισ.€ διατίθενται για τη διασυνοριακή, διακρατική και διαπεριφερειακή συνεργασία μέσω του στόχου Ευρωπαϊκή Εδαφική Συνεργασία (Τσιάμη, 2008).

Το Ε.Τ.Π.Α. θα χρηματοδοτήσει προγράμματα για την περιφερειακή ανάπτυξη, την οικονομική αλλαγή, την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και την εδαφική συνεργασία σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στις περιφέρειες που είναι επιλέξιμες στο πλαίσιο του Στόχου Σύγκλιση το Ε.Τ.Π.Α. θα χρηματοδοτήσει δράσεις στους τομείς της ενίσχυσης της καινοτομίας, του περιβάλλοντος, της προσβασιμότητας και των υποδομών, και της περιφερειακής ανάπτυξης. Στις περιφέρειες που είναι επιλέξιμες στο πλαίσιο του Στόχου Περιφερειακή Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση θα χρηματοδοτήσει δράσεις σε τομείς καινοτομίας και οικονομία της γνώσης, περιβάλλοντος και πρόληψης κινδύνων και προσβασιμότητας (Τσιάμη, 2008). Το Ταμείο Συνοχής θα εστιάσει τις χρηματοδοτήσεις του στις υποδομές μεταφορών και περιβάλλοντος καθώς και στην ενεργειακή απόδοση και τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας στα κράτη μέλη με Α.Ε.Ε. κατώτερο του 90% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2008α).

Το Ε.Κ.Τ. στο πλαίσιο των στόχων της Σύγκλισης και της Περιφερειακής Ανταγωνιστικότητας και Ανάπτυξης, θα χρηματοδοτήσει δράσεις που σχετίζονται με την προσαρμογή των εργαζομένων και των επιχειρήσεων στην αγορά εργασίας, στην καταπολέμηση των διακρίσεων και τη διευκόλυνση της πρόσβασης στην αγορά εργασίας ατόμων με αναπηρίες. Επιπλέον όσον αφορά τις περιφέρειες που είναι επιλέξιμες στο πλαίσιο του στόχου της Σύγκλισης, το Ε.Κ.Τ. θα χρηματοδοτήσει δράσεις βελτίωσης της διοικητικής ικανότητας των εργαζομένων σε σχετικούς κλάδους (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2004).

Τα Δ.Τ. συγχρηματοδοτούν εθνικά, περιφερειακά και διασυνοριακά προγράμματα η διαχείριση των οποίων ασκείται από τις εθνικές και περιφερειακές αρχές. Η Επιτροπή και οι εθνικές και περιφερειακές αρχές ασκούν από κοινού τον έλεγχο, την προβολή και την αξιολόγηση των προγραμμάτων.³⁴

2.4.4 Η Πολιτικής Συνοχής και η δημοσιονομική κρίση

Η Παγκόσμια πολυδιάστατη κρίση επηρέασε σημαντικά τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. Η Ευρωπαϊκή επιτροπή Περιφερειακής Πολιτικής της Ε.Ε. υποστηρίζει πως αναπροσάρμοσε τις επιλογές των μέτρων δράσεων που είχε προγραμματίσει ώστε αυτές να ανταποκρίνονται στο νέο οικονομικό περιβάλλον.

³⁴ Συνοπτικές περιγραφές των 324 προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται κατά την περίοδο 2007-13 διατίθενται στο δικτυακό τόπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: http://ec.europa.eu/regional_policy (ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης 14/08/2012).

Οι σημαντικότερες αλλαγές που δρομολογήθηκαν ήταν³⁵:**Επιτάχυνση των χρηματοδοτήσεων**

Στενότερη συνεργασία μεταξύ της Επιτροπής και των κρατών-μελών, ιδιαίτερα εκείνων που έχουν ενταχθεί σε μηχανισμούς χρηματοπιστωτικής στήριξης ώστε να επισπευτεί η αποδέσμευση των κεφαλαίων και να δοθούν πρόσθετες προκαταβολές.

Αυξημένα ποσοστά συγχρηματοδότησης

Μειώσει της εθνικής συμμετοχής και ταυτόχρονη αύξηση των ποσοστών συγχρηματοδότησης (κατά 10%) για τις χώρες που έχουν ενταχθεί σε μηχανισμούς χρηματοπιστωτικής στήριξης.

Απλούστευση των διαδικασιών

Υλοποίηση κανονιστικών αλλαγών για την αντιμετώπιση φαινομένων γραφειοκρατίας και απλούστευση των διαδικασιών.

Τροποποίηση των προγραμμάτων

Επαναπρογραμματισμός σχεδίων και αναπτυξιακών προγραμμάτων ώστε να βελτιωθούν τα ποσοστά απορρόφησης κονδυλίων.

Έργα προτεραιότητας στην Ελλάδα

Προγραμματισμός 180 στρατηγικών έργων ενίσχυσης της ανάπτυξης προϋπολογισμού 115 δισεκατομμυρίων ευρώ από την Επιτροπή και τις Ελληνικές αρχές ώστε να δοθεί ώθηση στην αύξηση της απασχόλησης.

Πρόσβαση σε χρηματοδότηση για μικρές επιχειρήσεις

Διευκολύνσεις σε μικρές επιχειρήσεις ώστε να αποκτήσουν πίστωση για να πραγματοποιήσουν επενδύσεις σε οποιοδήποτε στάδιο της δραστηριότητας τους. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010).

Αντιμετώπιση της ανεργίας των νέων

Συνεργασία μεταξύ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής με τις χώρες της Ε.Ε. που παρουσιάζουν τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας των νέων (Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία, Λιθουανία, Σλοβακία, Ιταλία και Λετονία) ώστε να δοθούν λύσεις στο πρόβλημα.

Μολονότι δεν μπορεί να αμφισβητηθεί πως έχουν θεσπίσει διατάξεις και εργαλεία ώστε να ανταποκρίνεται καλύτερα η Πολιτικής Συνοχής της Ε.Ε. στα νέα δεδομένα που διαμορφώνει η οικονομική κρίση, είναι απορίας άξιο γιατί έως σήμερα στην χώρα μας δεν έχουν προχωρήσει οι αλλαγές αυτές.

2.5 Η Περιφερειακή Πολιτική Ελλάδα

Κύριος παράγοντας που εν πολλοίς διαμορφώνει την εθνική Περιφερειακή Πολιτική αποτελεί η Πολιτικής Συνοχής. Μάλιστα, στην Ελλάδα σύμφωνα με επιστήμονες (Ανδρικοπούλου, 1994) οι χρηματοδοτήσεις των Διαρθρωτικών Ταμείων (Δ.Τ.) αποτελούν τις κεντρικές πηγές χρηματοδότησης αναπτυξιακών προγραμμάτων ενώ οι εθνικοί πόροι έχουν συμπληρωματικό ρόλο. Το φαινόμενο αυτό αναμένεται να

³⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Περιφερειακή πολιτική και η δημοσιονομική κρίση, ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: http://ec.europa.eu/regional_policy/what/crisis/index_el.cfm (ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης 14/08/2012).

ενισχύεται όσο βαθύτερη γίνεται η οικονομική ύφεση στην οποία βρίσκεται η Ελλάδα.

Στη βιβλιογραφία (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2004) εντοπίζονται απόψεις που υποστηρίζουν πως η στενή εξάρτηση της εθνικής αναπτυξιακής πολιτικής από την Ένωση έχει ενταθεί τις δύο τελευταίες δεκαετίες διαχρονικά επιδιώκοντας να αμβλυνθούν οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες, αξιοποιώντας τις πρωτοβουλιών της Ε.Ε. είναι εντονότερη η εντατικοποίηση των προσπαθειών σε εθνικό επίπεδο. Από τη μελέτη της βιβλιογραφίας ακόμα (Konsolas et al, 2002) καταγράφονται προσπάθειες ώστε να υπάρξει συγκερασμός μεταξύ των κοινοτικών προτεραιοτήτων και των αναγκών και των ιδιαιτεροτήτων που παρατηρούνται στην Ελλάδα. Στοιχείο που ισχυροποιεί αυτή τη προσέγγιση είναι πως έως το 2006 είχαν υλοποιηθεί σαράντα πέντε προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης στην Ελλάδα, τα οποία χρηματοδότησαν σημαντικά έργα υποδομής σε διάφορους τομείς.

Από τα παραπάνω θεωρήθηκε σκόπιμη η παρουσίαση των σταδίων που έχουν διαμορφώσει τη σημερινή μορφή της Περιφερειακής Πολιτικής.

2.6 Διαχρονική μελέτη της περιφερειακής πολιτικής στην Ελλάδα

Η ελληνική Περιφερειακής Πολιτική μπορεί να χωριστεί σύμφωνα με την βιβλιογραφία (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης 2002, Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης 2009) στις ακόλουθες χρονικές περιόδους:

➤ 1^η Περίοδος (1948-1964)

Στην περίοδο αυτή επιδιώκεται η ανασυγκρότηση της παραγωγικής βάσης της χώρας που είχε καταστραφεί από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Αφετηρία της καθιέρωσης δράσεων στο πλαίσιο μιας σχεδιασμένης Περιφερειακής Πολιτικής αποτελεί τέλος της δεκαετίας του 1950, όταν καθιερώνεται για πρώτη αναπτυξιακό πρόγραμμα³⁶ που επιδίωκε την αντιμετώπιση των περιφερειακών ανισοτήτων σε εθνικό επίπεδο.

➤ 2^η Περίοδος (1964-79)

Το χρονικό διάστημα 1964-74, χαρακτηρίζεται από την καθιέρωση ενός συνόλου κινήτρων και πρωτοβουλιών, καινοτόμων για την εποχή.³⁷ Κατά την μεταπολίτευση (1975-1979) δίνεται ακόμη περισσότερη έμφαση στην ενίσχυση της Περιφερειακής Πολιτικής μέσω ενός συνόλου δράσεων προώθησης κινήτρων και δράσεων ενώ παράλληλα υλοποιούνται και πολλά προγράμματα έργων υποδομής.³⁸

³⁶«Πενταετές Πρόγραμμα Οικονομικής Ανάπτυξης της Ελλάδος 1960-1964»

³⁷Καθιέρωση χρηματοδοτικών κινήτρων όπως: ο διαχωρισμός των περιφερειών ανάλογα με το αναπτυξιακό τους επίπεδο, αναπτυξιακά προγράμματα για υπανάπτυκτες περιοχές, ίδρυση Βιομηχανικών Περιοχών κ.ά

³⁸Παροχή κινήτρων για την ανάπτυξη των συνοριακών περιοχών, η ενίσχυση των επιχειρήσεων ανάλογα με τον κλάδο που ανήκουν και την περιοχή χωροθέτησης των εγκαταστάσεών τους.

➤ 3η Περίοδος (1980-86)

Σημείο σταθμό για την εξέλιξη της εθνικής Περιφερειακής Πολιτικής αποτελεί η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.) το 1981. Αποτέλεσμα της διαδικασίας αυτής είναι μια διαρκής προσπάθεια να προσαρμοστούν οι όποιες εθνικές πολιτικές για την Περιφερειακή Πολιτική με την Περιφερειακή Πολιτική της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Νόμος 1116/81, ο οποίος είχε ως αποτέλεσμα την εκπόνηση του πρώτου ειδικού «*Προγράμματος Περιφερειακής Ανάπτυξης 1981-1985*». Την επόμενη χρονιά ο Νόμος 1262, ενισχύει τις διαδικασίες αποκέντρωσης και προωθεί την κατάρτιση του «*Πενταετούς Προγράμματος 1983-1987*».

➤ 4η Περίοδος (1986-2006)

Αφετηρία της περιόδου αποτελεί η καθιέρωση των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (Μ.Ο.Π.), 1986-1992.³⁹ Τα Μ.Ο.Π. αποτέλεσαν τον προάγγελο των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης (Κ.Π.Σ.) των Προγραμματικών Περιόδων 1989-1993, 1994-1999 και 2000-2006. Πρέπει να σημειωθεί πως έως το 2006 οι ελληνικές περιφέρειες ήταν αποδέκτες του μέγιστου δυνατού ποσού χρηματοδότησης που προέβλεπε η Πολιτική Συνοχής.

Αποτέλεσμα των διαδικασιών που ακολουθήθηκαν ήταν η δημιουργία ενός νέου πλαισίου άσκησης Περιφερειακής Πολιτικής σε εθνικό επίπεδο το οποίο καθορίστηκε σε μεγάλο βαθμό από την Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνοχής. Ενδεικτικό παράδειγμα της επιρροής των ευρωπαϊκών πολιτικών στο ελληνικό πλαίσιο σχεδιασμού αποτελούν οι Νόμοι 1622/86 «για τη συγκρότηση των Περιφερειών της χώρας», οι Νόμοι 2218/1994 και 2240/1994 «για τη θεσμοθέτηση και λειτουργία του Δεύτερου Βαθμού Τοπικής Αυτοδιοίκησης και γενικότερα για την ενίσχυση της αποκέντρωσης και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης» και ο Νόμος 2539/97 «για την ανασυγκρότηση της Πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης». Παράλληλα προωθούνται και κάποιοι νόμοι με περιεχόμενο την παροχή επενδυτικών κινήτρων με χωρική διάσταση (σ.σ. οι λεγόμενοι και «Αναπτυξιακοί Νόμοι»).

➤ 5η Περίοδος (2007-2013)

Η αύξηση των μελών της Ε.Ε. από 15 σε 27 (με τις διευρύνσεις του 2004 και του 2007) μείωσε το μ.ο. του Α.Ε.Π. κατά κεφαλή ανά την επικράτεια της γεγονός που συνδυαστικά με την αύξηση των αντίστοιχων δεικτών που παρουσίασαν κάποιες ελληνικές περιφέρειες μείωσαν το ποσοστό ενίσχυσης της Πολιτική Συνοχής προς κάποιες ελληνικές περιφέρειες.

³⁹ τα οποία δρομολογούν μια μεγάλη στροφή στο πλαίσιο και στις μεθόδους άσκησης της Περιφερειακής Πολιτικής. Κύρια χαρακτηριστικά του νέου πλαισίου είναι η σύνταξη ολοκληρωμένων πολυετών και πολυταμειακών Ε.Π., με προκαθορισμένους πόρους για κάθε έτος εφαρμογής, τα οποία στηρίζονται σε μια αναλυτική αποτύπωση της κατάστασης κάθε Περιφέρειας και σε μια διατυπωμένη ιεράρχηση στόχων, στην ομαδοποίηση των έργων σε συγκεκριμένα μέτρα ανά στόχο, στη δημιουργία θεσμών παρακολούθησης της πορείας υλοποίησης των προγραμμάτων και αξιολόγησης των αποτελεσμάτων τους.

2.7 Η οργάνωση της διοίκησης σε περιφερειακό επίπεδο

Σύμφωνα με επιστήμονες (Πετράκος, 2004) το ελληνικό κράτος παρουσιάζει έντονα στοιχεία συγκεντρωτισμού, ενώ κυριαρχεί η απουσία βούλησης να παραχωρήσει αρμοδιότητες και πόρους στις αποκεντρωμένες δομές διοίκησης και αυτοδιοίκησης. Τα χαρακτηριστικά αυτά κυριαρχούν διαχρονικά στην Ελλάδα, με συνέπεια να δυσχεραίνουν την εφαρμογή διατάξεων που στόχευαν ενίσχυση της περιφερειακής πολιτικής και την άμβλυνση των ανισοτήτων (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 2008). Οι προσπάθειες εντατικοποιήθηκαν από την δεκαετία του 1990 και έπειτα (π.χ. καθιέρωση αιρετών Νομαρχιακών αρχών, Πρόγραμμα Καποδίστριας) αλλά επειδή δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα συνεχίζονται έως πρόσφατα (Πρόγραμμα Καλλικράτης). Άλλωστε στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης απαιτείται η βελτίωση της περιφερειακής αποτελεσματικότητας, *«μέσω της προώθησης επενδύσεων σε έρευνα και καινοτομία, ώστε να ενισχυθεί η ανάπτυξη τομέων που βασίζονται στη 'γνώση' σε περιφερειακό επίπεδο»* (European Commission, 2007).

Ειδικότερα, το Πρόγραμμα Καλλικράτης επιδιώκει να ενισχύσει περαιτέρω τις αρμοδιότητες των Δημοτικών αυτοδιοικήσεων και των Περιφερειακών Αυτοδιοικήσεων, διευρύνοντας τους τομείς επέμβασης τους και ελαχιστοποιώντας τις αρμοδιότητες των Νομαρχιακών αυτοδιοικήσεων. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας ήταν οι Τοπικές και Περιφερειακές αυτοδιοικήσεις να αποκτήσουν αναβαθμισμένο ρόλο στην συμβολή της οικονομικής ανάπτυξης των περιοχών δικαιοδοσίας τους. Πρέπει όμως να σημειωθεί πως λόγω της απότομης και απρογραμμάτιστης μετάβασης από το Πρόγραμμα Καποδίστριας σε αυτό του Καλλικράτη δημιουργήθηκαν σοβαρά προβλήματα καθώς δεν υπήρχε η απαραίτητη προετοιμασία για την δημιουργία των δομών που απαιτούνταν ώστε να είναι σε θέση οι Περιφέρειες και οι Δήμοι να ανταποκριθούν στις αυξημένες αρμοδιότητες που τους δόθηκαν. Η πρόσφατη καθιέρωση του Προγράμματος Καλλικράτης (Υπουργείο Εσωτερικών, 2010) δεν επιτρέπει την αξιολόγηση των μεταβολών που έχει επιφέρει στις δομές οργάνωσης της διοίκησης ωστόσο, θα ήταν καλό οι προσδοκίες για την επιτυχία του προγράμματος να είναι συγκρατημένες εξαιτίας της οικονομικής κρίσης και των κοινωνικών και οικονομικών συνεπειών που έχει επιφέρει. Παράλληλα, ο περιορισμός των πόρων που παρατηρείται λόγω της οικονομικής κρίσης και ο ισχυρός βαθμός εξάρτησης τους από το κεντρικό κράτος περιορίζει σημαντικά τις πιθανότητες επιτυχίας του προγράμματος.

Σε κάθε περίπτωση πρέπει να επισημανθεί πως αποτέλεσμα όλων αυτών των προσπαθειών είναι η περαιτέρω ανάδειξη της σημασίας των περιφερειών ως κέντρων περιφερειακής αυτοδιοίκησης στις διαδικασίες Περιφερειακής Πολιτικής και Ανάπτυξης καθώς και η ενίσχυση του ρόλου των Δημοτικών αυτοδιοικήσεων. Συμπεραίνεται πως το κεντρικό κράτος έχει αντιληφθεί ότι η μεταβίβαση αρμοδιοτήτων και πόρων στην περιφερειακή αυτοδιοίκηση είναι ο ορθολογικότερος τρόπος ενίσχυσης της Περιφερειακής Πολιτικής, ώστε να ανταποκρίνεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τους περιορισμούς που παρουσιάζουν οι περιφερειακές

γεωγραφικές ενότητες της χώρας, όπως προ έπτει και από τη μελέτη των συστημάτων διοίκησης των υπολοίπων κρατών-μελών.

Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί συμπέρασμα μελετών (Πετράκος & Ψυχάρης 2004, Ψυχάρης & Σιμάτου 2003) που υποστηρίζει πως έως σήμερα αφενός το κεντρικό κράτος επικαλείται την αναποτελεσματικότητα των δομών αυτών για να περιορίσει την αποκέντρωση αρμοδιοτήτων ενώ αφετέρου οι περιφερειακές αυτοδιοικήσεις επικαλούνται την έλλειψη προϋποθέσεων για την άσκηση του ρόλου τους (Πετράκος & Ψυχάρης 2004, Ψυχάρης & Σιμάτου 2003).

2.8 Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς (Ε.Σ.Π.Α.)

2.8.1 Χαρακτηριστικά, στόχοι και προτεραιότητες του Ε.Σ.Π.Α.

Το Ε.Σ.Π.Α. 2007-2013 εκπονήθηκε στο πλαίσιο της νέας στρατηγικής προσέγγισης για την Πολιτική Συνοχής της Ε.Ε. και αποτελεί το πλαίσιο άσκησης του αναπτυξιακού σχεδιασμού σε εθνικό επίπεδο, σύμφωνα με τις προτεραιότητες που καθορίζει η Πολιτικής Συνοχής. Πρόκειται για ένα νέο υ τύπο υ μέσο άσκησης πολιτικής, με βασική διαφορά σε σχέση με Κ.Π.Σ. πως καθορίζει τις προτεραιότητες προτείνοντας στοιχεία υλοποίησης σε αντίθεση με τα Κ.Π.Σ. αποτελούσαν μέσα διαχείρισης. Βασική επιδίωξη του Ε.Σ.Π.Α. είναι να «...εξασφαλίζει ότι η συνδρομή από τα Ταμεία συμβαδίζει με τις κοινοτικές στρατηγικές κατευθυντήριες γραμμές για τη συνοχή και να προσδιορίζει το σύνδεσμο μεταξύ των κοινοτικών προτεραιοτήτων και του εθνικού προγράμματος μεταρρυθμίσεων» (Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών, 2006).

Εισροές του Ε.Σ.Π.Α. που επηρέασαν σημαντικά τις προτεραιότητες και τις στοχεύσεις του αποτέλεσαν η αναθεωρημένη Στρατηγική της Λισσαβόνας, οι νέοι Κανονισμοί των Ταμείων της Ε.Ε., το «Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων για την Ανάπτυξη και την Απασχόληση 2005-2008», οι «Στρατηγικές Κατευθυντήριες Γραμμές για την Πολιτική Συνοχής, η «Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2006-2008», η «Ψηφιακή Στρατηγική 2006-2013», το «Σχέδιο Ανάπτυξης Μεταφορών 2007-2013» και το «Εθνικό Σχέδιο Στρατηγικής Αγροτικής Ανάπτυξης της Ελλάδας 2007-2013» (Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών, 2006).

Βάσει των παραπάνω εγγράφων, οι στόχοι του Ε.Σ.Π.Α. διαρθρώνονται σε 4 επίπεδα (Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών, 2006):

- στο επίπεδο των Στρατηγικών Στόχων,
- στο επίπεδο των Θεματικών (5) και Χωρικών (3) Προτεραιοτήτων,
- στο επίπεδο των Γενικών Στόχων (17),
- στο επίπεδο των Ειδικών Στόχων και των κύριων μέσων επίτευξης.

Η υλοποίηση του Ε.Σ.Π.Α. μέσα από περιφερειακά και επιχειρησιακά προγράμματα ενισχύει την περιφερειακή και τοπική αυτοδιοίκηση και σε συνδυασμό με την κατάλληλη εκπαίδευση των τοπικών αρχών ίσως επιτρέψει την αποτελεσματική ενσωμάτωση τους στα περιφερειακά προγράμματα (Χριστοφάκης 2001, Καραβελή & Τσιωνας, 2011).

2.8.2 Η διάρθρωση του Ε.Σ.Π.Α.

Το Ε.Σ.Π.Α. διαρθρώνεται μέσω Ε.Π. τα οποία διακρίνονται σε Τομεακά⁴⁰ και Περιφερειακά⁴¹. Επιδίωξη των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων του Ε.Σ.Π.Α. 2007–2013 ήταν να υλοποιηθούν με το όσο το δυνατόν καλύτερα οι στρατηγικές επιλογές της χώρας, μέσω των διατάξεων που προέβλεπε η Πολιτικής Συνοχής για την Προγραμματική Περίοδο 2007-2013. Ειδικότερα Το Ε.Σ.Π.Α. προέβλεπε την υλοποίηση οκτώ Τομεακών Ε.Π.⁴², πέντε Περιφερειακών Ε.Π.⁴³ και δεκατεσσάρων Προγραμμάτων⁴⁴ (Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών, 2006).

2.8.3 Η οργάνωση και διαχείριση των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων

Οι δομές διοίκησης, διαχείρισης, παρακολούθησης και ελέγχου των προγραμμάτων έχουν διαφοροποιηθεί σημαντικά τη Δ΄ Προγραμματική Περίοδο σε σχέση με τις προηγούμενες λόγω της επίδρασης των νέων κανονισμών των Διαρθρωτικών Ταμείων. Ακολουθεί η παρουσίαση των βασικών φορέων στοιχείων του συστήματος διοίκησης, διαχείρισης και εφαρμογής των Ε.Π (Παπαδασκαλόπουλος & Χριστοφάκης, 2009):

➤ Διαχείριση

Η Διαχειριστική Αρχή είναι ο φορέας που είναι υπεύθυνος για τον προγραμματισμό και την αποτελεσματικότητα των Ε.Π.. Λειτουργεί συνήθως στο φορέα ευθύνης του προγράμματος και απαρτίζεται από εξειδικευμένα στελέχη. Μέρος των καθηκόντων της μπορεί να μεταβιβαστεί σε ενδιαμέσους φορείς. Η ευθύνη του συντονισμού των Διαχειριστικών Αρχών και του καθορισμού του

⁴⁰ Πρόκειται για επιχειρησιακά προγράμματα που αφορούν κάποιον τομέα κοινωνικοοικονομικής δραστηριότητας. Αυτού του είδους τα προγράμματα έχουν οριζόντια διάσταση, δηλαδή εφαρμόζονται σε διαφορετικές γεωγραφικές ενότητες αλλά αφορούν αποκλειστικά κάποιο συγκεκριμένο τομέα. Η διαχείριση των προγραμμάτων πραγματοποιείται σε κεντρικό επίπεδο.

⁴¹ Πρόκειται για επιχειρησιακά προγράμματα που επιδιώκουν την προώθηση ενός συνόλου αναπτυξιακών δράσεων σε κάποια γεωγραφική ενότητα. Η διαχείριση του προγράμματος πραγματοποιείται σε περιφερειακό επίπεδο. Γενικότερα λειτουργούν συμπληρωματικά με τις οριζόντιες δράσεις που προωθούν τα Τομεακά επιχειρησιακά προγράμματα.

⁴² Ε.Π. Περιβάλλον-Αειφόρος Ανάπτυξης, Ε.Π. Ενίσχυση της Προσπελασιμότητας, Ε.Π. Ανταγωνιστικότητα και Επιχειρηματικότητα, Ε.Π. Ψηφιακή Σύγκλιση, Ε.Π. Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Ε.Π. Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση, Ε.Π. Διοικητική Μεταρρύθμιση, Ε.Π. Τεχνική Υποστήριξης Εφαρμογής, Ε.Π. Εθνικό Αποθεματικό Απροβλέπτων.

⁴³ Π.Ε.Π. Μακεδονίας – Θράκης, Π.Ε.Π. Δυτικής Ελλάδας - Πελοποννήσου - Ιονίων Νήσων, Π.Ε.Π. Κρήτης και Νήσων Αιγαίου, Π.Ε.Π. Θεσσαλίας - Στερεάς Ελλάδας – Ηπείρου, Π.Ε.Π. Αττικής.

⁴⁴ Πρόγραμμα «Ελλάδα-Βουλγαρία», Πρόγραμμα «Ελλάδα-Ιταλία», Πρόγραμμα «Ελλάδα-Κύπρος», Πρόγραμμα «Ελλάδα-Αλβανία», Πρόγραμμα «Ελλάδα-ΠΓΔΜ», Πρόγραμμα Αδριατικής, Πρόγραμμα Θαλάσσια Λεκάνη της Μεσογείου, Μαύρη Θάλασσα, Μεσογειακός Χώρος, Χώρος Νοτιοανατολικής Ευρώπης, INTERREG IV C, INTERACT, ESPON, URBACT

πλαisiou leitourgias tous anēkēi stēn Ethnikē Archē Suntonismou tou Yπουργeiou Oikonomias kai Oikonomikōn. Oi Διαχειριστικέσ Αρχέσ αναφέρονται στις Ειδικέσ Υπηρεσιέσ Διαχείρισης των Τομεακōν και Περιφερειακōν Ε.Π. οι οποίεσ ανήκουν στα αρμόδια Υπουργεία (για τα Τομεακά Ε.Π.) και στο Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικōν (για τα Περιφερειακά Ε.Π.).

➤ Παρακολούθηση

Η Επιτροπή Παρακολούθησης κάθε προγράμματος έχει την ευθύνη για την ορθή υλοποίηση του Επιχειρησιακού Προγράμματος. Η επιτροπή αυτή έχει πολιτικό χαρακτήρα με εποπτικέσ αρμοδιότητεσ. Από κοινού με την Διαχειριστική Αρχή ελέγχουν την ποιότητα υλοποίησης του προγράμματος.

➤ Πληρωμέσ

Η Αρχή Πιστοποίησης είναι ο φορέας που είναι αρμόδιος τόσο για την είσπραξη των κονδυλίων από την Επιτροπή καθώς επίσης και για την εποπτεία της διαδικασίας μεταφοράς των πιστώσεων προς τους δικαιούχους των πράξεων εξασφάλισης της ομαλήσ ροής των κονδυλίων. Πρόκειται για μια ενιαία αρχή για όλα τα Ε.Π. και όλα τα Δ.Τ. και είναι ο αποκλειστικός διαχειριστής των λογαριασμών των ταμείων.

➤ Έλεγχος

Για την διενέργεια ελέγχων και για τις διαδικασίεσ ελέγχου των Ε.Π. υπεύθυνη είναι η Αρχή Ελέγχου. Σε εθνικό επίπεδο έχει οριστεί μια ενιαία Αρχή Ελέγχου για όλα τα Επιχειρησιακά Προγράμματα του Ε.Σ.Π.Α., η Επιτροπή Δημοσιονομικού Ελέγχου, υπό την εποπτεία της οποίας λειτουργούν διάφορεσ ελεγκτικέσ ομάδεσ.

➤ Υλοποίηση

Αρμόδιοι για την έναρξη ή και κάποιεσ φορέσ για την υλοποίηση των δράσεων μπορεί να είναι φορέισ και επιχειρήσεισ του δημόσιου ή του ιδιωτικού τομέα οι οποίοι ονομάζονται δικαιούχοι. Βασική διαφοροποίηση μεταξύ των δικαιούχων στην Δ΄ Προγραμματική Περίοδο είναι πωσ για να χαρακτηριστεί ωσ δικαιούχος ένασ φορέας πρέπει να αξιολογηθεί θετικά, καθώς καθιερώθηκε ένα σύστημα πιστοποίησης της επάρκειας τουσ, ωστε να εξασφαλίζεται η ικανότητα τουσ στην υλοποίηση έργων. Δυνητικοί δικαιούχοι των πράξεων μπορεί να είναι φορέισ του δημόσιου και του ευρύτερου δημόσιου τομέα, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, Ν.Π.Ι.Δ. που εποπτεύονται από τουσ παραπάνω φορέισ, Ν.Π.Ι.Δ. μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, μη κυβερνητικέσ οργανώσεισ, ιδρύματα, σύλλογοι. Στις περιπτώσεισ καθεστώτων ενίσχυσης οι δικαιούχοι είναι δημόσιεσ ή ιδιωτικέσ επιχειρήσεισ που εκτελούν μεμονωμένο έργο και λαμβάνουν ενισχύσεισ.

➤ Υποστηρικτικοί φορέισ και μηχανισμοί

Η Μονάδα Οργάνωσης της Διαχείρισης (Μ.Ο.Δ.) αποτελεί τον βασικό φορέα παροχής επιστημονικής και τεχνικής υποστήριξης της δημόσιασ διοίκησης σε θέματα αναπτυξιακōν προγραμμάτων στα οποία συμμετέχει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Μάλιστα

από την παρούσα Προγραμματική Περίοδο η Μ.Ο.Δ. ανέλαβε την ευθύνη λειτουργίας του Ολοκληρωμένου Πληροφοριακού Συστήματος που σχετίζεται με την καταχώρηση, επεξεργασία και γενικότερα ανταλλαγή δεδομένων μεταξύ των υπηρεσιών της Ε.Ε. και των εμπλεκόμενων φορέων σε εθνικό επίπεδο ώστε να είναι δυνατή η ηλεκτρονική διασύνδεση των φορέων διασύνδεσης, ελέγχου και υλοποίησης προγραμμάτων και έργων.

2.9 Ελλάδα και ανισότητες σε ευρωπαϊκό επίπεδο

Στις ενότητες που ακολουθούν θα επιχειρηθεί η σκιαγράφηση των ανισοτήτων μεταξύ των 27 κρατών-μελών της Ε.Ε. και ο εντοπισμός της θέσης της Ελλάδας σε σχέση με τις ανισότητες αυτές. Η ανάλυση που πραγματοποιείται βασίζεται στη χρήση δεικτών κατάλληλα επιλεγμένων από τη σχετική βιβλιογραφία (Πολύζος 2011, Πετράκος & Ψυχάρης 2004, Πετράκος & Rodriguez-Pose, 2002). Η μελέτη των δεικτών δομείται σε επιμέρους ενότητες, σύμφωνα με την μεθοδολογία που αναπτύσσουν για το ζήτημα επιστήμονες (Πολύζος 2011, Πετράκος & Ψυχάρης 2004).

Η χαρτογράφηση των δεικτών βασίστηκε στο σύστημα αναφοράς ΕΓΣΑ '87, το οποίο χρησιμοποιεί το ελλειψοειδές αναφοράς GRS80. Η χαρτογραφική απόδοση των δεικτών που μελετούνται πραγματοποιείται στο Παράρτημα Ι της εργασίας

2.9.1 Δημογραφικές ανισότητες⁴⁵

Στην ενότητα αυτή αναλύονται τα κύρια πληθυσμιακά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των 27 κρατών-μελών της Ε.Ε. Μέσα από την ανάλυση και την χαρτογραφική απόδοση των δεικτών σκιαγραφούνται βασικά συμπεράσματα για τη δημογραφική φυσιογνωμία κάθε κράτους-μέλους της Ε.Ε., εντοπίζονται ανισότητες στους συγκεκριμένους τομείς, με την έμφαση να δίνεται στον εντοπισμό της θέσης της Ελλάδας σε σχέση με τις ανισότητες αυτές.

Πίνακας 3: Πληθυσμιακοί και κοινωνικοί δείκτες στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-27

	Πυκνότητα πληθυσμού (άτομα/km ²)	Μεταβολή πληθυσμού (%)	Δείκτης γονιμότητας (αρ. γεννήσεων/γυναίκα)	Προσδόκιμο ζωής (έτη)
	2011	2010-2011	2009	2009
Ε.Ε.(27)		0,3	1,59	79,4
Βέλγιο	342	0,7	1,83	80,1
Βουλγαρία	64	-0,8	1,56	73,7
Τσεχία	129	0,2	1,49	77,4
Δανία	128	0,6	1,84	79
Γερμανία	228	-0,1	1,36	80,3
Εσθονία	28	0,0	1,62	75,2
Ιρλανδία	66	0,3	2,06	79,9
Ελλάδα	82	0,2	1,52	80,2

⁴⁵ Κάποιοι επιστήμονες τους ονομάζουν πληθυσμιακούς και κοινωνικούς δείκτες (Πολύζος, 2011).

Ισπανία	93	0,4	1,4	81,8
Γαλλία	101	0,6	2	81,6
Ιταλία	202	0,5	1,42	81,9
Κύπρος	83	0,2	1,5	81,1
Λεττονία	34	-0,8	1,31	73,3
Λιθουανία	54	-2,5	1,54	73,2
Λουξ/γο	195	1,9	1,58	80,8
Ουγγαρία	107	-0,3	1,32	74,4
Μάλτα	1,292	0,8	1,43	80,3
Ολλανδία	406	0,5	1,77	80,9
Αυστρία	98	0,3	1,39	80,5
Πολωνία	123	0,1	1,39	75,9
Πορτ/λία	117	0,0	1,32	79,6
Ρουμανία	92	-0,2	1,37	73,5
Σλοβενία	99	0,2	1,53	79,4
Σλοβακία	112	0,2	1,41	75,3
Φιλανδία	16	0,4	1,86	80,1
Σουηδία	20	0,8	1,9	81,5
Ην. Βασίλειο	257	0,7	1,94	80,5

Πηγή: Eurostat

➤ Πληθυσμιακή πυκνότητα (2011)

Πληθυσμιακή πυκνότητα ονομάζεται η σχέση μεταξύ του πληθυσμού μιας χωρικής ενότητας και της γεωγραφικής του έκτασης. Εκφράζεται συνήθως ως ο αριθμός των ατόμων ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο (άτομα/km²) (Κοτζαμάνης, 2008). Όπως φαίνεται από τον σχετικό πίνακα και την χαρτογραφική απόδοση του συγκεκριμένου δείκτη, το 2011 οι χώρες με την υψηλότερη πυκνότητα πληθυσμού ήταν η Μάλτα (1,292 κάτοικοι/km²), η Ολλανδία (406 κάτοικοι/km²) και το Βέλγιο (342 κάτοικοι/km²). Στον αντίποδα οι χώρες που παρουσίαζαν τη χαμηλότερη πληθυσμιακή πυκνότητα ήταν η Φιλανδία (16 κάτοικοι/km²), η Σουηδία (20 κάτοικοι/km²) και η Εσθονία (28 κάτοικοι/km²). Η Ελλάδα παρουσίαζε πληθυσμιακή πυκνότητα που άγγιζε τους 82 κάτοικους/km², ενώ στην Ε.Ε. η μέση πληθυσμιακή πυκνότητα είναι 121,4 κάτοικοι/km². Ο σχετικός χάρτης δείχνει πως η Ε.Ε. παρουσιάζει σημαντική ανομοιογένεια όσον αφορά την πληθυσμιακή πυκνότητα. Από τον χάρτη συμπεραίνεται πως το 2011 η Σικελία αποτελούσε -και πιθανότατα αποτελεί ακόμα- το νότιο άκρο ενός συνόλου περιοχών που παρουσιάζουν υψηλή πληθυσμιακή πυκνότητα και εκτείνονται έως το Ηνωμένο Βασίλειο. Συμπεραίνεται επίσης πως τα κράτη-μέλη που βρίσκονται στα νότια της Ε.Ε. και συνορεύουν με την Μεσόγειο παρουσιάζουν υψηλότερη πληθυσμιακή πυκνότητα από τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. που αποτελούν τα βόρεια σύνορα της, με τις κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν στις χώρες αυτές να αποτελούν βασική του φαινομένου αυτού και γενικότερα να επηρεάζουν καθοριστικά την κατανομή του πληθυσμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Τελικά, η τάση που κυριαρχεί είναι η ύπαρξη αυξημένης πληθυσμιακής πυκνότητας στα κράτη-μέλη που βρίσκονται στο κέντρο της

Κοινότητας, με την πληθυσμιακή πυκνότητα να μειώνεται όσο μεγαλώνει η απόσταση από τις περιοχές αυτές.

➤ **Μεταβολή πληθυσμού (2010-2011)**

Ως μεταβολή πληθυσμού υπολογίζεται η μεταβολή του αριθμού των πολιτών κάθε κράτους-μέλους την περίοδο 2010-2011 ως ποσοστό επί του πληθυσμού που παρουσίαζε το κράτος το 2010. Σύμφωνα με τα στοιχεία του παρακάτω πίνακα η σημαντικότερη μείωση πληθυσμού εντοπίζεται σε Λιθουανία (-2,5%), Λετονία (-0,8%) και Βουλγαρία (-0,8%), ενώ η σημαντικότερη αύξηση καταγράφηκε σε Μάλτα (0,8%), Σουηδία (0,8%) και Λουξεμβούργο (1,9%). Η Ελλάδα βρίσκεται στην 13^η θέση όσον αφορά τον συγκεκριμένο δείκτη, παρουσιάζοντας οριακά θετικές τάσεις μεταβολής του πληθυσμού της (0,2%). Αντίστοιχο είναι και το ποσοστό που καταγράφεται συνολικά στην Ε.Ε. των 27 κατά το ίδιο χρονικό διάστημα (0,3%). Οι χώρες που εντάχθηκαν πρόσφατα στην Ε.Ε., οι οποίες έχουν περιορισμένη οικονομική ευρωστία και ανήκαν στον πρώην «ανατολικό μπλοκ», παρουσιάζουν αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής του πληθυσμού τους, ενώ κάποια από τα κεντρικά και βόρεια κράτη-μέλη της Ε.Ε. που είναι εδώ και πολλά χρόνια ενταγμένα στην Κοινότητα παρουσιάζουν τους εντονότερους ρυθμούς πληθυσμιακής αύξησης.

➤ **Δείκτης γονιμότητας (2009)**

Ο δείκτης ορίζεται ως ο μέσος όρος των γεννήσεων που αντιστοιχούν σε κάθε γυναίκα κατά την διάρκεια της ζωής της (Κοτζαμάνης, 2008). Όπως φαίνεται από τον πίνακα το 2009 οι υψηλότερες τιμές του δείκτη καταγράφονταν στην Ιρλανδία (2,06 γεννήσεις/γυναίκα), στην Γαλλία (2 γεννήσεις/γυναίκα) και στο Ηνωμένο Βασίλειο (1,94 γεννήσεις/γυναίκα). Η Ελλάδα κατατάσσεται 14^η ως προς το συγκεκριμένο δείκτη (1,52 γεννήσεις/γυναίκα), ενώ οι χαμηλότερες τιμές του δείκτη παρουσιάζονταν στη Λετονία (1,31 γεννήσεις/γυναίκα) στην Ουγγαρία (1,32 γεννήσεις/γυναίκα) και στην Πορτογαλία (1,32 γεννήσεις/γυναίκα). Στην Ε.Ε. των 27 κρατών-μελών η μέση τιμή του δείκτη ήταν 1,59 γεννήσεις/γυναίκα. Συμπεραίνεται, πως υπάρχει περιορισμένη γονιμότητα στην Ε.Ε., άποψη που ενισχύεται αν ληφθεί υπ' όψιν πως το αντίστοιχο διάστημα η τιμή του δείκτη στην Ινδία ήταν 2,7 γεννήσεις/γυναίκα και στις Η.Π.Α. 2,1 γεννήσεις/γυναίκα (Healthview, 2011). Η χαρτογραφική απόδοση του δείκτη αποτυπώνει πως τα βόρεια κράτη-μέλη της Ε.Ε. (π.χ. Δανία, Σουηδία, Φιλανδία, Ην. Βασίλειο) και κάποια κεντρικά (Γαλλία, Βέλγιο, Ολλανδία) παρουσιάζουν σημαντικά μεγαλύτερο αριθμό γεννήσεων ανά γυναίκα (περισσότερες από 1,7 γεννήσεις ανά γυναίκα) σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη-μέλη τα περισσότερα εκ των οποίων δεν ξεπερνούν τις 1,5 γεννήσεις ανά γυναίκα.

➤ **Προσδόκιμη διάρκεια ζωής (2009)**

Ο δείκτης υπολογίζει τον αριθμό των ετών που αναμένεται να ζήσει ένα άτομο από την γέννηση του. Για τον υπολογισμό του δείκτη συνδυάζονται πληροφορίες σχετικά με την θνησιμότητα, τη νοσηρότητα και τις συνθήκες εργασίας των πολιτών των κρατών μελών της Ε.Ε (Πολύζος, 2011). Όπως φαίνεται από τον σχετικό πίνακα

το 2009 τις υψηλότερες τιμές του δείκτη παρουσίαζαν η Γαλλία (81,6 έτη), η Ισπανία (81,8 έτη) και η Ιταλία (81,9 έτη). Ο μέσος όρος των κρατών μελών της Ε.Ε. ήταν 79,4 έτη, ενώ οι Λιθουανοί, οι Λετονοί και οι Ρουμάνοι ζουν στατιστικά αρκετά λιγότερα έτη (73.2, 73.3, 73.5 αντίστοιχα). Οι τιμές του δείκτη στην Ελλάδα ξεπερνούν τα 80 έτη (80,2 έτη). Η χαρτογραφική απόδοση του δείκτη δείχνει σημαντικές ανισότητες μεταξύ των κρατών-μελών. Τα κράτη μέλη που εντάχθηκαν πρόσφατα στην Ε.Ε. –εκτός της Κύπρου- παρουσιάζουν σημαντικά μικρότερες τιμές προσδόκιμου ζωής σε σχέση με τα παλαιότερα κράτη-μέλη της Κοινότητας. Είναι πιθανό η τάση τα οικονομικά πιο εύρωστα κράτη-μέλη να παρουσιάζουν μεγαλύτερες τιμές προσδόκιμου ζωής σε σχέση με τα οικονομικά πιο αδύναμα κράτη-μέλη, να οφείλεται στο γεγονός πως η ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών και γενικότερα η ποιότητα ζωής είναι καλύτερη. Επίσης, η Πολιτική Συνοχής της Ε.Ε. που εφαρμόστηκε τα προηγούμενα χρόνια για τα παλαιότερα κράτη-μέλη της Κοινότητας φαίνεται πως έχει αποφέρει αποτελέσματα στο συγκεκριμένο τομέα, όμως είναι απαραίτητο να εντατικοποιηθούν τα μέτρα για τα πρόσφατα ενταγμένα μέλη της Ε.Ε. Τελικά, προκύπτει πως ο συγκεκριμένος δείκτης εκτός από πληθυσμιακά χαρακτηριστικά έμμεσα αποδίδει μια καλή εικόνα για το επίπεδο ευημερίας μεταξύ των κρατών-μελών της Κοινότητας.

2.9.2 Ανισότητες εισοδήματος και ευημερίας

Επιδιώκοντας τον προσδιορισμό του επιπέδου ευημερίας και τυχόν ανισοτήτων μεταξύ των κρατών-μελών της Ε.Ε. στους τομείς αυτούς χρησιμοποιήθηκαν μια σειρά από σχετικούς δείκτες. Κρίθηκε σκόπιμο όπου υπάρχουν τα κατάλληλα δεδομένα να μελετηθούν οι δείκτες σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα να καταγραφούν σε βάθος χρόνου οι μεταβολές των ανισοτήτων.

Πίνακας 4: Δείκτες ευημερίας στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-27

	Α.Ε.Π. σε Μ.Α.Δ.		Ρυθμός αύξησης Α.Ε.Π. (%)		Κατανομή Εισοδημάτων
	2008	2011	2008	2010	2008
Ε.Ε.(27)	100	100	0,7		5
Βέλγιο	115,1	118	1	2	4,1
Βουλγαρία	41,3	45	6	0,2	6,5
Τσεχία	80,3	80	2,5	2	3,4
Δανία	120,1	125	-0,9	2	3,6
Γερμανία	115,6	120	1,3	3,5	4,8
Εσθονία	67,4	67	-3,6	3	5
Ιρλανδία	135,4	127	-3	-1	4,5
Ελλάδα	94	82	2	-4,5	5,9
Ισπανία	102,6	99	0,9	-0,1	5,4

Γαλλία	107,8	107	0,2	1,5	4,2
Ιταλία	101,8	101	-1,3	1,29	5,1
Κύπρος	95,8	92	3,6	-1,2	4,1
Λεττονία	57	58	-4,2	-0,3	7,3
Λιθουανία	61,9	62	2,8	1,29	5,9
Λουξ/γο	276,3	274		3,4	4,1
Ουγγαρία	64,4	66	0,6	1	3,6
Μάλτα	76	83	1,7	4	4
Ολλανδία	134	131	2	1,7	4
Αυστρία	123,5	129	2	2	3,7
Πολωνία	56,4	65	5	3,79	5,1
Πορτ/λία	78,5	77		1,39	6,1
Ρουμανία		49	7,3	-1,29	7
Σλοβενία	90	84	3,5	1	3,4
Σλοβακία	72,2	73	6,2	4	3,4
Φιλανδία	116,8	116	1,2	3	3,8
Σουηδία	122,3	126	-0,4	5,5	3,5
Ην. Βασίλειο	116,2	108	0,5	1,29	5,6

Πηγή: Eurostat

➤ Α.Ε.Π. κατά κεφαλήν σε Μονάδες Αγοραστικής Δύναμης (2008, 2011)

Ο δείκτης αυτός μετράει την αξία του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (Α.Ε.Π.) λαμβάνοντας υπ' όψιν το ύψος των τιμών και την αγοραστική δύναμη του εισοδήματος των πολιτών και συνεπώς αξιολογεί καλύτερα την ποσότητα των αγαθών και υπηρεσιών που μπορεί να αποκτήσει ο μέσος κάτοικος μιας χώρας (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004). Οι τιμές του δείκτη έχουν μετασχηματιστεί γραμμικά ώστε η μέση τιμή του συνόλου των χωρών της Ε.Ε. να είναι ίση με 100. Εάν ο δείκτης μιας χώρας είναι μεγαλύτερος από τον μέσο όρο της Ε.Ε.-27 η τιμή του ξεπερνά το 100.

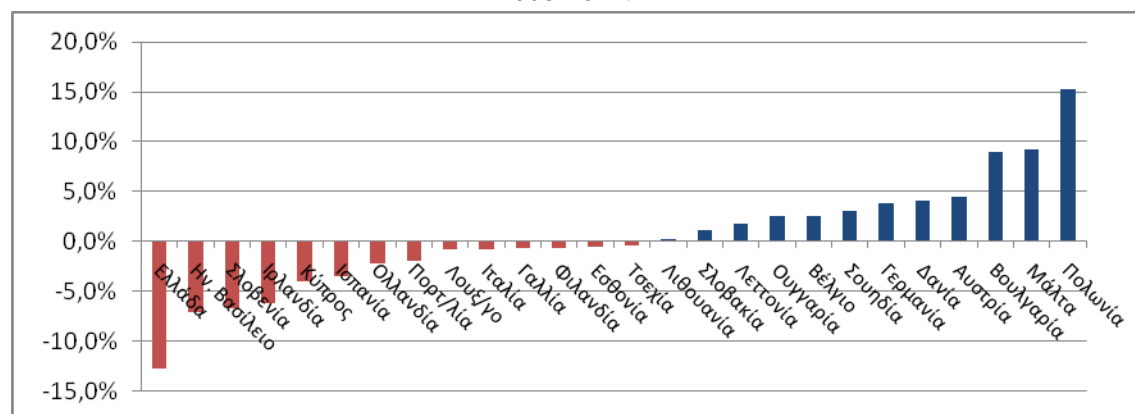
Από τον πίνακα προκύπτει ότι οι υψηλότερες τιμές του δείκτη το 2008 καταγράφονταν στο Λουξεμβούργο (276,3), την Ιρλανδία (135,4) και την Ολλανδία (134), ενώ οι χαμηλότερες τιμές του δείκτη καταγράφονταν στη Βουλγαρία (41,3) την Πολωνία (56,4) και την Λετονία (57). Ως προς τον δείκτη η Ελλάδα βρίσκεται στη 15^η θέση μεταξύ των 27 κρατών μελών της Ένωσης. Προκύπτει πως στα κράτη-μέλη που ανήκουν στον πυρήνα της Ε.Ε. παρουσάζαν τις υψηλότερες τιμές του δείκτη, ενώ τα κράτη της περιφέρειας παρουσίαζαν χαμηλές ή μέτριες τιμές του δείκτη.

Το 2011 τα στοιχεία δείχνουν μια συνέχεια καθώς η Βουλγαρία παραμένει το κράτος-μέλος που παρουσιάζει το χαμηλότερο Α.Ε.Π. σε Μ.Α.Δ. (4) ενώ ακολουθούν και πάλι χώρες που πρόσφατα εντάχθηκαν στην Ε.Ε. και ανήκαν στο «ανατολικό μπλοκ» όπως η Ρουμανία (49), η Λετονία (58), η Λιθουανία (62) και η

Πολωνία (65). Το παραπάνω συμπέρασμα ενισχύεται αφού οι υψηλότερες τιμές του δείκτη το 2011 καταγράφονται σε κράτη-μέλη τα οποία και το 2008 παρουσίαζαν ανάλογα ποσοστά (Αυστρία 129, Ολλανδία 131, Λουξεμβούργο 274).

Διάγραμμα 1: Ποσοστιαία μεταβολή του κατά κεφαλή Α.Ε.Π. σε Μ.Α.Δ. 2008-2011.

Πηγή: Eurostat, ίδια επεξεργασία

Επιδιώκοντας να εντοπιστεί η επίδραση της υπό εξέλιξη οικονομικής κρίσης στις εθνικές οικονομίες των κρατών-μελών της Ε.Ε., υπολογίστηκε η μεταβολή του κατά κεφαλή Α.Ε.Π. σε Μ.Α.Δ. από το 2008 έως 2011. Όπως προκύπτει από το διάγραμμα λιγότερα από τα μισά μέλη της Ε.Ε.-27 αύξησαν το Α.Ε.Π. κατά κεφαλή Α.Ε.Π. σε Μ.Α.Δ. με την σημαντικότερη αύξηση να παρατηρείται σε Βουλγαρία (9,0%), Μάλτα (9,2%), Πολωνία (15,2%), δηλαδή σε δύο εκ των τριών κρατών-μελών (Βουλγαρία, Πολωνία) που παρουσίαζαν τις χαμηλότερες τιμές του δείκτη τόσο το 2008 όσο και το 2011. Οι χώρες αυτές φαίνεται πως έως σήμερα αποκομίζουν σημαντικά οφέλη από την ένταξη τους στην Ε.Ε.. Στον αντίποδα τα περισσότερα (15) κράτη-μέλη της Ε.Ε.-27 εμφανίζουν χαμηλότερες τιμές του δείκτη το 2011 σε σχέση με το 2008. Οι χώρες που παρουσιάζουν τους σημαντικά αρνητικούς ρυθμούς μεταβολής είναι αυτές που βρίσκονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο στο επίκεντρο της υπό εξέλιξη κρίσης (Ελλάδα -12,8%, Ιρλανδία -6,2%, Κύπρος -4%, Ισπανία -3,5%, Πορτογαλία -1,9%), ενώ εντύπωση προκαλεί πως σε Ην. Βασίλειο, Σλοβενία, Ολλανδία επίσης εντοπίζονται αρνητικοί ρυθμοί μεταβολής (-7,1%, -6,2%, -2,2%).

➤ Ρυθμός αύξησης του Α.Ε.Π. (2008, 2010)

Ο υπολογισμός του ετήσιου ρυθμού αύξησης του Α.Ε.Π. αποτελεί ένα δείκτη που δείχνει πόσο δυναμική είναι μια εθνική οικονομία. Ακόμα και μια μικρή διαφορά στον ετήσιο ρυθμό αύξησης του Α.Ε.Π. μπορεί να οδηγήσει υπό προϋποθέσεις σε σημαντική διαφοροποίηση του επιπέδου ευημερίας (Πολύζος, 2011).

Από τον παραπάνω πίνακα φαίνεται πως τους σημαντικότερους ρυθμούς συρρίκνωσης παρουσίαζαν το 2008 η Λετονία (-4,2%), η Εσθονία (-3,6%) και η Ιρλανδία (-3%). Στον αντίποδα το 2008 υψηλότερους ρυθμούς αύξησης του Α.Ε.Π. παρουσίαζαν η Βουλγαρία (6%), η Σλοβακία (6,2%) και η Ρουμανία (7,3%). Σε

εθνικό επίπεδο ο ρυθμός αύξησης του Α.Ε.Π. ήταν 2%, περίπου τριπλάσιος από τον αντίστοιχο μέγεθος για την Ε.Ε. των 27 (0,7%).

Το 2011 φημιαντικότερους ρυθμούς συρρίκνωσης του εθνικού τους Α.Ε.Π. παρουσίαζαν η Ελλάδα (-4,5%), η Ρουμανία (-1,29%) Κύπρος (-1,2%) και η Ιρλανδία (-1%) κράτη-μέλη τα περισσότερα εκ των οποίων βρίσκονται στο επίκεντρο της υπό εξέλιξη κρίσης σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ωστόσο είναι απολύτως διαφορετικά σε σχέση με αυτά που παρουσίαζαν σημαντικούς ρυθμούς συρρίκνωσης το 2008. Οι πλέον δυναμικές οικονομίες της Ε.Ε.-27 το 2011 ήταν η Μάλτα (4%), η Σλοβακία (4%) και η Σουηδία (5,5%).

Η μοναδική εθνική οικονομία που παρουσιάζει έντονα δυναμικά χαρακτηριστικά τόσο το 2008 όσο και το 2011 ήταν η Σλοβακία. Πρέπει να σημειωθεί πως μολονότι ο αριθμός των κρατών-μελών που παρουσιάζαν αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης τόσο το 2008 όσο και το 2011 είναι ίδιος (έξι κράτη-μέλη) μόνο δύο από αυτά (Ιρλανδία και Λετονία) παρουσιάζουν αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης του Α.Ε.Π. και το 2008 και το 2011.

➤ Κατανομή Εισοδημάτων (2008)

Ο δείκτης αυτός σκιαγραφεί το επίπεδο των ανισοκατανομής εισοδημάτων που υπάρχει στο εσωτερικό κάθε κράτους-μέλους της Ε.Ε.-27. Ο δείκτης προκύπτει από τον λόγο του συνολικού ύψους εισοδήματος που έλαβε το 20% του πληθυσμού με το υψηλότερο εισόδημα προς τα εισοδήματα που έλαβε το 20% του πληθυσμού με το χαμηλότερο εισόδημα (ΕΛ.ΣΤΑΤ., 2010). Παρατηρείται πως η εντονότερη ανισοκατανομή εισοδήματος υπάρχει στην Εσθονία (6,5), την Πολωνία (7) και την Γερμανία (7,3), ενώ η μικρότερη ανισοκατανομή εισοδήματος εντοπίζεται σε Ιρλανδία (3,4), Σλοβακία (3,4) και Βουλγαρία (3,4). Στην Ελλάδα η τιμή του δείκτη ξεπερνά το 4 (4,1) όταν σε Κοινοτικό επίπεδο ο δείκτης εμφανίζει αρκετά υψηλότερη τιμή (5).

2.9.3 Ανισότητες ως προς την απασχόληση και την ανεργία

Οι ανθρώπινοι πόροι αποτελούν εκ των πλέον σημαντικών πόρων που έχει μια περιοχή. Συνεπώς η μελέτη δεικτών που σχετίζονται με την απασχόληση και την ανεργία σε μια περιοχή αποκτά βαρύνουσα σημασία καθώς ανισότητες στους τομείς αυτούς είναι πιθανό να οξύνουν σημαντικά τις ανισότητες μεταξύ γεωγραφικών ενοτήτων. Η προσέγγιση αυτή είναι ευρέως αποδεκτή με αποτέλεσμα οι συγκεκριμένοι τομείς να αποτελούν προτεραιότητες τόσο της Ε.Ε., όσο και των εθνικών κυβερνήσεων των κρατών-μελών ανεξαρτήτως ιδεολογικών αρχών και πολιτικών προτεραιοτήτων (Πολύζος, 2011).

Πίνακας 5: Δείκτες απασχόλησης και ανεργίας στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-27

	Ποσοστό Απασχόλησης (%)		Ποσοστό Ανεργίας (%)
	2008	2010	2009
Ε.Ε.(27)	65,9	64,2	8,9

Ολλανδία	77,2	74,7	3,4
Αυστρία	72,1	71,7	4,8
Κύπρος	70,9	69,7	5,3
Λουξ/γο	63,4	65,2	5,4
Σλοβενία	68,6	66,2	5,9
Δανία	78,1	73,4	6
Τσεχία	66,6	65	6,7
Βουλγαρία	64	59,7	6,8
Μάλτα	55,3	56	6,9
Ρουμανία	59	58,8	6,9
Γερμανία	70,7	71,1	7,5
Ην. Βασίλειο	71,5	69,5	7,6
Ιταλία	58,7	56,9	7,8
Βέλγιο	62,4	62	7,9
Πολωνία	59,2	59,3	8,2
Φιλανδία	71,1	68,1	8,2
Σουηδία	74,3	72,7	8,3
Ελλάδα	61,9	59,6	9,5
Γαλλία	64,9	64	9,5
Πορτ/λία	68,2	65,6	9,6
Ουγγαρία	56,7	55,4	10
Ιρλανδία	67,6	60	11,9
Σλοβακία	62,3	58,8	12
Λιθουανία	64,3	57,8	13,7
Εσθονία	69,8	61	13,8
Λεττονία	68,6	59,3	17,1
Ισπανία	64,3	58,6	18

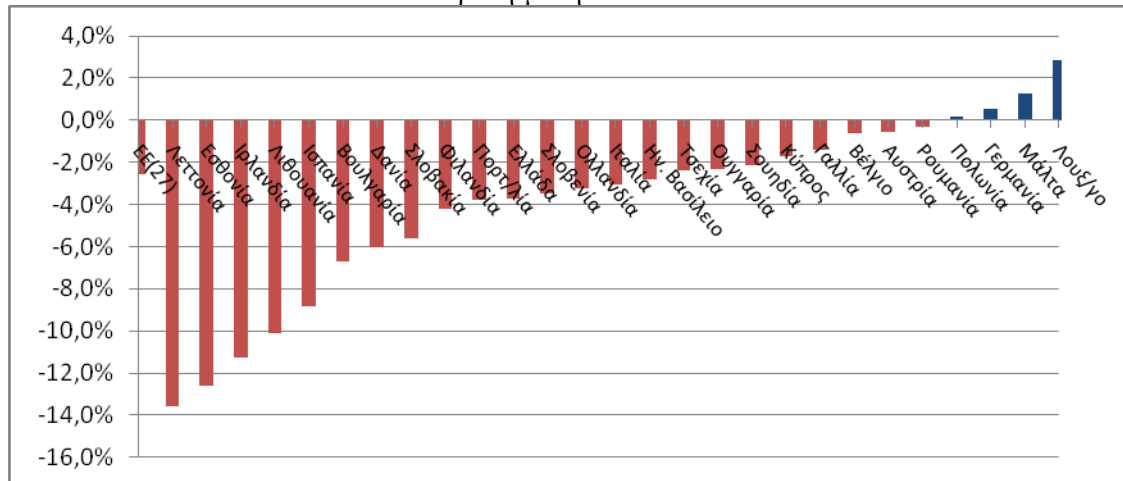
Πηγή: Eurostat

➤ Ποσοστό απασχόλησης (2008, 2010)

Ο δείκτης υπολογίζεται ως ο λόγος των ατόμων ηλικίας 15 έως 64 ετών που εργάζονται προς τον συνολικό πληθυσμό της παραπάνω ηλικιακής ομάδας (Παρατηρητήριο Απασχόλησης, 2003). Μέσω του δείκτη αυτού προσδιορίζεται ο βαθμός αξιοποίησης του παραγωγικού δυναμικού κάθε κράτους-μέλους της Κοινότητας. Η χαρτογραφική απόδοση του δείκτη εντοπίζει σημαντικές ανισότητες ως προς την απασχόληση μεταξύ των κρατών-μελών του ευρωπαϊκού Βορρά και του ευρωπαϊκού Νότου. Το σύνολο των βορείων κρατών-μελών της Ε.Ε. και κάποια κράτη της κεντρικής Ευρώπης παρουσιάζουν υψηλά ή πολύ υψηλά ποσοστά απασχόλησης, ενώ στον ευρωπαϊκό νότο και στα ανατολικότερα κράτη-μέλη της Ε.Ε. παρουσιάζονται οι χαμηλότερες τιμές του δείκτη. Ειδικότερα το 2008 η Δανία (78,1%), η Κύπρος (70,9%), και η Ολλανδία (77,2%), αξιοποιούσαν σε μεγαλύτερο βαθμό το παραγωγικό δυναμικό τους, ενώ η Ουγγαρία (56,7%), η Μάλτα (59%), και η Πολωνία (59,2%) παρουσιάζουν τα υψηλότερα ποσοστά ανέργων. Ο μέσος όρος των κρατών μελών της Ε.Ε. το 2010 αγγίζει το 66%, ενώ το 2008 το σχετικό ποσοστό

για την Ελλάδα οριακά ξεπερνούσε το 62%. Συμπεραίνεται πως υπήρχαν σημαντικές ανισότητες στην Ε.Ε. το 2008 όσον αφορά την απασχόληση, ενώ ο δείκτης εντοπίζει απόκλιση μεταξύ των ποσοστών των κρατών-μελών του «ανεπτυγμένου» ευρωπαϊκού Βορρά και του «φτωχού» ευρωπαϊκού Νότου.

Διάγραμμα 2: Ποσοστιαία μεταβολή της απασχόλησης 2008-2010 στα κράτη-μέλη Ε.Ε.-27

Πηγή: Eurostat, ίδια επεξεργασία

Το 2010 ενώ η οικονομική κρίση γινόταν ολοένα και πιο έντονη καταγράφονται σημαντικές αλλαγές. Ο μέσος όρος των κρατών μελών της Ε.Ε. περιορίζεται σε 64,2% ενώ όπως φαίνεται από τον παραπάνω πίνακα και τον σχετικό χάρτη σχεδόν σε όλα τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. μειώνεται το ποσοστό απασχόλησης εκτός των Πολωνία (59,3%-αύξηση 0,2%), Γερμανία (71,1%-αύξηση 0,6%), Μάλτα (56%-αύξηση 1,3%) και Λουξεμβούργο (65,2%-αύξηση 2,8%). Η σημαντικότερη μείωση της απασχόλησης το 2010 σε σχέση με το 2008 καταγράφεται σε Λεττονία (59,3%, μείωση 13,6%), η Εσθονία (61%, μείωση 12,6%), η Ιρλανδία (60%, μείωση 11,2%) η Λιθουανία (57,8%, μείωση 10,1%) και η Ισπανία (58,6 - μείωση 8,9%). Τα χαμηλότερα ποσοστά απασχόλησης καταγράφονται σε Ουγγαρία (55,4%), Μάλτα (56%), Ιταλία (56,9%) και Λιθουανία (57,8%) και τα υψηλότερα ποσοστά, που όμως δεν υπερβαίνουν το 75% σε κανένα κράτος-μέλος καταγράφονται σε Αυστρία (71,7%), Σουηδία (72,7%), Δανία (73,4%) και Ολλανδία (74,7%). Αυτά τα στατιστικά αποτελέσματα δείχνουν τον τεράστιο βαθμό στον οποίο η οικονομική κρίση άλλαξε τις δομές της οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και εγείρουν σοβαρά ερωτήματα για την αποτελεσματικότητα της ευρωπαϊκής πολιτικής συνοχής.

➤ Ποσοστό ανεργίας (2009)

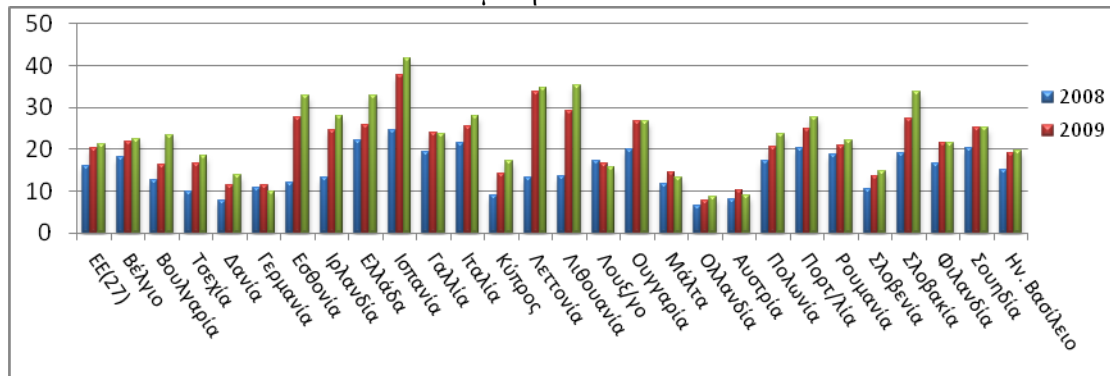
Ο δείκτης υπολογίζει τον λόγο του αριθμού των ανέργων ατόμων προς το σύνολο του εργατικού δυναμικού (Πολύζος, 2011). Ο σχετικός χάρτης δείχνει πως ελάχιστα ήταν το 2009 τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. που παρουσίαζαν ανεργία μικρότερη από 5% (Ολλανδία, Λουξεμβούργο, Αυστρία), ενώ τα περισσότερα κράτη-μέλη παρουσίαζαν ποσοστό ανεργίας που κυμαινόταν από 5,1% έως 9%. Πρέπει να σημειωθεί πως

υψηλά ποσοστά ανεργίας (μεγαλύτερα από 9%) παρουσιάζονταν στα κράτη-μέλη της Κοινότητας που βρέθηκαν αργότερα στο επίκεντρο της χρηματοπιστωτικής κρίσης όπως η Ελλάδα (9,5%), η Πορτογαλία (9,6%), η Ισπανία (18%), η Ιρλανδία (11,9%), εξαίρεση αποτελεί η Κύπρος (5,3%). Τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας καταγράφονταν σε Ισπανία (18%), Λετονία (17,1%) και Εσθονία (13,8%), ενώ τα χαμηλότερα σε Ολλανδία (3,4%), Αυστρία (14,8%), και Κύπρο (5,3%). Ο μέσος όρος των κρατών μελών της Ε.Ε. ήταν 8,9%. Η Πολιτική Συνοχής της Ε.Ε. φαίνεται πως δεν κατάφερε να μετριάσει το ποσοστό ανέργων μεταξύ των κρατών-μέλων της Ε.Ε.

➤ Ποσοστό ανεργίας νέων (2011)

Ο δείκτης υπολογίζεται συσχετίζοντας τους απασχολούμενοι ηλικίας 15-24 ετών ως ποσοστό το υ πληθυσμού της ίδιας ηλικιακής ομάδας (Παρατηρητήριο Απασχόλησης, 2003).

Διάγραμμα 3: Ποσοστιαία μεταβολή της ανεργίας των νέων 2008, 2009, 2010 στα κράτη-μέλη Ε.Ε.-27.

Πηγή: Eurostat, ίδια επεξεργασία

Από το 2008 έως το 2010 η ανεργία των νέων παρουσιάζει έντονη αύξηση σε ευρωπαϊκό επίπεδο, με την οικονομική κρίση να αποτελεί την βασική αιτία του φαινομένου αυτού. Αναλυτικότερα σε 25 από τα 27 κράτη-μέλη της Ε.Ε. αυξήθηκε το σχετικό ποσοστό, με εξαιρέσεις το Λουξεμβούργο (-1,7%) και τη Γερμανία (-0,7%). Η αποτυχία της Περιφερειακής Πολιτικής της Ε.Ε. στο συγκεκριμένο τομέα είναι καθολική αφού 8 κράτη-μέλη μεταξύ του 2008 και του 2012 εμφάνισαν αύξηση του ποσοστού ανεργίας των νέων που ξεπερνούσε το 10% (Βουλγαρία-10.5%, Ελλάδα-10.8%, Ιρλανδία-14.5%, Σλοβακία-14.6%, Ισπανία-17%, Εσθονία 20.9%, Λετονία-21.4%, Λιθουανία-21.7%) τρεις εκ των οποίων εμφάνισαν αύξηση του ποσοστού ανεργίας των νέων που ξεπερνούσε το 20% (Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία), ενώ άλλα σε άλλα οκτώ κράτη-μέλη η διαφορά ξεπέρασε το 5%.

2.9.4 Ανισότητες σε σχέση με την έρευνα και την τεχνολογική ανάπτυξη

Η έρευνα και η τεχνολογική ανάπτυξη αποτελούν κρίσιμους παράγοντες για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας αλλά και της παραγωγικότητας μιας οικονομίας. Μάλιστα επιστήμονες (Πολύζος, 2011) υποστηρίζουν πως όσο περισσότερο έχει

ενσωματώνονται οι διαδικασίες έρευνας και ανάπτυξης στην παραγωγική διαδικασία μιας οικονομίας, τόσο υψηλότερους δείκτες ανταγωνιστικότητας αυτή παρουσιάζει. Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται δείκτες που αποδίδουν μια ικανοποιητική εικόνα για τον βαθμό που κάθε κράτος-μέλος της Ε.Ε. επενδύει στους τομείς αυτούς ενώ ταυτόχρονα βοηθούν στον εντοπισμό ανισοτήτων στην επικράτεια της Ένωσης.

➤ Δαπάνες για Έρευνα και Ανάπτυξη (2010)

Ο δείκτης υπολογίζει το λόγο των ακαθαρίστων δαπανών σε έρευνα και ανάπτυξη κάθε κράτους-μέλους της Ε.Ε.-27 προς το Α.Ε.Π. της χώρας (Πολύζος, 2011). Από την χαρτογραφική απόδοση του δείκτη φαίνεται πως τα κράτη-μέλη της Ε.Ε. που βρίσκονται στον αποκαλούμενο «πυρήνα» της παρουσιάζουν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη, ενώ όσο απομακρύνεται κάποιος προς τα περιφερειακά κράτη τόσο μειώνονται τα σχετικά ποσοστά. Μάλιστα, τα ανατολικά κράτη μέλη της Κοινότητας είναι αυτά που εμφανίζουν τις χαμηλότερες τιμές του δείκτη. Πρέπει να σημειωθεί πως σύμφωνα με την στοχοθεσία της Ε.Ε. (Γκουγκοντούδη, 2005) το 2010 έπρεπε 3% του Α.Ε.Π. κάθε χώρας να αφορά δαπάνες για Έρευνα και Ανάπτυξη, αλλά όπως φαίνεται από τον σχετικό πίνακα μόνο η Δανία (3,06%), η Σουηδία (3,42%) και η Φιλανδία (3,87%), πέτυχαν τον στόχο. Γενικότερα φαίνεται πως η Ε.Ε. υστερεί σημαντικά στον συγκεκριμένο τομέα, καθώς κατά μέσο όρο για έρευνα και ανάπτυξη δινόταν το 2% του συνολικού Α.Ε.Π. της. Ενδεικτικό είναι το γεγονός πως σε έντεκα κράτη-μέλη οι δαπάνες σε έρευνα και ανάπτυξη δεν ξεπερνο ύαν το 1,5 % του εθνικού τους Α.Ε.Π. (Κύπρος-0,5%, Σλοβακία-0,63%, Βουλγαρία-0,6%, Μάλτα-0,63%, Ρουμανία-0,47%, Λεττονία-0,6%, Πολωνία-0,74%, Λιθουανία-0,79%, Ουγγαρία-1,16%, Ιταλία 1,26% και Ισπανία 1,39%) ενώ για την Ελλάδα δεν υπάρχουν στοιχεία. Είναι πιθανό ο συγκεκριμένος δείκτης να προσδιορίζει μια βασική αιτία που οδήγησε στην εντατικοποίηση της οικονομικής κρίσης στην Ε.Ε. καθώς κατά το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβόνας (Μάρτιος 2000), οι αρχηγοί κρατών-μελών θέσπισαν τη λεγόμενη «Στρατηγική της Λισσαβόνας», η οποία καθόριζε ως στόχο να αποκτήσει η Ε.Ε. την πιο ανταγωνιστική οικονομία στον κόσμο σε χρονικό ορίζοντα δεκαετίας. Σύμφωνα με την εν λόγω στρατηγική, κεντρικό πυλώνα της οικονομίας της Κοινότητας θα αποτελούσε η ανταγωνιστική και δυναμική οικονομία της γνώσης, η οποία με τη σειρά της θα βασιζόταν στη προσαρμογή στις εξελίξεις της κοινωνίας της πληροφορίας και στις προσπάθειες να ενισχυθούν οι δράσεις έρευνας και ανάπτυξης. Σήμερα είναι προφανές πως η παραπάνω προσέγγιση απέτυχε ολοκληρωτικά όπως αποδεικνύει ο υπό μελέτη δείκτης.

Πίνακας 6: Δείκτες έρευνας και ανάπτυξης στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.-27

	Έρευνα και Ανάπτυξη (%)	Ρυθμός αύξησης παραγωγικότητας (%)		Έρευνα και Ανάπτυξη (%)	Ρυθμός αύξησης παραγωγικότητας (%)
	2010	2008		2010	2008
Ε.Ε.(27)	2	-0,1	Λιθουανία	0,79	1,6

Βέλγιο	1,99	-1,1	Λουξ/γο	1,63	-4,2
Βουλγαρία	0,6		Ουγγαρία	1,16	1,9
Τσεχία	1,56	0,5	Μάλτα	0,63	-1,2
Δανία	3,06	-2	Ολλανδία	1,83	0,9
Γερμανία	2,82	0	Αυστρία	2,76	0,3
Εσθονία	1,62	-2,3	Πολωνία	0,74	1,6
Ιρλανδία	1,79	-0,2	Πορτ/λία	1,59	0,5
Ελλάδα		1,9	Ρουμανία	0,47	7,6
Ισπανία	1,39	0,8	Σλοβενία	2,11	-1,2
Γαλλία	2,26	-0,6	Σλοβακία	0,63	2,3
Ιταλία	1,26	-1,2	Φιλανδία	3,87	-0,2
Κύπρος	0,5	0,9	Σουηδία	3,42	-2
Λεττονία	0,6	-0,9	Ην. Βασίλειο	1,77	1

Πηγή: Eurostat

➤ Ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας εργασίας (2008)

Ως παραγωγικότητα εργασίας νοείται το παραγόμενο προϊόν ανά μονάδα εργασίας, δηλαδή ο ρυθμός μεταβολής της παραγωγικότητας της εργασίας ανά ώρα εργασίας. Ο δείκτης δείχνει την ποσοστιαία μεταβολή της παραγωγικότητας εργασίας του 2008 σε σχέση με το προηγούμενο έτος (Πολύζος, 2011). Υψηλότερο ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας παρουσίαζαν τα ανατολικά κράτη-μέλη της Κοινότητας και ειδικότερα τα νεότερα μέλη της Ε.Ε. που ανήκαν στο πρώην «ανατολικό μπλοκ» όπως η Ρουμανία (7,6%), η Σλοβακία (2,3%), η Ουγγαρία (1,9%) και η Πολωνία (1,9). Στο αντίποδα η Σουηδία (-2%), η Εσθονία (-2,3%) και το Λουξεμβούργο (-4,2%) παρουσίαζαν το 2008 τους εντονότερους ρυθμούς μείωσης της παραγωγικότητας εργασίας. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως και η Ελλάδα εμφάνιζε ιδιαίτερα υψηλούς ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας εργασίας (1,9%) όταν η Ε.Ε. παρουσίαζε οριακά αρνητικούς ρυθμούς (-0,1%). Ωστόσο, πρέπει να τονιστεί πως σε απόλυτες τιμές η παραγωγικότητα εργασίας είναι σημαντικά χαμηλότερη στα κράτη-μέλη της Ε.Ε. που παρουσιάζουν υψηλότερους ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας εργασίας.

Σύνοψη κεφαλαίου

Περιφερειακή Πολιτική στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Η Πολιτική Συνοχής διαχρονικά έχει αποκτήσει βαρύνουσα σημασία με αποκορύφωμα πλέον να θεωρείται το κυριότερο μέσο αντιμετώπισης και περιορισμού των επιπτώσεων της διεθνούς πολυδιάστατης κρίσης.

Ωστόσο, από την ανάλυση των δεικτών που πραγματοποιήθηκε προκύπτουν αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητα της συγκεκριμένης πολιτικής, καθώς φαίνεται πως η Πολιτικής Συνοχής έως σήμερα δεν έχει καταφέρει να αμβλύνει τις ανισότητες μεταξύ των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελούν οι έντονες αποκλίσεις που παρατηρούνται στο επίπεδο απασχόλησης και ανεργίας μεταξύ των κρατών-μελών της Ε.Ε., φαινόμενο που είναι ακόμη εντονότερο ανάμεσα στα κράτη-μέλη που εντάχθηκαν στην Ε.Ε. μετά το 2004.

Συνέπεια των παραπάνω είναι να αμφισβητείται η δυνατότητα της Πολιτικής Συνοχής να προσαρμοστεί στις νέες εξελίξεις που διαμορφώνει η υπό εξέλιξη πολυδιάστατη κρίση. Ωστόσο, οποιαδήποτε προσέγγιση δεν αναγνώριζε τα βήματα προόδου που έχουν γίνει έως σήμερα στα υπό μελέτη ζητήματα θα ήταν λανθασμένη καθώς το πλαίσιο άσκησης της Πολιτικής Συνοχής εξελίσσεται συνεχώς.

Περιφερειακή Πολιτική στην Ελλάδα

Σε εθνικό επίπεδο κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες παρατηρείται εντατικοποίηση των προσπαθειών να αμβλυνθούν οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες με ταυτόχρονες προσπάθειες να εναρμονιστούν οι εθνικές πολιτικές με την Πολιτική Συνοχής. Η τάση αυτή έχει ως φυσικό επόμενο η Πολιτικής Συνοχής εν πολλοίς να έχει διαμορφώσει –και ακόμη να διαμορφώνει- την εθνική Περιφερειακή Πολιτική. Κεντρικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία να διαδραματίζει το γεγονός πως τα Κοινοτικά κονδύλια αποτελούν τις κεντρικές πηγές χρηματοδότησης αναπτυξιακών προγραμμάτων που έχουν υλοποιηθεί και υλοποιούνται στην Ελλάδα.

Παράλληλα, καταγράφονται προσπάθειες των ελληνικών κυβερνήσεων να ενισχύσουν τις αρμοδιότητες των Δημοτικών και των Περιφερειακών αυτοδιοικήσεων, διευρύνοντας τους τομείς επέμβασης τους και αναβαθμίζοντας τον ρόλο τους στις δομές και τις διαδικασίες που σχετίζονται με την Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός πως στη Δ΄ Προγραμματική Περίοδο διαφοροποιήθηκαν οι δομές και οι μέθοδοι που ακολουθούνται, καθιερώνοντας ένα νέο πλαίσιο άσκησης των σχετικών πολιτικών, στο οποίο οι «Καλλικρατικοί» Δήμοι διαδραματίζουν πρωτεύοντα ρόλο.

Από τα αποτελέσματα των δεικτών που υπολογίστηκαν και σχετίζονται με τις δημογραφικές ανισότητες, στην Ελλάδα καταγράφηκε πληθυσμιακή πυκνότητα 82 κάτοικων/km², τιμή υψηλότερη κατά 48% από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Όσον αφορά την μεταβολή του πληθυσμού από το 2010 έως και το 2011 η Ελλάδα βρίσκεται στην 13^η θέση μεταξύ των κρατών μελών της Ε.Ε., ενώ κατατάσσεται 14^η ως όσον αφορά τον αριθμό γεννήσεων ανά γυναίκα. Για τις οικονομικές ανισότητες μεταξύ των κρατών-μελών της Ε.Ε., ο υπολογισμός του Α.Ε.Π. κ.κ. σε Μ.Α.Δ. καταγράφει

μείωση του δείκτη στην Ελλάδα από το 2008 έως το 2011 κατά 12,8%. Μελετώντας το επίπεδο ανισοκατανομής εισοδημάτων σε εθνικό επίπεδο η τιμή του δείκτη είναι αρκετά χαμηλότερη σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (1,4 έναντι 5).

Τέλος, μεταξύ του 2008 και του 2010 στην Ελλάδα καταγράφηκε μείωση του ποσοστού απασχόλησης κατά 2,8%, ενώ η ανεργία των νέων μεταξύ του 2008 και του 2012 παρουσίασε αύξηση 10,8%.

3. Περιφέρεια Ηπείρου: Αναπτυξιακά χαρακτηριστικά και διαπεριφερειακές ανισότητες

Στο κεφάλαιο αυτό δίνεται έμφαση στην παρουσίαση των αναπτυξιακών χαρακτηριστικών των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου. Επιπλέον επιχειρείται η σκιαγράφηση των ανισοτήτων μεταξύ των ελληνικών περιφερειών με χρήση κατάλληλα επιλεγμένων δεικτών από τη βιβλιογραφία. Βασική επιδίωξη του κεφαλαίου είναι αφενός η λεπτομερής παρουσίαση του αναπτυξιακού της προφίλ της Ηπείρου και αφετέρου ο εντοπισμός της θέσης και της σχέσης της με τις ανισότητες σε εθνικό επίπεδο. Οι ενότητες του κεφαλαίου είναι απαραίτητες προκειμένου να είναι κατανοητά τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στο επόμενο κεφάλαιο της εργασίας τα οποία τελικά θα οδηγήσουν στα συμπεράσματα της εργασίας.

Όσον αφορά την δομή του κεφαλαίου, αρχικά παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά της Ηπείρου σχετικά με τη θέση της και τη διοικητική της οργάνωση. Ακολούθως πραγματοποιείται η ανάλυση των γεωγραφικών χαρακτηριστικών, των χρήσεων γης και της δομής του οικιστικού της δικτύου. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι υποδομές της περιοχής (μεταφορικές, ενεργειακές, παραγωγικές, υγείας-πρόνοιας). Έπειτα, πραγματοποιείται η παρουσίαση των χαρακτηριστικών του φυσικού περιβάλλοντος και των πόρων των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των αποτελεσμάτων και των συμπερασμάτων της ανάλυσης που αφορά τον εντοπισμό ανισοτήτων μεταξύ των ελληνικών περιφερειών, με την έμφαση να δίνεται στον εντοπισμό της θέσης της Ηπείρου ως προς τις ανισότητες αυτές.

3.1 Θέση και Διοικητική οργάνωση

Η Ήπειρος αποτελεί το βορειοδυτικό τμήμα της Ελλάδας, συνορεύει βορειοανατολικά με την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, νοτιοανατολικά με την Περιφέρεια Θεσσαλίας, νότια με την Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας και δυτικά με την Περιφέρεια Ιόνιων Νήσων. Το βορειοδυτικό της τμήμα συνορεύει με την Αλβανία, ενώ από τα δυτικά γειτνιάζει, μέσω του λιμανιού της Ηγουμενίτσας, με την Ιταλία. Αποτελείται από τις Περιφερειακές Ενότητες Άρτας, Θεσπρωτίας, Ιωαννίνων και Πρέβεζας. Έδρα της Περιφέρειας είναι τα Ιωάννινα (Απέργης, 2010).

Η έκταση της Περιφέρειας Ηπείρου είναι 9.203 km² και καλύπτει το 7 % της συνολικής έκτασης της Ελλάδας με την Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων να καταλαμβάνει το 54% της έκτασης της Ηπείρου, οι Περιφερειακές Ενότητες Άρτας και Θεσπρωτίας να καταλαμβάνουν το 18% και 17% αντίστοιχα και η Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας το 11% (ΥΠ.Ε.Κ.Α., 2003). Ο πληθυσμός της ανέρχεται σε 341.851 κατοίκους σύμφωνα με στοιχεία του 2005 και αντιστοιχεί στο 3,08% του συνολικού πληθυσμού της χώρας (Allmedia, 2005).

3.2 Γεωγραφικά χαρακτηριστικά

Βασικό χαρακτηριστικό της Περιφέρειας Ηπείρου αποτελεί το έντονο ορεινό της ανάγλυφο καθώς το 74,2% της συνολικής έκτασης της καλύπτεται από περιοχές που χαρακτηρίζονται ως ορεινές, οι οποίες και συγκεντρώνουν το 33,4% του πληθυσμού της. Η Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων παρουσιάζει το πιο ορεινό ανάγλυφο στην

Περιφέρεια Ηπείρου (85% της έκτασής του είναι ορεινή και 3% πεδινή), ενώ η πιο «πεδινή» Περιφερειακή Ενότητα είναι η Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας (οι πεδινές εκτάσεις αντιπροσωπεύουν ντο 33% της έκτασης της Περιφερειακής Ενότητας και οι ορεινές το 47%). Η οροσειρά της Πίνδου, συνέχεια των Αλβανικών Άλπεων, αποτελεί το φυσικό γεωγραφικό σύνορο της Περιφέρειας με τη Δυτική Μακεδονία (βόρειο τμήμα), και τη Θεσσαλία (Νότιο τμήμα) (ΥΠ.Ε.Κ.Α., 2003).

Κύριες γεωγραφικές ενότητες της Περιφέρειας Ηπείρου είναι (ΥΠ.Ε.Κ.Α., 2003):

- οι Περιφερειακές Ενότητες Πρέβεζας και Θεσπρωτίας, οι οποίες αποτελούν την παράκτια ζώνη της περιφέρειας,
- η ζώνη γεωργικής γης με υψηλής παραγωγικότητας, που συναντάται στο Νοτιοδυτικό τμήμα της Ηπείρου και αποτελείται από τμήματα των Περιφερειακών Ενοτήτων Πρέβεζας και Άρτας,
- η ζώνη των ορεινών όγκων που περιλαμβάνει την γεωγραφική ενότητα Ζαγοροχωρίων, Μετσόβου, Κόνιτσας, βόρειων Τζουμέρκων και Άρτας (κεντρικών και νότιων Τζουμέρκων),
- η ευρύτερη ζώνη των ορεινών και ημιορεινών περιοχών η οποία καλύπτει και το μεγαλύτερο μέρος της επιφάνειας της περιφέρειας και είναι και η πλέον εκτεταμένη.

Πεδινές εκτάσεις στην Ηπείρο υπάρχουν στις Περιφερειακές Ενότητες Άρτας και Πρέβεζας, καθώς και γύρω από τις κοιλάδες των ποταμών Αχέροντα και Καλαμά. Οι κυριότεροι ποταμοί της περιφέρειας είναι ο Αώος, ο Καλαμάς, ο Αχέροντας, ο Λούρος και ο Άραχθος, ενώ η σημαντικότερη λίμνη είναι αυτή των Ιωαννίνων (Κ.Ε.Τ.Α., 2007).

3.3 Χρήσεις γης

Το σύνολο των καλλιεργούμενων εκτάσεων της Ηπείρου ανέρχεται στο 14% της συνολικής της έκτασης. Οι βοσκότοποι αντιπροσωπεύουν το 52% και τα δάση καλύπτουν το 26%. Το υπόλοιπο καταλαμβάνεται από επιφανειακά ύδατα (3%), οικιστική χρήση (4%) και λοιπές εκτάσεις (1%). Οι μεγαλύτερες εκμεταλλεύσιμες δασικές εκτάσεις βρίσκονται στις Περιφερειακές Ενότητες Ιωαννίνων (37%) και Άρτας (29%). Τα δάση συνδέονται στενά με την οικονομία των ορεινών περιοχών της περιφέρειας. Η υψηλής παραγωγικότητας γεωργική γη συγκεντρώνεται στις Περιφερειακές Ενότητες Άρτας και Πρέβεζας και στο Λεκανοπέδιο Ιωαννίνων κατά κανόνα συμπίπτει με τις αρδευόμενες γεωργικές εκτάσεις (ΥΠ.Ε.Κ.Α., 2003).

Σύμφωνα με το ΠΠΧΣΑΑ, (2003) οι κτηνοτροφικές μονάδες είναι διάσπαρτες σε διάφορες περιοχές της περιφέρειας, οι μονάδες βοοειδών για γαλακτοπαραγωγή συγκεντρώνονται στις Περιφερειακές Ενότητες Πρέβεζας και Ιωαννίνων, ενώ οι μονάδες βοοειδών κρεατοπαραγωγής συγκεντρώνονται στις Περιφερειακές Ενότητες Θεσπρωτίας και Ιωαννίνων. Η ιχθυοκαλλιέργεια είναι αναπτυγμένη κυρίως στα παράλια της Περιφερειακής Ενότητας Θεσπρωτίας (κόλπος Ηγουμενίτσας, περιοχή Σαγιάδας) και στην περιοχή του Αμβρακικού κόλπου. Στον μεταποιητικό τομέα στην Ήπειρο καταγράφονται πολλές μονάδες επεξεργασίας γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων. Σημαντική είναι επίσης και η εξόρυξη μαρμάρου στα δυτικά του

λεκανοπεδίου της πόλης των Ιωαννίνων. Περιοχές με ανάπτυξη τουριστικών χρήσεων και χρήσεων παραθεριστικής κατοικίας αναπτύσσονται κατά μήκος των παραλίων της Περιφερειακής Ενότητας Πρέβεζας μέχρι την Πάργα, και στην Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας στην περιοχή της Πέρδικας, των Συβότων και της Πλαταριάς (ΥΠ.Ε.Κ.Α., 2003).

3.4 Οικιστικό Δίκτυο

Η Περιφέρεια Ηπείρου παρουσιάζει οικιστικό δίκτυο, στο οποίο κυριαρχούν οι μικροί αγροτικοί οικισμοί. «Πυρήνα» του οικιστικού δικτύου αποτελούν τα Ιωάννινα, αστικό κέντρο που είναι και η πρωτεύουσα της περιφέρειας. Σημαντικό ρόλο στην διάθρωση του οικιστικού δικτύου έχουν οι έδρες των υπόλοιπων Περιφερειακών Ενοτήτων, δηλαδή τα αστικά κέντρα της Άρτας, Πρέβεζας και Ηγουμενίτσας. Ιδιαιτερότητα της περιοχής είναι πως απουσιάζουν τα μεσαία ημιαστικά κέντρα (3ου επιπέδου) που λειτουργούν ως πόλοι ανάπτυξης, ενώ κυριαρχούν οι μικροί αγροτικοί οικισμοί. Ειδικότερα, στην Περιφερειακή Ενότητα Άρτας το μοναδικό αστικό κέντρο είναι αυτό της Άρτας με τους οικισμούς Νεοχώρι, Πέτα και Κομπότι να χαρακτηρίζονται ως ημιαστικά κέντρα τα οποία είναι άμεσα εξαρτημένα από την Άρτα. Στην Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας κυριαρχούν οι αγροτικοί οικισμοί, με την Ηγουμενίτσα να είναι το βασικό αστικό κέντρο και τα Φιλιατρά και την Παραμυθιά να έχουν εξέχων ρόλο. Μελετώντας την διάθρωση του οικιστικού δικτύου στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων προκύπτει πως τα Ιωάννινα αποτελούν το σημαντικότερο αστικό κέντρο της Ηπείρου, ενώ ως σημαντικά αστικά κέντρα προσδιορίζονται το Μέτσοβο, η Κόνιτσα και τα Πράμαντα. Η Πρέβεζα αποτελεί το σημαντικότερο αστικό κέντρο στην Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας, ενώ ως σημαντικά αστικά κέντρα αναγνωρίζονται η Φιλιπιάδα, το Κανάλι και η Πάργα (ΥΠ.Ε.Κ.Α., 2003).

3.5 Υποδομές

3.5.1 Μεταφορικές

Η πρόσφατη ολοκλήρωση του αυτοκινητοδρόμου της «Εγνατίας Οδού», σε συνδυασμό με τον υπό κατασκευή αυτοκινητόδρομο της «Ιονίας Οδού» διευκολύνουν και αναβαθμίζουν την σύνδεση της Περιφέρειας Ηπείρου τόσο με την Μακεδονία όσο και με την Νότια Ελλάδα. Η σύνδεση με την Κεντρική Ελλάδα κρίνεται ανεπαρκής. Το εσωτερικό δίκτυο της Περιφέρειας παρουσιάζει σημαντικές ελλείψεις, ενώ σε πολλές περιοχές είναι απαρχαιωμένο και χρίζει συντήρησης (Κ.Ε.Τ.Α., 2007).

Η Ηπειρος διαθέτει τέσσερα λιμάνια, τα σημαντικότερα εκ των οποίων είναι το λιμάνι της Ηγουμενίτσας το οποίο είναι εθνικής σημασίας καθώς και το λιμάνι της Πρέβεζας το οποίο παρουσιάζει εμπορική κίνηση. Τα λιμάνια της Πάργας και της Σαγιάδας είναι μικρού μεγέθους αλλά παρουσιάζουν σημαντική τουριστική δραστηριότητα. Επίσης σχεδιάζεται η ολοκλήρωση αλιευτικών καταφύγιων και καταφύγιων τουριστικών σκαφών στα Σύβοτα και στον Μύτικα. Οι αεροπορικές μεταφορές εκτελούνται κυρίως από το αεροδρόμιο Ιωαννίνων, ενώ το αεροδρόμιο

του Ακτίου φιλοξενεί πολύ σημαντική τουριστική κίνηση κατά τους θερινούς μήνες. Η απουσία σιδηροδρομικού δικτύου εμποδίζει την ανάπτυξη δικτύου logistics στην Περιφέρεια Ηπείρου, γεγονός που δυσχεραίνει τη διακίνηση εμπορευματικού φορτίου από τους λιμένες της (ΥΠ.Ε.Κ.Α., 2003).

3.5.2 Ενεργειακές

Η Ήπειρος θεωρείται αυτάρκης ενεργειακά, με τους υδατικούς πόρους να αποτελούν την βασική πηγή παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, ενώ με την κατασκευή σχετικών έργων υποδομής μπορεί να μετατραπεί σε ενεργειακό κέντρο υπερτοπικής σημασίας. Το γεγονός πως δεν υπάρχει δίκτυο φυσικού αερίου στην περιοχή και πως δεν υπάρχουν αιολικά πάρκα αποτελούν μειονεκτήματα για την ανάπτυξη της. Όσον αφορά τις τηλεπικοινωνιακές υποδομές καταγράφονται ελλείψεις που επιδρούν επίσης ανασταλτικά στην αναπτυξιακή διαδικασία της Περιφέρειας (ΥΠ.Ε.Κ.Α., 2003).

3.5.3 Παραγωγικές

Στην επικράτεια της Ηπείρου υπάρχουν δυο επίσημα θεσμοθετημένες Βιομηχανικές Περιοχές (ΒΙ.ΠΕ.) στους Νόμους Ιωαννίνων και Πρέβεζας, οι οποίες συγκεντρώνουν 87 επιχειρήσεις. Οι ΒΙ.ΠΕ. είναι χωροθετημένες σε κομβικά σημεία που εξυπηρετούνται απόλυτα από τα οδικά δίκτυα ενώ η σύνδεση τους με τα λιμάνια και τα αεροδρόμια της περιοχής κρίνεται ικανοποιητική. Στην Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας έχει οριοθετηθεί και πολεοδομηθεί Βιοτεχνικό Πάρκο (ΒΙΟ.ΠΑ.) (ΥΠ.Ε.Κ.Α., 2003).

3.5.4 Περιβαλλοντικές

Στην Περιφέρεια Ηπείρου υπάρχουν 2 Χώροι Υγειονομικής Ταφής Απορριμμάτων (Χ.Υ.Τ.Α.) και 263 Χώροι Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Αποβλήτων (Χ.Α.Δ.Α.), από τους οποίους 52 παραμένουν σε λειτουργία. Άμεσα προγραμματίζεται η αποκατάσταση του χώρου διάθεσης απορριμμάτων της Άρτας. Εγκαταστάσεις επεξεργασίας λυμάτων λειτουργούν σε Ιωάννινα, Άρτα, Πρέβεζα, Ηγουμενίτσα, Μέτσοβο και Πάργα. Διαπιστώνονται ακόμα ελλείψεις και σε χώρους και σε οργανωμένα συστήματα διαχείρισης απορριμμάτων, συμπεριλαμβανόμενων και άλλων (πλην υγειονομικής ταφής) μεθόδων (ΥΠ.Ε.Κ.Α., 2003).

3.5.5 Υγείας-Πρόνοιας

Το σύστημα υγείας της περιφέρειας αποτελείται από δεκαπέντε Κέντρα Υγείας και πέντε Νοσοκομεία. Ένα Περιφερειακό Νοσοκομείο και ένα Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων και από ένα Νοσοκομείο σε καθεμία από τις υπόλοιπες Περιφερειακές Ενότητες. Στον τομέα της πρόνοιας

υπάρχουν 10 Προνοιακά Ιδρύματα περιφερειακής εμβέλειας, 20 ιδρύματα κοινωνικής μέριμνας & φροντίδας, εκτός των κέντρων μέριμνας των Δήμων.⁴⁶

3.6 Περιβάλλον & Φυσικοί πόροι

Η Περιφέρεια Ηπείρου, παρουσιάζει πλούσιους υδατικούς πόρους με περιοχές μεγάλης οικολογικής αξίας που χρήζουν προστασίας και διαχείρισης. Σύμφωνα με το (ΥΠ.Ε.Κ.Α., 2003), το 28% της συνολικής έκτασης της περιφέρειας έχει ενταχθεί στο ευρωπαϊκό δίκτυο NATURA 2000. Συγκεκριμένα, οι προστατευόμενες περιοχές της Περιφέρειας Ηπείρου περιλαμβάνουν τον Εθνικό Δρυμό Πίνδου, τον Εθνικό Δρυμό Βίκου – Αώου, έναν υγρότοπο προστατευόμενο από την συνθήκη Ramsar (Αμβρακικός κόλπος), εικοσιμία περιοχές οι οποίες περιλαμβάνονται στον Εθνικό κατάλογο Natura 2000, Οδηγία 92/43/ΕΟΚ, δύο αισθητικά δάση (περιαστικό δάσος Ιωαννίνων και παραλιακό δάσος Νικοπόλεως Μύτικα Πρέβεζας), τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους τα οποία συγκεντρώνονται κυρίως στην παράκτια περιοχή που εκτείνεται από τις εκβολές του Αχέροντα ως τη Σαγιάδα και στον κεντρικό ορεινό όγκο.

Παράλληλα, η Ήπειρος έχει πλούσια ιστορική και πολιτιστική παράδοση η οποία φαίνεται από το μεγάλο αριθμό ιστορικών μνημείων, μουσείων, αρχαιολογικών χώρων και παραδοσιακών οικισμών που υπάρχουν στην περιοχή. Σε επίπεδο φυσικών πόρων οι κυριότερες δασικές εκτάσεις της Ηπείρου εντοπίζονται στις Περιφερειακές Ενότητες Ιωαννίνων (29,5%) και Άρτας (40%). Στην Περιφερειακή Ενότητα Άρτας τα σημαντικότερα δάση βρίσκονται στο βόρειο και βορειοδυτικό τμήμα της περιοχής. Οι κυριότερες εκμεταλλεύσιμες εκτάσεις της Περιφερειακής Ενότητας Ιωαννίνων βρίσκονται στο βόρειο και βορειοανατολικό τμήμα της (Κόνιτσα, Μέτσοβο, Πωγώνι, Ζαγόρια). Πρέπει να σημειωθεί πως στην Ήπειρο παράγονται σημαντικές ποσότητες τεχνικής ξυλείας, βιομηχανικού ξύλου, στύλων ΔΕΗ-ΟΤΕ, καυσόξυλων, κάρβουνων κ.ά. (ΥΠ.Ε.Κ.Α., 2003).

3.7 Περιφέρεια Ηπείρου και ανισότητες σε διαπεριφερειακό επίπεδο

Στις ενότητες που ακολουθούν θα επιχειρηθεί η σκιαγράφηση των ανισοτήτων μεταξύ των ελληνικών περιφερειών με χρήση δεικτών, με στόχο τον συσχετισμό της Ηπείρου με τις ανισότητες που εντοπίζονται σε διαπεριφερειακό επίπεδο. Οι δείκτες επιλέχθηκαν μετά από μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας (Πολύζος 2011, Πετράκος & Ψυχάρης 2004), Λιαργκόβας et. al. 2003, Πετράκος 2004, Πολύζος & Πετράκος 2008). Η ανάλυση που πραγματοποιήθηκε βασίστηκε στα προσωρινά αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού του 2011, στη βάση δεδομένων της Eurostat και στη βάση δεδομένων της All Media⁴⁷. Πρέπει να επισημανθεί πως ακολουθώντας την βιβλιογραφία θεωρήθηκε αξιόπιστος ο τρόπος λήψης των δεδομένων τόσο από την

⁴⁶ Περιφέρεια Ηπείρου, Υποδομές Υγείας-Πρόνοιας, ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: <http://www.investinepirus.gr/el/ipodomes-igeias-provoias.html>, (ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης 14/08/2012).

⁴⁷ <http://www.economics.gr/allmedia/nomoidatabase.asp>. Η συγκεκριμένη βάση δεδομένων έχει χρησιμοποιηθεί σε πλήθος επιστημονικών κειμένων (π.χ. Πετράκος & Ψυχάρης 2004, Λιαργκόβας et. al. 2003) και συνεπώς κρίθηκε αξιόπιστη και ακριβής.

Eurostat, όσο και από την βάση δεδομένων της All Media. Τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν για τη διενέργεια των υπολογισμών στην περιοχή μελέτης είναι μεταγενέστερα του 2005, επιδιώκοντας να είναι κατά το δυνατόν πρόσφατα. Για τον υπολογισμό διαχρονικών μεταβολών και σχετικών συγκρίσεων χρησιμοποιήθηκαν δεδομένα και παλαιότερων απογραφών (απογραφή 2001).

Η χαρτογράφηση των δεικτών βασίστηκε στο σύστημα αναφοράς ΕΓΣΑ '87, το οποίο χρησιμοποιεί το ελλειψοειδές αναφοράς GRS80. Η χαρτογραφική απόδοση των δεικτών που μελετούνται πραγματοποιείται στο Παράρτημα ΙΙ της εργασίας

3.7.1 Οικονομικές ανισότητες

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (Α.Ε.Π.) αντιπροσωπεύει «το σύνολο των τελικών προϊόντων που παράγονται σε μία χώρα ή σε μία περιοχή και αποτελεί τον δείκτη της παραγωγικότητας». Γενικότερα, οι δείκτες μέτρησης του Α.Ε.Π (π.χ. σε τρέχουσες τιμές, κατά κεφαλή κ.α.) αποτελούν έναν τρόπο μέτρησης της αξίας του Α.Ε.Π στις διεθνείς αγορές και χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση της ανταγωνιστικότητας της κάθε οικονομίας (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004).

- **Περιφερειακό Α.Ε.Π. σε σχέση με τον εθνικό μέσο όρο (2007)**

Η χαρτογραφική απόδοση του δείκτη (Χάρτης Ε.1), βάσει των δεδομένων της Eurostat, αναδεικνύει σημαντικές ανισότητες σε περιφερειακό επίπεδο στην Ελλάδα για το 2007. Η τάση που επικρατεί δείχνει πως η Περιφέρεια Αττικής και ο νησιωτικός χώρος στην Ελλάδα είναι οι ευπορότερες περιοχές της χώρας. Ειδικότερα, οι περιφέρειες οι οποίες ξεπερνούν το μέσο όρο του εθνικού Α.Ε.Π. είναι οι περιφέρειες Αττικής (128,2%), Νοτίου Αιγαίου (128,2%) και ακολουθούν τα Νησιά του Ιονίου (101,9%). Στο αντίποδα, εντοπίζεται πως πέντε περιφέρειες της χώρας (Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης 72,8%, Δυτική Ελλάδα 73,2%, Θεσσαλίας 74,8%, Κεντρικής Μακεδονίας 73,4%, Ηπείρου 72,2%) παρουσίαζαν το 2007 Α.Ε.Π. χαμηλότερο από το 75% του εθνικού Α.Ε.Π., με την Περιφέρεια Ηπείρου κατατάσσεται στη τελευταία θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών ως προς το συγκεκριμένο δείκτη.

- **Α.Ε.Π. κ.κ σε τρέχουσες τιμές (2009)**

Ο υπολογισμός των τιμών του δείκτη δείχνει πως το χαμηλότερο Α.Ε.Π. κ.κ σε τρέχουσες αξίες το 2009 παρουσίαζαν συμφωνά με την Eurostat οι περιφέρειες της Ηπείρου (14.200€) και της Δυτικής Ελλάδας (14.300€). Οι υψηλότερες τιμές του δείκτη εντοπίζονται στις Περιφέρειες Αττικής (27.000€), Νοτίου Αιγαίου (24.800€), ενώ ακολουθούν οι Περιφέρειες Στερεάς Ελλάδας (19.000€), Δυτικής Μακεδονίας (18.800€) και Κρήτης (18.400€). Η Περιφέρεια Ηπείρου κατατάσσεται στην τελευταία θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών ως προς το συγκεκριμένο δείκτη. Συμπερασματικά, η μελέτη των αποτελεσμάτων του δείκτη δείχνουν πως η νησιώτική Ελλάδα όπως και η Περιφέρεια Αττικής αποτελούν τις περιοχές που εμφανίζουν σημαντικά υψηλότερο Α.Ε.Π. κ.κ. σε σχέση με τις υπόλοιπες. Ενδεικτικά θα μπορούσε να επισημανθεί πως στη πλουσιότερη περιφέρεια της χώρας (Περιφέρεια Αττικής) οι τιμές του δείκτη είναι 40% υψηλότερες σε σύγκριση με τις τιμές του

δείκτη στη φτωχότερη Περιφέρεια της χώρας (Περιφέρεια Ηπείρου). Συμπεραίνεται πως οι περιφερειακές ανισότητες ως προς τα συγκεκριμένα μεγέθη παραμένουν σημαντικές.

Πίνακας 7: Οικονομικοί δείκτες σε διαπεριφερειακό επίπεδο.

Περιφέρειες	Α.Ε.Π (%).	Α.Ε.Π (τρέχουσες τιμές)
	2007	2009
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	72,8	15.300
Αττική	128,2	27.000
Βόρειο Αιγαίο	80,2	16.600
Δυτική Ελλάδα	73,2	14.300
Δυτική Μακεδονία	81,0	18.800
Ήπειρος	72,2	14.200
Θεσσαλία	74,8	15.800
Ιόνιοι Νήσοι	101,9	17.700
Κεντρική Μακεδονία	73,4	16.600
Κρήτη	94,6	18.400
Νότιο Αιγαίο	129,2	24.800
Πελοπόννησος	81,7	16.600
Στερεά Ελλάδα	89,4	19.000

Πηγή: Eurostat

3.7.2 Ανισότητες εισοδήματος και ευημερίας

Επιδιώκοντας την πληρέστερη απόδοση της οικονομικής πραγματικότητας των εξεταζόμενων περιοχών κρίθηκε σκόπιμη η μελέτη και άλλων δεικτών που έμμεσα σχετίζονται με την οικονομία των ελληνικών περιφερειών και άμεσα σχετίζονται με ζητήματα εισοδήματος και γενικότερα ευημερίας. Οι δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν είναι δηλωθέν εισόδημα ανά φορολογούμενο (€), αποταμιευτικές καταθέσεις ανά κάτοικο (€), αριθμός I.X. (I.X./100 μόνιμους κατοίκους) καθώς και ο Σύνθετος Δείκτης Εισοδήματος και Ευημερίας.

- **Αποταμιευτικές καταθέσεις ανά κάτοικο σε ευρώ (2007)**

Ο δείκτης αυτός καταγράφει τις αποταμιευτικές καταθέσεις ανά κάτοικο σε ευρώ. Πρόκειται για καταθέσεις νοικοκυριών και επιχειρήσεων στις τράπεζες και τους λοιπούς πιστωτικούς οργανισμούς.⁴⁸ Η χαρτογράφηση του δείκτη δείχνει σημαντικές ανισότητες σε επίπεδο περιφερειών όσον αφορά τις αποταμιευτικές καταθέσεις των πολιτών. Ειδικότερα οι χαμηλότερες αποταμιευτικές καταθέσεις παρουσιάζονται στη Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας (6.793€), οι οποίες είναι 55% χαμηλότερες από τις αντίστοιχες τιμές που καταγράφηκαν στη Περιφέρεια Αττικής (14.593€). Ενδεικτικό

⁴⁸All Media, *Οι Νομοί της Ελλάδος*, ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: <http://www.economics.gr/allmedia/nomoidatabase.asp>. (ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης 14/08/2012).

των ανισοτήτων που εντοπίζει ο υπολογισμός του δείκτη αυτού είναι πως μόλις σε τέσσερις περιφέρειες καταγράφονται τιμές του δείκτη που ξεπερνούν τις 10.000 ευρώ (Αττικής 14.593€, Βόρειου Αιγαίου 11.534€, Ιόνιων Νήσων 10.859€, Νότιου Αιγαίου 11.303€). Συμπερασματικά οι τιμές του δείκτη δείχνουν πως οι περιφέρειες που παρουσιάζουν τις υψηλότερες τιμές το υ Α.Ε.Π. είναι αυτές στις οποίες καταγράφονται και οι υψηλότερες αποταμιευτικές καταθέσεις, επιβεβαιώνοντας τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την μελέτη των δεικτών που σχετίζονταν με το Α.Ε.Π. ότι οι Περιφέρειες Αττικής και οι υπόλοιπες νησιωτικές περιφέρειες (εκτός της Κρήτης) αποτελούν τις πιο εύρωστες περιφέρειες της Ελλάδας. Η Περιφέρεια Ηπείρου παρουσίαζε αποταμιευτικές καταθέσεις ανά κάτοικο που οριακά ξεπερνούσαν τις 9.000€ αποτέλεσμα που την κατατάσσει έβδομη ανάμεσα στις δεκατρείς περιφέρειες ως προς το συγκεκριμένο δείκτη.

- **Οικιακή χρήση ηλεκτρικού ρεύματος ανά 100 μόνιμους κατοίκους (σε Mwh/100 μόνιμους κατοίκους) (2006)**

Ο δείκτης της οικιακής χρήσης ηλεκτρικού ρεύματος ανά 100 κατοίκους μετρά έμμεσα το εισόδημα μιας περιοχής, καθώς θεωρείται πως τα νοικοκυριά που παρουσιάζουν υψηλό εισόδημα θα έχουν μεγαλύτερες κατοικίες και περισσότερες ηλεκτρικές συσκευές, συνεπώς θα καταναλώνουν περισσότερο ρεύμα. Άλλωστε ο υπολογισμός της οικιακής κατανάλωσης ηλεκτρικού ρεύματος (σε Mwh) συσχετιζόμενος με τον μόνιμο πληθυσμό των περιφερειακών ενοτήτων αποτελεί βασικό δείκτη που περιγράφει την ευημερία τους (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004). Τα αποτελέσματα του υπολογισμού του δείκτη δείχνουν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ περιφερειών καθώς υπάρχουν περιφέρειες στις οποίες ο δείκτης παίρνει τιμές που ξεπερνά τις 170 Mwh ανά 100 μόνιμους κατοίκους όταν σε άλλες περιφέρειες ο δείκτης παρουσιάζει τιμές χαμηλότερες από 117 Mwh ανά 100 μόνιμους κατοίκους. Οι περιφέρειες που παρουσιάζουν τις υψηλότερες τιμές του δείκτη είναι οι Περιφέρειες Αττικής (174,6 Mwh ανά 100 μόνιμους κατοίκους) και Νοτίου Αιγαίου (190,2 Mwh ανά 100 μόνιμους κατοίκους), ενώ τις χαμηλότερες τιμές ο δείκτης τις παίρνει στην Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (116,9 Mwh ανά 100 μόνιμους κατοίκους). Στις περισσότερες περιφέρειες (Βόρειο Αιγαίο, Δυτική Ελλάδα, Δυτική Μακεδονία, Ηπείρου, Θεσσαλίας, Ιόνιοι Νήσοι, Κρήτη) ο δείκτης παίρνει τιμές που κυμαίνονται από 117 έως και 140 Mwh ανά 100 μόνιμους κατοίκους. Ο αυξημένος πληθυσμός της πρωτεύουσας και της Θεσσαλονίκης είναι η αιτία που οι αντίστοιχες περιφέρειες παρουσιάζουν αυξημένες τιμές του δείκτη, ενώ χρίζουν περαιτέρω διεύρυνσης οι αιτίες των αυξημένων τιμών του δείκτη στις περιφέρειες Νοτίου Αιγαίου και Πελοποννήσου. Η τιμή του δείκτη για τη Περιφέρεια Ηπείρου είναι χαμηλότερη από 133 Mwh ανά 100 μόνιμους κατοίκους, κατατάσσοντας την ένατη ως προς τον συγκεκριμένο δείκτη ευημερίας.

Πίνακας 8: Δείκτες εισοδήματος και ευημερίας σε διαπεριφερειακό επίπεδο.

Περιφέρειες	Αποταμιευτικές καταθέσεις	Οικιακό ρεύμα (Mwh/100 μόνιμους)	I.X. (I.X./100 μόνιμους)
-------------	---------------------------	----------------------------------	--------------------------

	(€)	κατοίκους)	κατοίκους)
	2007	2006	2007
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	7.702	116,9	23,9
Αττική	14.593	174,6	48,2
Βόρειο Αιγαίο	11.534	134,7	23,2
Δυτική Ελλάδα	6.793	126,8	17,1
Δυτική Μακεδονία	7.983	130,2	24,3
Ήπειρος	9.016	132,4	22,3
Θεσσαλία	7.300	128,9	23,5
Ιόνιοι Νήσοι	10.859	136,4	27,1
Κεντρική Μακεδονία	7.294	146,6	28,4
Κρήτη	8.581	135,9	29,2
Νότιο Αιγαίο	11.303	190,2	24,9
Πελοπόννησος	9.699	157,3	17,3
Στερεά Ελλάδα	9.125	143,5	18,4

Πηγή: Eurostat, All Media

- **Επιβατικά αυτοκίνητα I.X. ανά 100 μόνιμους κατοίκους (2007)**

Ο υπολογισμός του αριθμού των αυτοκινήτων που αντιστοιχούν σε 100 μόνιμους κατοίκους ανά περιφέρεια αποτελεί μια επιπλέον προσπάθεια προσδιορισμού του επιπέδου ευημερίας μεταξύ των ελληνικών περιφερειών. Ο συγκεκριμένος δείκτης είναι αυτονόητο πως επηρεάζεται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις αδυναμίες κάθε περιφερειακής ενότητας, όμως συνολικότερα αποδίδει μια εικόνα σχετικά με το επίπεδο ευημερίας των υπό εξέταση περιοχών. Στην Αττική τα αποτελέσματα του δείκτη προσεγγίζουν τα 30 I.X. ανά 100 μόνιμους κατοίκους ενώ στις περιφέρειες Πελοποννήσου, Στερεάς Ελλάδας και Δυτικής Ελλάδας οι αντίστοιχες τιμές δεν ξεπερνούν τα 18,5 I.X. ανά 100 μόνιμους κατοίκους. Στις περισσότερες περιφέρειες της χώρας (Ήπειρο υ Βορείου Αιγαίου, Θεσσαλίας, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Δυτικής Μακεδονίας και Νοτίου Αιγαίου) οι τιμές του δείκτη κυμαίνονται μεταξύ των 18,5 και των 25 I.X. ανά 100 μόνιμους κατοίκους. Ειδικότερα, η Περιφέρεια Ηπείρου παρουσίασε 22,3 I.X. ανά 100 μόνιμους κατοίκους, αποτέλεσμα που την κατατάσσει στην ένατη θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών.

3.7.3 Δημογραφικές ανισότητες⁴⁹

Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Πολύζος, 2011) μια από τις βασικότερες συνέπειες των διαφορετικών επιπέδων οικονομικής ανάπτυξης και της γενικότερης πολιτικής που εφαρμόστηκε μεταπολεμικά στην Ελλάδα, ήταν οι εξελίξεις στις χωρικές συγκεντρώσεις του πληθυσμού και οι δημογραφικές ανισότητες. Κεντρικά χαρακτηριστικά του προβλήματος είναι οι μετακινήσεις πληθυσμού προς Αθήνα και Θεσσαλονίκη. και σε μικρότερο βαθμό από τους μικρότερους περιφερειακούς οικισμούς προς τις πρωτεύουσες των Περιφερειακών Ενοτήτων.

⁴⁹ Κάποιοι επιστήμονες τους ονομάζουν πληθυσμιακούς και κοινωνικοί δείκτες (Πολύζος, 2011).

- **Αριθμός μόνιμων κατοίκων (2007)**

Ως μόνιμος πληθυσμός μιας χωρικής ενότητας⁵⁰ θεωρείται το σύνολο των ατόμων που έχουν τη συνήθη διαμονή τους στη συγκεκριμένη αυτή γεωγραφική ενότητα.⁵¹ Η χαρτογράφηση του δείκτη για το 2007 επιβεβαιώνει την ανισοκατανομή του πληθυσμού στην ελληνική επικράτεια. Οι περιφέρειες που περιλαμβάνουν τα μεγάλα αστικά κέντρα παρουσιάζουν και τις μεγαλύτερες τιμές του δείκτη, ενώ οι υπόλοιπες περιφέρειες που έχουν μικρού ή μεσαίου μεγέθους αστικά κέντρα παρουσιάζουν χαμηλότερες τιμές. Ειδικότερα, οι υψηλότερες τιμές του δείκτη καταγράφονται σε Αττική (3.973.326 κάτοικοι) και Κεντρική Μακεδονία (1.911.508 κάτοικοι). Σημαντικός αριθμός ελληνικών περιφερειών παρουσιάζει πληθυσμό που κυμαίνονταν από 350.000 κατοίκους έως 750.000 (Θεσσαλία, Κρήτη, Πελοπόννησος, Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, Στερεά Ελλάδα, Δυτική Ελλάδα), ενώ τρεις άλλες ελληνικές περιφέρειες (Ηπείρου-341.851 κάτοικοι, Δυτικής Μακεδονίας-294.508 κάτοικοι, Νοτίου Αιγαίου-303.114 κάτοικοι) εμφάνιζαν πληθυσμό που κυμαινόταν από 250.000 έως και 350.000 κατοίκους. Οι πληθυσμιακά υπολειπόμενες περιφέρειες είναι αυτές της του Βορείου Αιγαίου (202.402 κάτοικοι) και των Ιονίων νήσων (220.398). Η Ήπειρος κατατάσσεται στην ένατη θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών.

- **Πυκνότητα πληθυσμού (2010)**

Επιδιώκοντας τον εντοπισμό δημογραφικών ανισοτήτων κρίθηκε σκόπιμος ο υπολογισμός της πληθυσμιακής πυκνότητας. Ως πληθυσμιακή πυκνότητα ορίζεται η σχέση μεταξύ του πληθυσμού μιας χωρικής ενότητας και της γεωγραφικής του έκτασης. Εκφράζεται συνήθως ως ο αριθμός των ατόμων ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο (άτομα/km²) (Κοτζαμάνης, 2008). Από τα στοιχεία της Eurostat έως το 2010 η ανισοκατανομή του πληθυσμού φαίνεται πως ήταν ιδιαίτερα έντονη στην Ελλάδα, γεγονός που καταδεικνύει την αποτυχία των σχετικών πολιτικών που έχουν εφαρμοστεί έως σήμερα για το ζήτημα. Ενδεικτικό είναι το γεγονός πως η Αττική που αποτελεί την πλέον πυκνοκατοικημένη ελληνική περιφέρεια παρουσιάζει πληθυσμιακή πυκνότητα που ξεπερνάει τους 1000 κατοίκους ανά km² την στιγμή που στην Κεντρική Μακεδονία ο αντίστοιχος αριθμός οριακά ξεπερνάει τους 100 κατοίκους ανά km², ενώ στη Δυτική Μακεδονία η πυκνότητα του πληθυσμού είναι 31,6 κάτοικοι ανά km² δηλαδή σχεδόν 32 φορές μικρότερη από αυτή της Αττικής και το ένα τρίτο σε σύγκριση με την πληθυσμιακή πυκνότητα της Κεντρικής Μακεδονίας. Πρέπει να επισημανθεί πως σε οκτώ από τις δεκατρείς ελληνικές περιφέρειες καταγράφονται τιμές πληθυσμιακής πυκνότητας που δεν ξεπερνούν τους 60 κατοίκους ανά km². Η Περιφέρεια Ηπείρου παρουσίαζε πληθυσμιακή πυκνότητα

⁵⁰ Περιφέρειας/δήμου/ κοινότητας/δημοτικού/κοινοτικού διαμερίσματος ή οικισμού.

⁵¹ ΕΛ.ΣΤΑΤ, Έννοιες και ορισμοί, ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A1602/Other/A1602_SAM01_MT_DC_00_2001_00_2001_01_F_GR.pdf (ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης 14/08/2012).

39,4 κατοίκων ανά km² και βρισκόταν στην δέκατη θέση μεταξύ των δεκατριών ελληνικών περιφερειών.

Πίνακας 9: Δημογραφικοί δείκτες σε διαπεριφερειακό επίπεδο.

	Μόνιμοι κάτοικοι (αριθμός)	Πυκνότητα πληθυσμού (άτομα/km ²)	Αριθμός γεννήσεων (γεννήσεις/1000 κατοίκους)
	2007	2010	2005
Αττική	3.973.326	1080,4	10,6
Κεντρική Μακεδονία	1.911.508	103,5	9,4
Δυτική Ελλάδα	732.292	67,4	8,6
Θεσσαλίας	737.583	52,5	9,2
Νότιο Αιγαίο	303.114	58,6	10,8
Κρήτη	601.263	73,5	11,1
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	607.847	43,1	10
Πελοπόννησος	598.156	38,2	8,5
Στερεά Ελλάδα	558.503	35,9	7,9
Ήπειρος	341.851	39,4	8,2
Δυτική Μακεδονία	294.508	31,6	8,2
Βόρειο Αιγαίο	202.402	52,3	8,4
Ιόνιοι Νήσοι	220.398	102	9,5

Πηγή: Eurostat, All Media

- **Γεννήσεις ανά 1000 κατοίκους (2005)**

Ο δείκτης μετρά τον αριθμό των γεννήσεων που καταγράφηκαν σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή (2005) στις ελληνικές περιφέρειες. Οι μεγαλύτερες τιμές του δείκτη συναντώνται στην Περιφέρεια Κρήτης (11,1 γεννήσεις ανά 1000 κατοίκους), και έπονται με μικρή διαφορά οι Περιφέρειες Νοτίου Αιγαίου (10,8 γεννήσεις ανά 1000 κατοίκους), Αττικής (10,6 γεννήσεις ανά 1000 κατοίκους). Στον αντίποδα οι χαμηλότερες τιμές του δείκτη παρουσιάζονται σε Ήπειρο Δυτική Μακεδονία (8,2 γεννήσεις ανά 1000 κατοίκους σε κάθε περιφέρεια), και Στερεά Ελλάδα (7,9 γεννήσεις ανά 1000 κατοίκους). Η πλειοψηφία των Περιφερειών (Ιονίων Νήσων, Κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Δυτικής Ελλάδας, Πελοποννήσου, Βόρειου Αιγαίου, Ηπείρου, Δυτικής Μακεδονίας) παρουσιάζει τιμές που κυμαίνονται μεταξύ των 8 και των 9,5 γεννήσεων ανά 1000 κατοίκους. Στην Περιφέρεια Ηπείρου ο δείκτης είναι 8,2 γεννήσεις ανά 1000 κατοίκους, τιμή που την κατατάσσει ενδέκατη ανάμεσα στις δεκατρείς περιφέρειες της χώρας μας.

3.7.4 Ανισότητες σε σχέση με την ελκτικότητα

Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη μιας χωρικής ενότητας διαδραματίζει ένα πολύπλοκο σύνολο παραγόντων όπως το φυσικό της περιβάλλον, το ανάγλυφο, οι

τουριστικοί της πόροι κ.α. (π.χ. καλή θέση της περιοχής που εξασφαλίζει εύκολη πρόσβαση). Οι παράγοντες αυτοί μπορούν να αυξήσουν την ελκτικότητα μιας χωρικής ενότητας, επιφέροντας μια σειρά από μεταβολές όπως η μείωση ή διατήρηση ή η αύξηση του πληθυσμιακού της δυναμικού και των δραστηριοτήτων που φιλοξενεί. Οι δείκτες που ακολουθούν επιχειρούν να μετρήσουν είτε άμεσα είτε έμμεσα την ελκτικότητα των ελληνικών περιφερειών. Πρέπει να σημειωθεί πως οι δείκτες οικοδομικής δραστηριότητας που χρησιμοποιούνται θεωρούνται ενδεικτικοί, καθώς επηρεάζονται και από άλλους παράγοντες πλην του φυσικού περιβάλλοντος (π.χ. δυναμικά χαρακτηριστικά της οικονομίας) και δεν επιτρέπουν ασφαλή συμπεράσματα (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004).

- **Αριθμός νέων κατοικιών ανά 100 κατοίκους (2005)**

Ο υπολογισμός του αριθμού νέων κατοικιών ανά χίλιους κατοίκους αποτελεί ένα από τους συνηθέστερους δείκτες ελκτικότητας. Τα στοιχεία στα οποία στηρίχθηκε ο υπολογισμός του δείκτη στηρίζονται στις άδειες που εκδόθηκαν.⁵² Από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε προκύπτει πως στην πλειοψηφία των ελληνικών περιφερειών καταγράφονται έως 1,9 νέες κατοικίες ανά 100 κατοίκους με τις τέσσερις περιφέρειες που ξεπερνούν τις 2 νέες κατοικίες ανά 100 κατοίκους να είναι αυτές των Ιονίων Νήσων (2,6 νέες κατοικίες/100 κατοίκους), του Νοτίου Αιγαίου, της Κεντρικής Μακεδονίας (2,5 νέες κατοικίες/100 κατοίκους) και της Πελοποννήσου (2,1 νέες κατοικίες/100 κατοίκους). Οι χαμηλότερες τιμές του δείκτη καταγράφονται στις περιφέρειες Δυτικής Μακεδονίας και Βορείου Αιγαίου (1,4 νέες κατοικίες/100 κατοίκους). Γενικότερα η τάση που φαίνεται να κυριαρχεί είναι η δόμηση στις νησιωτικές περιφέρειες (εκτός αυτής του Βορείου Αιγαίου) στα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα και την Πελοπόννησο. Στην Αττική οι τιμές του δείκτη ξεπερνούν τις 2 νέες κατοικίες/100 κατοίκους, ενώ στην Περιφέρεια Ηπείρου ο δείκτης είναι 1,8 νέες κατοικίες ανά 1000 κατοίκους, τιμή που την κατατάσσει στην έβδομη θέση ανάμεσα στις περιφέρειες της χώρας.

Πίνακας 10: Δείκτες ελκτικότητας σε διαπεριφερειακό επίπεδο.

	Κλίνες σε ξενοδοχειακά καταλύματα (αριθμός)	Νέες κατοικιών (αριθμός νέων κατοικιών ανά 100 κατοίκους)	Όγκος νέων κατοικιών (χιλ. m ³)
	2005	2005	2005
Κρήτη	35.870	1,9	1.080,5
Νότιο Αιγαίο	78.053	2,5	1.192,6
Αττική	31.156	2	11.558,4
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	3.573	1,9	761,4

⁵² All Media, *Οι Νομοί της Ελλάδος*, ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: <http://www.economics.gr/allmedia/nomoidatabase.asp>. (ημερομηνία τελευταίας προσπέλασης 14/08/2012).

Ιόνιοι Νήσοι	20.490	2,6	432
Κεντρική Μακεδονία	11.325	2,5	1.900,9
Θεσσαλίας	6.643	1,5	1.097,7
Δυτική Ελλάδα	5.386	1,6	1.486,2
Πελοπόννησος	6.488	2,1	966,9
Βόρειο Αιγαίο	7.248	1,4	335,4
Ήπειρος	2.733	1,8	582,6
Δυτική Μακεδονία	1.062	1,4	463,2
Στερεά Ελλάδα	5.793	2	

Πηγή: Eurostat, All Media

- **Όγκος σε χιλ. m³ νέων κατοικιών (2005)**

Οι υψηλότερες τιμές του δείκτη καταγράφηκαν στην Περιφέρεια Αττικής (11558,4 km³). Ακολουθούν οι περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας (1901 km³) και Δυτικής Ελλάδας (1486,2 km³). Οι χαμηλότερες τιμές του δείκτη εντοπίστηκαν στις Περιφέρειες Δυτικής Μακεδονίας (463,2 km³), Ιονίων Νήσων (432 km³) και Βορείου Αιγαίου (335,4 km²). Η Περιφέρεια Ηπείρου βρίσκεται στην δέκατη θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών καθώς παρουσιάζει σχετικά χαμηλές τιμές (582,6 km³).

- **Κλίνες ξενοδοχείων (2005)**

Σημαντικό δείκτη ελκτικότητας αποτελεί ο αριθμός των κλινών ξενοδοχειακών καταλυμάτων που καταγράφονται σε κάθε περιφέρεια. Τα αποτελέσματα του δείκτη δείχνουν πως υπάρχουν σημαντικές ανισότητες μεταξύ των περιφερειών όσον αφορά τα χαρακτηριστικά ελκτικότητας τους καθώς οι περιφέρειες της Ηπειρωτικής Ελλάδας, εκτός της Αττικής, παρουσιάζουν σημαντικά χαμηλότερες τιμές στο συγκεκριμένο τομέα σε σχέση με τις νησιωτικές. Η χαρτογραφική απόδοση του δείκτη οδηγεί στο συμπέρασμα πως την εντονότερη τουριστική δραστηριότητα παρουσιάζουν οι Περιφέρειες Νοτίου Αιγαίου και Κρήτης με τις κλίνες που καταγράφονται στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου να είναι διπλάσιες από αυτές της Περιφέρειας Κρήτης (78.053 και 35.870 αντίστοιχα). Ακολουθούν οι Περιφέρειες Αττικής (31.156) και Ιονίων Νήσων (20.490). Οι χαμηλότερες τιμές του δείκτη καταγράφηκαν σε Ήπειρο (2733) και Δυτική Μακεδονία (1062), αποτέλεσμα που κατατάσσει την Περιφέρεια Ηπείρου προτελευταία μεταξύ των ελληνικών περιφερειών.

3.7.5 Ανισότητες κοινωνικών και βιομηχανικών υποδομών

Οι δείκτες κοινωνικής και βιομηχανικής υποδομής σχετίζονται με κρίσιμα ζητήματα όπως οι υποδομές, εκπαίδευσης, υγείας αλλά και παραγωγικές υποδομές. Οι παράγοντες αυτοί διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του αναπτυξιακού προφίλ μιας χωρικής ενότητας, με αυτές που παρουσιάζουν ικανοποιητικές τιμές δεικτών, να πληρούν σε μεγαλύτερο βαθμό τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις για την προσέλκυση ανθρώπων και παραγωγικών δραστηριοτήτων και την ισόρροπη ανάπτυξη των υπό μελέτη περιοχών (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004).

- **Διδακτικό προσωπικό ανά 100 μαθητές Β/βάθμιας εκπαίδευσης (2008)**

Η μελέτη των αποτελεσμάτων του δείκτη δείχνει πως η αντιστοιχία μεταξύ του αριθμού καθηγητών που αντιστοιχούν σε εκατό μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης παρουσιάζει καλύτερα αποτελέσματα στις Περιφέρειες Βορείου Αιγαίου (13,7 καθηγητές/100 μαθητές), Νοτίου Αιγαίου (13,7 καθηγητές/100 μαθητές) και Θεσσαλίας (13,5 καθηγητές/100 μαθητές). Οι χαμηλότερες τιμές του δείκτη παρουσιάζονται για το 2008 στις Περιφέρειες Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης (9,9 καθηγητές/100 μαθητές) και Αττικής (8,2 καθηγητές/100 μαθητές). Στις υπόλοιπες περιοχές της χώρας επικρατούν ενδιάμεσες τιμές του δείκτη, με τις περιφέρειες να παρουσιάζουν τιμές που κυμαίνονται από 12 έως 13 καθηγητές/100 μαθητές (Ηπειρος, Στερεά Ελλάδα, Δυτική Ελλάδα, Δυτική Μακεδονία, Ιόνιοι Νήσοι), ενώ χειρότερα είναι τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στις περιφέρειες Πελοποννήσου (11,5 καθηγητές/100 μαθητές), Κεντρικής Μακεδονίας (11,4 καθηγητές/100 μαθητές) και Κρήτης (11,1 καθηγητές/100 μαθητές). Τα αποτελέσματα δείχνουν πως η Περιφέρεια Ηπείρου βρίσκεται σε ικανοποιητικό επίπεδο ως προς τα συγκεκριμένα ζητήματα και παρουσιάζει την τέταρτη υψηλότερη τιμή ανάμεσα στις δεκατρείς περιφέρειες.

- **Αριθμός κλινών θεραπευτηρίων ανά 100 κατοίκους (2006)**

Όπως φαίνεται από τον αντίστοιχο πίνακα ο μεγαλύτερος αριθμός κλινών θεραπευτηρίων ανά 100 κατοίκους το 2006 εντοπιζόταν στην Περιφέρεια Αττικής (0,6 κλίνες/100 μόνιμους κατοίκους). Έπονται οι περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας, Κρήτης και Ηπείρου (0,5 κλίνες/100 μόνιμους κατοίκους). Οι περισσότερες περιφέρειες (Θεσσαλίας, Νοτίου Αιγαίου, Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, Δυτικής Μακεδονίας, Ιονίων Νήσων), ενώ οι χαμηλότερες τιμές σε επίπεδο περιφερειών το 2006 καταγράφοντα στην Στερεά Ελλάδα (0,2 κλίνες/100 μόνιμους κατοίκους). Συμπερασματικά, παρατηρούνται ανισότητες στον στα συγκεκριμένα ζητήματα στον ελληνικό χώρο τα οποία εγείρουν ερωτήματα για την ασκούμενη πολιτική έως σήμερα στη χώρα, αν και στην Περιφέρεια Ηπείρου φαίνεται να μην επικρατούν ανάλογες τάσεις (κατατάσσεται τέταρτη).

- **Αριθμός ιατρών ανά 1.000 κατοίκους (2005)**

Τα αποτελέσματα του δείκτη οδηγούν στο συμπέρασμα πως οι περιφέρειες Κρήτης (4,5 ιατροί/1.000 κατοίκους) και Ηπείρου (4,2 ιατροί/1.000 κατοίκους) παρουσιάζουν την καλύτερη αναλογία γιατρών ανά 1000 κατοίκους. Υψηλές ήταν οι τιμές του δείκτη στις Περιφέρειες Βορείου Αιγαίου και Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (3,8 ιατροί/1.000 κατοίκους). Οι χαμηλότερες τιμές του δείκτη καταγράφηκαν στις Περιφέρειες Στερεάς Ελλάδας (2,4 ιατροί/1.000 κατοίκους) και Δυτικής Μακεδονίας (2,8 ιατροί/1.000 κατοίκους). Οι τιμές του δείκτη για την Περιφέρεια Αττικής και την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας ξεπερνούσαν ελαφρά τους 3 ιατρούς/1.000 κατοίκους (3,3 και 3,2 ιατροί/1.000 κατοίκους αντίστοιχα). Η Περιφέρεια Θεσσαλίας ξεπερνούσε ελαφρώς τις τιμές αυτές (3,5 ιατροί/1.000 κατοίκους) και βρίσκεται στην έβδομη θέση της σχετικής κατάταξης.

Η χαμηλή τιμή αντιστοιχίας κλινών σε σχέση με τον πληθυσμό των περιφερειών (ανάλυση προηγούμενου δείκτη) σε συνδυασμό με τον περιορισμένο αριθμό των γιατρών σε σχέση με τον πληθυσμό και την άνιση κατανομή τους δημιουργούν ένδοιασμο όχι τόσο για την δυνατότητα των υπηρεσιών υγείας να καλύψουν τις ανάγκες των πολιτών όσο και για την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Συνολικά, οι χειρότερες προσφερόμενες υπηρεσίες υγείας εντοπίστηκαν στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας που παρουσίαζε τις χαμηλότερες τιμές και στους δύο δείκτες. Συμπερασματικά, σε εθνικό επίπεδο κρίνεται χαμηλή η αποτελεσματικότητα των πολιτικών που έχουν ακολουθηθεί για τα συγκεκριμένα ζητήματα, αντίθετα με τις πολιτικές που ακολουθήθηκαν στην Περιφέρεια Ηπείρου, η οποία παρουσιάζει την δεύτερη υψηλότερη τιμή ανάμεσα στις ελληνικές περιφέρειες.

- **Βιομηχανική χρήση ηλεκτρικού ρεύματος (σε Mwh) ανά 100 μόνιμους κατοίκους (2006)**

Η κατά κεφαλήν χρήση βιομηχανικού ρεύματος αποτελεί ένα μέτρο αξιολόγησης του εγκατεστημένου βιομηχανικού κεφαλαίου (Πετράκος & Ψυχάρης 2004) και συμβάλλει στον προσδιορισμό της βιομηχανικής δραστηριότητας των υπό εξέταση Περιφερειακών Ενοτήτων. Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα οι υψηλότερες τιμές του δείκτη καταγράφονταν στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας (901 Mwh/100 μόνιμους κατοίκους). Οι υψηλές τιμές του δείκτη οφείλονταν στην εγκατάσταση στην Περιφερειακή Ενότητα Βοιωτίας βιομηχανικών μονάδων στις οποίες όμως οι εργαζόμενοι προέρχονται κυρίως από την γειτονική Περιφέρεια Αττικής. Οι βιομηχανικές αυτές μονάδες μετεγκαταστάθηκαν στην περιοχή ανάμεσα στα όρια των περιφερειών Βοιωτίας και Αττικής λόγω παροχής οικονομικών κινήτρων από το κράτος στα πλαίσια της πολιτικής περιφερειακής ανάπτυξης. Ακολουθούν η Περιφέρεια Θεσσαλίας (215,7 Mwh/100 μόνιμους κατοίκους) και με αρκετή διαφορά έπονται οι Περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας και Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης (123,7 και 117,5 Mwh/100 μόνιμους κατοίκους αντίστοιχα). Οι χαμηλότερες τιμές του δείκτη εντοπίστηκαν στον νησιωτικό χώρο καθώς στην Περιφέρεια Νότιου Αιγαίου ο δείκτης οριακά ξεπερνούσε τις 22 Mwh/100 μόνιμους κατοίκους ενώ ακόμα χαμηλότερες τιμές εμφάνισε ο δείκτης στις περιφέρειες Ιονίων Νήσων (19,7 Mwh/100 μόνιμους κατοίκους) και Βορείου Αιγαίου (12 Mwh/100 μόνιμους κατοίκους). Στην Ήπειρο ο δείκτης ξεπερνούσε τις 47 Mwh/100 μόνιμους κατοίκους, αποτέλεσμα που την κατέταξε στην όγδοη θέση ως προς το συγκεκριμένο δείκτη.

Πίνακας 11: Δείκτες κοινωνικής και βιομηχανικής υποδομής σε διαπεριφερειακό επίπεδο.

	Αριθμός Καθηγητών (καθηγητές/ 100 μαθητές)	Κλίνες θεραπευτηρίων (κλίνες θεραπευτηρίων/ 100 κατοίκους)	Αριθμός Γιατρών (γιατροί/1000 κατοίκους)	Βιομηχανική χρήση ηλεκτρικού ρεύματος (Mwh/100 μόνιμους κατοίκους)
	2008	2006	2005	2006
Αττική	8,2	0,6	3,3	68,4
Κεντρική Μακεδονία	11,4	0,5	3,2	123,7

Θεσσαλίας	13,5	0,4	3,5	215,7
Δυτική Ελλάδα	12,4	0,3	3,6	55,5
Κρήτη	11,1	0,5	4,5	37,8
Νότιο Αιγαίο	13,7	0,4	3,5	22,1
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	9,9	0,4	3,8	117,5
Ήπειρος	12,8	0,5	4,2	47,1
Πελοπόννησος	11,5	0,3	3,4	57,2
Δυτική Μακεδονία	12,4	0,4	2,8	27
Ιόνιοι Νήσοι	12,3	0,4	2,9	19,7
Βόρειο Αιγαίο	13,7	0,3	3,8	12
Στερεά Ελλάδα	12,5	0,2	2,4	901

Πηγή: Eurostat, All Media

3.8 Βιβλιογραφική διερεύνηση των αίτιων ύπαρξης περιφερειακών ανισοτήτων

Σε Κοινοτικό επίπεδο στη βιβλιογραφία (Πετράκος & Rodriguez-Pose, 2002). αναφέρεται πως ο τύπος και το ύψος των ανισοτήτων σε κάθε χώρα έχει επηρεαστεί - και εξακολουθεί να επηρεάζεται- από παράγοντες που συσχετίζονται με «τις γεωγραφικές συντεταγμένες των χωρών και των περιφερειών τους, το ανάγλυφο του εδάφους, τις ιστορικές συνθήκες εθνικής συγκρότησης, το επίπεδο ανάπτυξης, τις υποδομές, την παραγωγική δομή, το μέγεθος των αγορών, και τις διασυννοριακές σχέσεις». Τα παραπάνω δείχνουν τους λόγους για τους οποίους, κάθε κράτος-μέλος έχει υιοθετήσει και εφαρμόσει ένα πλέγμα περιφερειακών πολιτικών οι οποίες αποσκοπούν στην αντιμετώπιση των επιπτώσεων αυτών των παραγόντων.

Βασικοί παράγοντες οι οποίοι επηρεάζουν τις ανισότητες στα κράτη-μέλη της Κοινότητας είναι οι αρχικές συνθήκες κάθε χώρας, οι συνέπειες (θετικές ή αρνητικές) των δυναμικών που συσχετίζονται με την διαδικασία της οικονομικής ολοκλήρωσης και το μέγεθος, η διάρκεια και η αποτελεσματικότητα των ασκούμενων πολιτικών.

Στην Ελλάδα σύμφωνα με την βιβλιογραφία (Πολύζος, 2011) οι σημαντικότεροι παράγοντες που επηρεάζουν τις ανισότητες είναι:

➤ Γεωγραφικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες

Αυτή η κατηγορία αιτίων περιφερειακών ανισοτήτων αφορά θέματα όπως η φυσική διαμόρφωση του εδάφους, οι συνθήκες του φυσικού περιβάλλοντος σε συνδυασμό με τις κλιματολογικές συνθήκες, η ευκολία πρόσβασης στις Περιφερειακές Ενότητες και η απόσταση τους από αναπτυγμένα κέντρα. Οι παράγοντες αυτοί καθορίζουν την πιθανότητα ύπαρξης συγκριτικών πλεονεκτημάτων για την ανάπτυξη των περιφερειών.

➤ Η δομή της οικονομίας των περιφερειών

Η περιφερειακή οικονομία και η διάρθρωση της, επηρεάζουν -και εν πολλοίς καθορίζουν- το επίπεδο ανάπτυξης των ελληνικών περιφερειών. Άλλοι οικονομικής φύσης παράγοντες που επηρεάζουν το επίπεδο ανάπτυξης των ελληνικών περιφερειών σύμφωνα με τη βιβλιογραφία είναι η χρήση προηγμένης τεχνολογίας

στην παραγωγική διαδικασία, ο εξαγωγικός ή μη προσανατολισμός και η ποιότητα και ανταγωνιστικότητα των παραγόμενων προϊόντων.

➤ **Η χαμηλή κινητικότητα εργασίας και κεφαλαίου**

Σύμφωνα με την οικονομική θεωρία, η ύπαρξη αποκλίσεων μεταξύ των αμοιβών εργασίας και κεφαλαίου προκαλούν, την κινητικότητα των συγκεκριμένων παραγωγικών συντελεστών. Πρέπει να σημειωθεί πως η προσέγγιση που μελετήθηκε πρεσβεύει ότι η κινητικότητα εργασίας δια μέσου της μετανάστευσης είναι μεγαλύτερη σε σχέση με του κεφαλαίου, γεγονός που ευνοεί τις πιο αναπτυγμένες περιφέρειες.

➤ **Θεσμικοί και πολιτικοί παράγοντες**

Η διοικητική οργάνωση του κράτους σε επίπεδο περιφερειών καθώς και η αποκέντρωση της δημόσιας διοίκησης επηρεάζουν επίσης τις περιφερειακές ανισότητες. Ως βασικό αίτιο των περιφερειακών ανισοτήτων θεωρείται το γεγονός ότι πολλές αποφάσεις οι οποίες αφορούν τις περιφέρειες λαμβάνονται μακριά από αυτές, από υπηρεσίες που πολλές φορές αγνοούν τις ιδιαιτερότητες και τα πλεονεκτήματα κάθε περιοχής (π.χ. νησιωτικών περιοχών).

➤ **Εξωτερικές οικονομίες**

Οι εξυπηρετήσεις που παρέχουν τα μεγάλα αστικά κέντρα όσον αφορά τις μεταφορές και τις επικοινωνίες, τις υποδομές το ειδικευμένο εργατικό δυναμικό καθώς και την σύγχρονη τεχνολογία, δημιουργούν εξωτερικές οικονομίες οι οποίες αποτελούν βασικό παράγοντα προσέλκυσης οικονομικών δραστηριοτήτων στις μεγάλες πόλεις.

Μια άλλη ταξινόμηση (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004) των παραγόντων που επηρεάζουν τις περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα θεωρεί ως βασικά αίτια των περιφερειακών ανισοτήτων παράγοντες τους οποίους διακρίνει στις ακόλουθες κατηγορίες:

➤ **Ιστορικοί παράγοντες**

Ιστορικοί παράγοντες επηρέασαν σε καθοριστικό βαθμό την πληθυσμιακή ανισοκατανομή. Ως αιτία του φαινομένου αυτού εντοπίζονται η Μικρασιατική καταστροφή, η οποία είχε ως αποτέλεσμα την εγκατάσταση μεγάλου μέρους των προσφύγων στην Αθήνα, η σταδιακή δημιουργία του ελληνικού κράτους που ευνοώσε την Αθήνα και η μεταπολεμική διαίρεση της Ευρώπης σε Δύση και Ανατολή η οποία είχε ως αποτέλεσμα τα βόρεια σύνορα της χώρας μας να είναι ερμητικά κλειστά και έτσι να αποδυναμωθούν σημαντικές πόλεις της Βόρειας Ελλάδας.

➤ **Γεωμορφολογικοί παράγοντες**

Η Ελλάδα είναι μια από τις πιο ορεινές χώρες της Ευρώπης και παράλληλα η πλέον νησιωτική χώρα, γεγονός που δημιουργεί μια σειρά από συνθήκες που δεν ευνοούν την ισόρροπη ανάπτυξη. Η επικρατούσα τάση δείχνει πως ο πληθυσμός της χώρας συγκεντρώνεται στις πεδινές και παράκτιες περιοχές, ενώ οι ορεινές έχουν διαχρονικά υποστεί σημαντική πληθυσμιακή συρρίκνωση. Το γεγονός αυτό

συνδέεται κυρίως, με την αλλαγή του παραγωγικού προτύπου της χώρας κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα, τις ευνοϊκότερες κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν στις πεδινές περιοχές καθώς και την πρόοδο της επιστήμης που επέτρεψε την εκτέλεση σημαντικών τεχνικών έργων και σημαντικών ασθενειών του «κάμπου» (π.χ. ελονοσία).

➤ Πολιτικοί παράγοντες

Η συγκεντρωτική δομή της δημόσιας διοίκησης θεωρείται μία από τις σημαντικότερες αιτίες για την περιθωριοποίηση της υπαίθρου. Επιπλέον, ο κατακερματισμός της περιφερειακής διοίκησης, τουλάχιστον έως πρόσφατα-, δεν επιτρέπει την αποτελεσματική άσκηση της Περιφερειακής Πολιτικής. Ένας άλλος πολιτικός παράγοντας που έχει επηρεάσει τις ανισότητες είναι η έλλειψη μιας συγκροτημένης και διαρκούς πολιτικής κινήτρων υπέρ των λιγότερο ανεπτυγμένων Περιφερειακών Ενοτήτων, καθώς επίσης και η αναποτελεσματική χρήση του Πρώτου (και εν μέρει του Δεύτερου) Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης τα οποία κατασπαταλήθηκαν στην λογική του πελατειακού συστήματος της εποχής. Τέλος, η έλλειψη δημοκρατίας σε περιόδους της σύγχρονης ιστορίας της χώρας, έχει οδηγήσει σε αντίστοιχη έλλειψη χωρικής ισόρροπης ανάπτυξης και υψηλότερο βαθμό χωρικής πόλωσης.

➤ Οικονομικοί παράγοντες

Οι παράγοντες της οικονομίας που ευνοούν την αύξηση των περιφερειακών ανισοτήτων είναι:

- *Οικονομίες κλίμακας και συγκέντρωσης*

Κάποιες περιοχές αναπτύσσονται πιο γρήγορα εξαιτίας του μεγέθους τους. Τα μεγάλα αστικά κέντρα επωφελούνται από την ύπαρξη οικονομιών κλίμακας και συγκέντρωσης και προσφέρουν σημαντικά πλεονεκτήματα σε επιχειρήσεις. Γενικά, οι οικονομίες συγκέντρωσης τείνουν να ευνοούν τις περιφέρειες που διαθέτουν μεγάλα αστικά κέντρα.

- *Παραγωγική διάρθρωση και ανθρώπινοι πόροι*

Στην χώρα μας, Περιφερειακές Ενότητες που διαθέτουν ισχυρή παρουσία του δευτερογενή τομέα, επιχειρήσεις εντάσεως κεφαλαίου, τουριστικούς πόρους και υψηλή ποιότητα ανθρώπινου δυναμικού, έχουν την τάση να αναπτύσσονται πιο γρήγορα από τους υπόλοιπους (Petrakos & Saratsis, 2000).

- *Η διεθνοποίηση της ελληνικής οικονομίας και η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση*

Η οικονομική ολοκλήρωση επηρέασε αρνητικά τις αναπτυξιακές προοπτικές της χώρας. Στο εσωτερικό της χώρας οι Περιφερειακές Ενότητες που υπέστησαν τις περισσότερες απώλειες ήταν οι πλέον ανεπτυγμένες, γεγονός που οδήγησε σε μια ιδιότυπη περιφερειακή σύγκλιση προς τα κάτω.

- *Η επίδραση των οικονομικών κύκλων*

Οι διακυμάνσεις της οικονομίας και οι οικονομικοί κύκλοι επηρεάζουν τις περιφερειακές ανισότητες. Σε περιόδους ανάπτυξης, οι ανισότητες τείνουν να αυξάνονται ενώ σε περιόδους ύφεσης μειώνονται.⁵³

- *Οι πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης*

Οι περιφερειακές πολιτικές στοχεύουν στην αντιστάθμιση των δυσμενών «αρχικών συνθηκών» των λιγότερο ανεπτυγμένων περιοχών, ωστόσο φαίνεται ότι τα διαρθρωτικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των περιοχών ακούν σημαντικότερη επίδραση στους αναπτυξιακούς δείκτες από τις ασκούμενες πολιτικές υποδομών και κινήτρων, οι οποίες στην καλύτερη περίπτωση έχουν περιορισμένοι επίδραση.

Άλλοι επιστήμονες εκτός των παραπάνω επισημαίνουν τη σημασία φαινομένων όπως, διαρθρωτικές ανισορροπίες, διογκούμενο χρέος, υψηλό έλλειμμα και χαμηλό επίπεδο ανταγωνιστικότητας της χώρας, αύξηση των ποσοστών ανεργίας σε όλα τα επίπεδα (περιφερειακό και ηλικιακό) (Καραβελή & Τσιωνας, 2011).

---

⁵³ Περισσότερες πληροφορίες Petrakos & Saratsis (2000), Καραβελή & Τσιωνας (2011).

Σύνοψη κεφαλαίου

Διαπεριφερειακές ανισότητες σε εθνικό επίπεδο

Από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε το κεντρικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι πως υπάρχουν σημαντικές ανισότητες μεταξύ των ελληνικών περιφερειών. Συνεπώς φαίνεται πως ήταν περιορισμένη η αποτελεσματικότητα των πολιτικών που έχουν ακολουθηθεί έως σήμερα σε εθνικό επίπεδο.

Αναλυτικότερα, όσον αφορά τα αμιγώς οικονομικά μεγέθη προκύπτει πως η Περιφέρεια Αττικής και οι νησιωτικές περιφέρειες της Ελλάδας παρουσιάζουν τις υψηλότερες τιμές τόσο μελετώντας το Α.Ε.Π. κ.κ σε τρέχουσες τιμές, όσο και συσχετίζοντας το περιφερειακό τους Α.Ε.Π. με τον εθνικό μέσο όρο. Αξίζει να σημειωθεί πως ανάμεσα στη πλουσιότερη (Περιφέρεια Αττικής) και στη φτωχότερη περιφέρεια της χώρας (Περιφέρεια Ηπείρου) εντοπίστηκε απόκλιση 48% όσον αφορά το Α.Ε.Π. κατά κεφαλήν σε τρέχουσες τιμές.

Σε ζητήματα εισοδήματος και γενικότερα ευημερίας επιβεβαιώνεται η ύπαρξη έντονης ανισοκατανομής των αποταμιευτικών καταθέσεων, της οικιακής κατανάλωσης ηλεκτρικού ρεύματος ανά 100 μόνιμους κάτοικους και του αριθμού των Ι.Χ. που αντιστοιχούν σε 100 μόνιμους κατοίκους.

Όσον αφορά τα δημογραφικά ζητήματα, από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε προκύπτει πως η Περιφερειακή Πολιτική που έχει ακολουθηθεί σε εθνικό επίπεδο δεν έχει καταφέρει να μετριάσει την ανισοκατανομή πληθυσμού ανάμεσα στα μητροπολιτικά κέντρα και την «περιφέρεια». Αποτέλεσμα είναι να υπάρχει έντονη διαφοροποίηση των τιμών πληθυσμιακής πυκνότητας (κυμαίνεται από 1080,4 έως 31,6 άτομα/km² στις Περιφέρειες Αττικής και Δυτικής Μακεδονίας αντίστοιχα) και μόνιμων κατοίκων μεταξύ των περιφερειών. Ανισότητες καταγράφονται επίσης και ως προς τον αριθμό των γεννήσεων ανά 1000 κατοίκους με τις περισσότερες περιφέρειες να παρουσιάζουν τιμές που κυμαίνονται μεταξύ των 8 και των 9,5 γεννήσεων.

Σχετικά με τα ζητήματα ελκτικότητας των περιφερειών, από τον υπολογισμό των σχετικών δεικτών συμπεραίνεται πως η τάση που κυριαρχεί είναι η δόμηση στις νησιωτικές περιφέρειες (εκτός αυτής του Βορείου Αιγαίου), στα μεγάλα μητροπολιτικά κέντρα και στην Πελοπόννησο, με τα μεγαλύτερα σε όγκο κτίρια να κατασκευάζονται στις περιφέρειες όπου βρίσκονται και τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα της χώρας. Επίσης προέκυψε πως οι νησιωτικές περιφέρειες της χώρας παρουσιάζουν σημαντικά υψηλότερο αριθμό ξενοδοχειακών κλινών σε σχέση με τις περιφέρειες της Ηπειρωτικής Ελλάδας (πλην της Περιφέρειας Αττικής).

Η μελέτη των δεικτών κοινωνικής και βιομηχανικής υποδομής δείχνει σημαντικές ανισότητες στην ελληνική επικράτεια καθώς εντοπίστηκαν ανισότητες ως προς τον αριθμό καθηγητών που αντιστοιχούν σε εκατό μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Συμπεραίνεται επίσης πως η αποτελεσματικότητα των πολιτικών που έχουν ακολουθηθεί για ζητήματα υγείας είναι χαμηλή, με τις ποσοτικά καλύτερες υπηρεσίες να προσφέρονται στις Περιφέρειες Ηπείρου και Κρήτης. Τέλος, καταγράφηκαν

σημαντικές διαφοροποιήσεις και ως προς την κατανομή της βιομηχανικής δραστηριότητας ανά περιφέρεια.

Περιφέρεια Ηπείρου και διαπεριφερειακές ανισότητες

Η Περιφέρεια Ηπείρου όσον αφορά τα οικονομικά ζητήματα κατατάσσεται στη τελευταία θέση μεταξύ των ελληνικών περιφερειών τόσο συγκρίνοντας το περιφερειακό της Α.Ε.Π. με τον εθνικό μέσο όρο, όσο και υπολογίζοντας το Α.Ε.Π. κατά κεφαλήν το 2009 σε τρέχουσες τιμές.

Σχετικά με τις ανισότητες εισοδήματος και ευημερίας η Περιφέρεια Ήπειρου παρουσίαζε αποταμιευτικές καταθέσεις ανά κάτοικο το 2009 που οριακά ξεπερνούσαν τις 9.000€ ενώ κατατάσσεται ένατη μεταξύ των ελληνικών περιφερειών υπολογίζοντας την αναλογία Ι.Χ. ανά 100 μόνιμους κατοίκους και την οικιακή χρήση ηλεκτρικού ρεύματος.

Όσον αφορά τα δημογραφικά ζητήματα, η Ήπειρος κατατάσσεται ένατη μεταξύ των ελληνικών περιφερειών ως προς τον αριθμό μόνιμων κατοίκων, παρουσιάζοντας το 2010 πληθυσμιακή πυκνότητα 39,4 κατοίκων ανά km² και 8,2 γεννήσεις ανά 1000 κατοίκους.

Ως προς τα ζητήματα ελκτικότητας η Περιφέρεια Ηπείρου κατατάσσεται έβδομη όσον αφορά τον αριθμό νέων κατοικιών ανά 1000 κατοίκους, με τον όγκο των νέων κατοικιών να είναι 582,6 km³. Σχετικά με τις ξενοδοχειακές κλίνες η Ήπειρος κατατάσσεται προτελευταία μεταξύ των ελληνικών περιφερειών. Σε θέματα κοινωνικής και βιομηχανικής υποδομής η Ήπειρος παρουσιάζει υψηλές τιμές τόσο ως προς τον αριθμό κλινών θεραπευτηρίων που αντιστοιχούν σε 100 κατοίκους, όσο και προς τον αριθμό ιατρών ανά 1.000 κατοίκους, ενώ κατατάσσεται όγδοη όσον αφορά την βιομηχανική χρήση ηλεκτρικού ρεύματος (σε Mwh) ανά 100 μόνιμους κατοίκους.

4. Μετρώντας τις ενδοπεριφερειακές ανισότητες της Ηπείρου

Το τέταρτο κεφάλαιο της εργασίας έχει ως στόχο να εντοπίσει και να υπολογίσει τις ενδοπεριφερειακές ανισότητες που υπάρχουν μεταξύ των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου χρησιμοποιώντας δείκτες που κρίθηκαν ως οι πλέον κατάλληλοι μέσα από την μελέτη της βιβλιογραφίας. Από την ανάλυση που πραγματοποιείται θα εντοπιστεί αν, σε ποιο βαθμό και με ποια αποτελέσματα επιδρά η ορεινότητα κάθε Περιφερειακής Ενότητας στην αναπτυξιακή της διαδικασία. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης θα χρησιμοποιηθούν για να καθοριστούν οι τομείς στους οποίους κάθε Περιφερειακή Ενότητα μπορεί και πρέπει να βασίσει τη μελλοντική της ανάπτυξη, μέσω ενός συνόλου (προτεινόμενων) κατευθύνσεων στρατηγικού χαρακτήρα, οι οποίες έχουν ως στόχο την άμβλυνση των ανισοτήτων μεταξύ των Περιφερειακών Ενοτήτων.

Στην αρχή του κεφαλαίου υπολογίζονται οι τιμές απόλυτων και σχετικών δεικτών των ανισοτήτων των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου που σχετίζονται με ανισότητες οικονομικές, εισοδηματικές και ευημερίας, δημογραφικές, ανθρώπινου δυναμικού και απασχόλησης, ανισότητες σε σχέση με την ελκτικότητα καθώς και ανισότητες κοινωνικών και βιομηχανικών υποδομών. Ακολουθεί, ο υπολογισμός δεικτών διασποράς όπως το εύρος μεταβολής, ο λόγος ακραίων τιμών, η απόκλιση ακραίων τιμών, η μέση απόκλιση, η μέση απόκλιση τετραγώνου, η διακύμανση, ο συντελεστής μεταβλητότητας και ο σταθμισμένος συντελεστής μεταβλητότητας. Έπειτα, υπολογίζονται μέτρα συγκέντρωσης των ανισοτήτων των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου όπως ο συντελεστής Gini, ο δείκτης Theil και η καμπύλη Lorenz. Στη συνέχεια πραγματοποιείται η μέτρηση των χωρικών συγκεντρώσεων και διαφοροποιήσεων υπολογίζοντας τους συντελεστές χωροθέτησης και ειδικευσης. Για τον υπολογισμό των πολλαπλασιαστικών ωφελειών των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας στους οποίους «ειδικεύεται» καθεμία Περιφερειακή Ενότητα της Ηπείρου υπολογίστηκε ο πολλαπλασιαστής οικονομικής βάσης. Προκειμένου να βρεθούν οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας στους οποίους μπορεί να βασιστεί η μελλοντική ανάπτυξη των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου και να είναι δυνατός ο καθορισμός προτεινόμενων στρατηγικών κατευθύνσεων η εργασία ολοκληρώνεται με ανάλυση Απόκλισης-Συμμετοχής.

Η ανάγκη να αποτυπωθούν τα χαρακτηριστικά των ανισοτήτων οδήγησε στην κατάρτιση συγκεκριμένων μέτρων και δεικτών οι οποίοι αποβλέπουν στην ανάλυση της περιφερειακής οικονομίας αλλά και στην διαμόρφωση της κατάλληλης περιφερειακής πολιτικής ώστε να επιτευχθεί η μείωση των ανισοτήτων και στην περιφερειακή ανάπτυξη.

Η ποσοτική έκφραση της δομής των χαρακτηριστικών των περιφερειακών οικονομιών, δίνει μια εικόνα της πραγματικότητας, των προβλημάτων καθώς και των δυνατοτήτων ανάπτυξης μιας χωρικής ενότητας. Επίσης, εξυπηρετεί την ερμηνεία των διαπεριφερειακών ανισοτήτων (π.χ. διαφορές στο επίπεδο ανάπτυξης, στο επίπεδο ευημερίας, απασχόλησης κ.λπ.) αλλά και των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων. Η χρησιμότητα τους είναι ιδιαίτερα σημαντική για την περιφερειακή ανάλυση και την ασκούμενη περιφερειακή πολιτική. Ακόμα, η συγκέντρωση και

ανάλυση των ποσοτικών δεδομένων μπορεί να βοηθήσει στην ανάλυση των περιφερειακών διαφορών και διαφοροποιήσεων και μπορεί να συμβάλλει στον κατάλληλο σχεδιασμό των απαιτούμενων δράσεων σε περιφερειακό επίπεδο, στον προσδιορισμό του αναπτυξιακού ρόλου των οικονομικών μονάδων και στην προώθηση της αναπτυξιακής διαδικασίας. Η ποσοτική ανάλυση μπορεί να επικεντρώνεται στο σύνολο ή σε κάποιο κλάδο της οικονομίας μιας περιφέρειας.

4.1 Απόλυτοι και σχετικοί δείκτες

Η επιλογή και η διάθρωση των κατάλληλων σχετικών και απόλυτων δεικτών που υπολογίστηκαν στην εργασία προέκυψε από τη συνδυαστική μελέτη της βιβλιογραφίας (Πολύζος 2011, Πολύζος & Πετράκος 2008, Πετράκος & Ψυχάρης 2004, Λιαργκόβας et. al. 2003, Πετράκος 2004). Από την ανάλυση αυτή προέκυψε πως οι δείκτες που χρησιμοποιούνται για να εντοπίσουν και να υπολογίσουν τις ανισότητες σχετίζονται με ζητήματα οικονομικά, εισοδήματος και ευημερίας, δημογραφικά, ελκτικότητας, κοινωνικής και βιομηχανικής υποδομής. Η τελική επιλογή των δεικτών επηρεάστηκε και από τη διαθεσιμότητα των δεδομένων.

Η χαρτογράφηση των δεικτών βασίστηκε στο σύστημα αναφοράς ΕΓΣΑ '87, το οποίο χρησιμοποιεί το ελλειψοειδές αναφοράς GRS80. Η χαρτογραφική απόδοση των δεικτών που μελετούνται πραγματοποιείται στο Παράρτημα II της εργασίας.

Η μελέτη των σχετικών και απόλυτων δεικτών στην εργασία δομείται στις ακόλουθες ενότητες:

4.1.1 Οικονομικές ανισότητες

Όπως αναλύθηκε και στην ενότητα 3.5.1 οι δείκτες που βασίζονται στην μελέτη του Α.Ε.Π. αποτελούν έναν τρόπο αξιολόγησης της ανταγωνιστικότητας της κάθε οικονομίας (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004). Οι δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν για την σκιαγράφηση των οικονομικών ανισοτήτων των Περιφερειακών Ενοτήτων της Περιφέρειας Ηπείρου είναι ποσοστό συμμετοχής στο Α.Ε.Π. της χώρας (%), ποσοστό συμμετοχής στο Α.Ε.Π. της Περιφέρειας Ηπείρου(%), Α.Ε.Π. κ.κ σε τρέχουσες τιμές (€).

Από τον πίνακα που ακολουθεί προκύπτει πως το 2005 το ποσοστό συμμετοχής της Ηπείρου στο εθνικό Α.Ε.Π. κυμαίνεται σε χαμηλά επίπεδα (2,5%) με την Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων να είναι αυτή που παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό συμμετοχής στο Α.Ε.Π. της Ηπείρου και της χώρας (57,09% και 1,4% αντίστοιχα), ενώ το χαμηλότερο ποσοστό συμμετοχής στο εθνικό και στο περιφερειακό Α.Ε.Π. παρουσιάζει η Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας (11,77% και 0,3% αντίστοιχα) με ελάχιστη διαφορά από τις Περιφερειακές Ενότητες Άρτας και Πρέβεζας που συμμετέχουν στο περιφερειακό Α.Ε.Π. με ποσοστό 0,4% και στο εθνικό Α.Ε.Π. με ποσοστά 15,99% και 15,15% αντίστοιχα. Μελετώντας το κ.κ. Α.Ε.Π. σε τρέχουσες τιμές οι υψηλότερες τιμές καταγράφονται στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων (14.738€) με την Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας (13.312€) και την Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας (12.685€) να έπονται. Τελευταία κατατάσσεται με σημαντική διαφορά η Περιφερειακή Ενότητα Άρτας (10.680€).

Πίνακας 12: Οικονομικοί δείκτες των Π. Ε. της Ηπείρου

Χωρικές ενότητες	Ποσοστό συμμετοχής στο Α.Ε.Π. της χώρας (%)	Ποσοστό συμμετοχής στο Α.Ε.Π. της Περιφέρειας Ηπείρου(%)	Α.Ε.Π. κ.κ σε τρέχουσες τιμές (€)
	2005	2005	2006
Ήπειρος	2,5	100	13.368
Άρτας	0,4	15,99	10.680
Θεσπρωτίας	0,3	11,77	13.312
Ιωαννίνων	1,4	57,09	14.738
Πρέβεζας	0,4	15,15	12.685

Πηγή: AllMedia (2005)

4.1.2 Ανισότητες εισοδηματικές και ευημερίας

Σύμφωνα με την προσέγγιση που παρουσιάστηκε στην παράγραφο 3.7.2 για να αποδοθεί ρεαλιστικότερα το οικονομικό υπόβαθρο μιας περιοχής είναι χρήσιμος ο υπολογισμός και άλλων δεικτών που έμμεσα σχετίζονται με την οικονομία των ελληνικών περιφερειών και άμεσα σχετίζονται με ζητήματα εισοδήματος και γενικότερα ευημερίας. Οι δείκτες που επιλέχθηκαν είναι δηλωθέν εισόδημα ανά φορολογούμενο (€), αποταμιευτικές καταθέσεις ανά κάτοικο (€), αριθμός Ι.Χ. (Ι.Χ./100 μόνιμους κατοίκους), Σύνθετος Δείκτης Εισοδήματος και Ευημερίας.

Η μελέτη του δηλωθέντος εισοδήματος δείχνει πως το 2006 οι κάτοικοι της Περιφερειακής Ενότητας Ιωαννίνων δηλώνουν σημαντικά μεγαλύτερο εισόδημα (13.244€) σε σχέση με τους κατοίκους των υπολοίπων Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου, εμφανίζοντας τιμή που ξεπερνά τον μέσο όρο της (12.081€) και προσεγγίζει τον εθνικό μέσο όρο (13.749€). Αξίζει να σημειωθεί όμως πως όσον αφορά τις αποταμιευτικές καταθέσεις η Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων κατατάσσεται δεύτερη (14.409€) με σημαντική απόσταση από την Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας που παρουσιάζει τις υψηλότερες αποταμιευτικές καταθέσεις ανά κάτοικο στην Περιφέρεια Ηπείρου (14.403€) μολονότι κατατάσσεται τελευταία ως προς το δηλωθέν εισόδημα (10.086€). Οι Περιφερειακές Ενότητες Πρέβεζας και Άρτας εμφανίζουν ενδιάμεσες τιμές εισοδήματος (11.142€, 11.442€ αντίστοιχα) και τις χαμηλότερες τιμές αποταμιευτικών καταθέσεων (9.474€ και 8.009€ αντίστοιχα).

Πίνακας 13: Δείκτες εισοδήματος και ευημερίας των Π. Ε. της Ηπείρου

Χωρικές ενότητες	Δηλωθέν εισόδημα ανά φορολογούμενο (€)	Αποταμιευτικές καταθέσεις ανά κάτοικο (€)	Αριθμός Ι.Χ. (Ι.Χ./100 μόνιμους κατοίκους)
	2006	2006	2007
Ελλάδα	13.749	13.469	
Ήπειρος	12.081	10.381	22,3

Άρτας	11.442	8.009	22,4
Θεσπρωτίας	10.086	14.403	19,1
Ιωαννίνων	13.244	10.651	24,2
Πρέβεζας	11.142	9.474	19,1

Πηγή: AllMedia (2007)

Στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων οι τιμές του δείκτη που συσχετίζει τον αριθμό των Ι.Χ. αυτοκινήτων που αντιστοιχούν σε 1 0 μόνιμους κατοίκο η ξεπερνούν τα 24 Ι.Χ. ανά 100 μόνιμους κατοίκους, ενώ στην Περιφερειακή Ενότητα Άρτας η τιμή του δείκτη είναι ίση με το μέσο όρο του δείκτη για την Περιφέρεια Ηπείρου (22,4 Ι.Χ. ανά 100 μόνιμους κατοίκους). Στις Περιφερειακές Ενότητες Πρέβεζας και Θεσπρωτίας ο δείκτης εμφανίζει σημαντικά χαμηλότερες τιμές (19,1 Ι.Χ. ανά 100 μόνιμους κατοίκους).

Επιστήμονες (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004) προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις αστοχίες που προκύπτουν από την μελέτη δεικτών που σχετίζονται με το Α.Ε.Π. ανέπτυξαν έναν νέο δείκτη με την ονομασία «Σύνθετος Δείκτης Ευημερίας και Ανάπτυξης» (Σ.Δ.Ε.Α.) ο οποίος συνυπολογίζει δείκτες εισοδήματος, παραγωγικής διάρθρωσης, δημογραφίας, ανθρώπινου δυναμικού, γεωγραφίας, φυσικών πόρων, παραγωγικών και κοινωνικών υποδομών.

Πίνακας 14: Σύνθετος Δείκτης Ευημερίας και Ανάπτυξης των Π. Ε. της Ηπείρου

Γεωγραφική ενότητα	Συνθετικός Δείκτης Ευημερίας και Ανάπτυξης	
	2005	
	Κατάταξη	Απόλυτη τιμή
Ελλάδα		40,2
Αττική	1	63,6
Άρτας	30	27,4
Θεσπρωτίας	37	26,0
Ιωαννίνων	14	33,6
Πρέβεζας	33	27,0

Πηγή: Πετράκος και Ψυχάρης, 2004

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα η Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων βρίσκεται στην δέκατη τέταρτη θέση σε πανελλήνιο επίπεδο ως προς τον συγκεκριμένο δείκτη με τιμή 33.6, συνεπώς βρίσκεται χαμηλότερα από τον εθνικό μέσο όρο (40,2). Οι υπόλοιπες Περιφερειακές Ενότητες της Ηπείρου βρίσκονται σε θέσεις χαμηλότερες από την τριακοστή, γεγονός που ενισχύει την άποψη πως υπάρχει σημαντική απόκλιση στο επίπεδο ευημερίας μεταξύ της Περιφερειακής Ενότητας Ιωαννίνων και των υπολοίπων Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου. Ειδικότερα η Περιφερειακή Ενότητα Άρτας βρίσκεται στην τριακοστή θέση, με την Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας να ακολουθεί στην τριακοστή τρίτη θέση και την Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας να καταλαμβάνει την τριακοστή έβδομη θέση ανάμεσα στις πενήντα δυο Περιφερειακές Ενότητες της Ελλάδας.

4.1.3 Δημογραφικές ανισότητες⁵⁴

Όπως παρουσιάστηκε ήδη (παράγραφος 3.5.3) στη βιβλιογραφία συναντώνται απόψεις (Πολύζος, 2011) που θεωρούν πως μια από τις βασικότερες συνέπειες των διαφορετικών επιπέδων οικονομικής ανάπτυξης και της γενικότερης πολιτικής που εφαρμόστηκε μεταπολεμικά στην Ελλάδα, ήταν οι εξελίξεις στις χωρικές συγκεντρώσεις του πληθυσμού και οι δημογραφικές ανισότητες. Οι παραπάνω προσεγγίσεις καθιστούν απαραίτητη τη μελέτη δεκτών που απεικονίζουν, τουλάχιστον ως ένα βαθμό, τις ανισότητες στο κ τομείς αυτούς. Οι δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν για τον εντοπισμό των δημογραφικών ανισοτήτων μεταξύ των ελληνικών περιφερειών είναι δηλωθέν εισόδημα ανά φορολογούμενο (€), αποταμιευτικές καταθέσεις ανά κάτοικο (€), αριθμός I.X. (I.X./100 μόνιμους κατοίκους), Σύνθετος Δείκτης Εισοδήματος και Ευημερίας.

Όπως φαίνεται από το ν πίνακα που ακολουθεί πληθυσμιακά η Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων αποτελεί την πλειοψηφία του πληθυσμιακού δυναμικού της Περιφέρειας Ηπείρου (50,8%). Έπονται η Περιφερειακή Ενότητα Άρτας (20,4%) και η Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας (16,6%). Το μικρότερο ποσοστό επί του συνολικού πληθυσμού της Περιφέρειας Ηπείρου συγκεντρώνει η Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας (12,2%).

Το μεγαλύτερο ποσοστό πληθυσμιακού δυναμικού που χαρακτηρίζεται ως αστικό εντοπίζεται στη Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων (54,78%). Εντύπωση προκαλεί το γεγονός πως η ίδια χωρική ενότητα παρουσιάζει και το μεγαλύτερο ποσοστό (44,36%) αγροτικού πληθυσμού στην Ήπειρο. Η Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας διαθέτει το 19,96% του αστικού πληθυσμού της Ηπείρου, ποσοστό μεγαλύτερο από το αντίστοιχο της Περιφερειακής Ενότητας Άρτας (15,36%). Το χαμηλότερο ποσοστό αστικού πληθυσμού της περιοχής εντοπίστηκε στην Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας. Όσον αφορά τον αγροτικό πληθυσμό η Περιφερειακή Ενότητα Άρτας παρουσιάζει ποσοστό 25,3% επί του συνολικού αγροτικού πληθυσμού της Ηπείρου, με τα αντίστοιχα ποσοστά για τις Περιφερειακές Ενότητες Θεσπρωτίας και Πρέβεζας να είναι σημαντικά χαμηλότερα (15,47% και 14,86% αντίστοιχα).

Πίνακας 15: Κατανομή Πληθυσμού των Π. Ε. της Ηπείρου

Χωρικές ενότητες	Κατανομή Πληθυσμού (%)	Ποσοστό Αστικού Πληθυσμού (%)	Ποσοστό Αγροτικού Πληθυσμού (%)
	2005		
Ήπειρος	100	100%	100%
Άρτας	20,4	15,36%	25,30%
Θεσπρωτίας	12,2	9,90%	15,47%
Ιωαννίνων	50,8	54,78%	44,36%
Πρέβεζας	16,6	19,96%	14,86%

Πηγή: AllMedia (2005), ΕΛ.ΣΤΑΤ (2001), ίδια επεξεργασία

⁵⁴ Κάποιοι επιστήμονες τους ονομάζουν πληθυσμιακούς και κοινωνικοί δείκτες (Πολύζος, 2011).

Από τον πίνακα που ακολουθεί προκύπτει πως το 2007η Περιφέρεια Ηπείρου, παρουσίασε αύξηση του πληθυσμιακού δυναμικού της 3,85% μεταξύ του 1998 και του 2007. Οι Περιφερειακές Ενότητες της Ηπείρου οι οποίες μεταξύ του 1998 και του 2007 αυξάνουν το πληθυσμιακό δυναμικό τους είναι η Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων (9,8%) και η Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας (0,5%). Η Περιφερειακή Ενότητα Άρτας το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα παρουσίασε μείωση του πληθυσμιακού της δυναμικού που άγγιξε το 4,8% ενώ στην Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας η πληθυσμιακή συρρίκνωση είναι χαμηλότερη (0,8%).

Η πλέον πυκνοκατοικημένη Περιφερειακή Ενότητα της Ηπείρου είναι η Περιφερειακή Ενότητα της Πρέβεζας (55,4 άτομα/km²) και ακολουθούν οι Περιφερειακές Ενότητες Άρτας (42,9 άτομα/km²) και Ιωαννίνων (35,5 άτομα/km²). Τελευταία ως προς το συγκεκριμένο δείκτη κατατάσσεται η Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας (28,2 άτομα/km²).

Όσον αφορά τον αριθμό των γεννήσεων φαίνεται πως ο μεγαλύτερος αριθμός γεννήσεων ανά 100 κατοίκους καταγράφεται στην Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας (9,3) και ακολουθούν οι Περιφερειακές Ενότητες Ιωαννίνων και Θεσπρωτίας (8,1 και 8,4 γεννήσεις ανά 100 κατοίκους). Οι τιμές του δείκτη για την Περιφερειακή Ενότητα Άρτας ακόμη είναι χαμηλότερες (7 γεννήσεις ανά 100 κατοίκους).

Πίνακας 16: Πληθυσμιακά χαρακτηριστικά των Π. Ε. της Ηπείρου

Χωρικές ενότητες	Μόνιμοι κάτοικοι (αριθμός)		Μεταβολή πληθυσμού (%)	Πυκνότητα πληθυσμού (άτομα/km ²)	Αριθμός γεννήσεων (γεννήσεις/1000 κατοίκους)
	1998	2007	1998-2007	2007	2005
Ήπειρος	335.604	348.520	3,85	42,4	8,2
Άρτας	74.563	71.219	-4,8	42,9	7,0
Θεσπρωτίας	43.214	42.685	-0,8	28,2	8,1
Ιωαννίνων	159.762	177.212	9,8	35,5	8,4
Πρέβεζας	58.065	57.404	0,5	55,4	9,3

Πηγή: AllMedia (2007), ΕΛ.ΣΤΑΤ (2001), ίδια επεξεργασία

4.1.4 Ανισότητες ανθρώπινου δυναμικού και απασχόλησης

Τα ποιοτικά και τα ποσοτικά χαρακτηριστικά του ανθρώπινου δυναμικού σύμφωνα με τη βιβλιογραφία (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004) αποτελούν εκ των βασικότερων παραγόντων που επηρεάζουν καθοριστικά τις προοπτικές της αναπτυξιακής διαδικασίας μιας περιφέρειας. Προκύπτει πως η αξιολόγηση των χαρακτηριστικών του ανθρώπινου δυναμικού μιας περιοχής είναι απολύτως απαραίτητη. Οι δείκτες στους οποίους στηρίχθηκε η ανάλυση των σχετικών στοιχείων είναι η κατανομή απασχόλησης και συμμετοχής στο Α.Ε.Π. για πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα (%), το ποσοστό ανεργίας (%), οι απόφοιτοι λυκείου ως ποσοστό επί του πληθυσμού (%), οι πτυχιούχοι Α.Ε.Ι.-Τ.Ε.Ι. ως ποσοστό επί του πληθυσμού (%), οι κάτοχοι μεταπτυχιακού ως ποσοστό επί του πληθυσμού (%).

Όπως φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα συνολικά στην Ηπειρο το 56% της απασχόλησης αφορά το ν τριτογενή τομέα παραγωγής, με τον πρωτογενή τομέα παραγωγής να ακολουθεί (23%) και τον δευτερογενή τομέα να υπολείπεται ελαφρώς (21%). Από την ανάλυση της απασχόλησης προκύπτει πως η Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων παρουσιάζει έντονα σημάδια τριτογενοποίησης (63,7%) με τον πρωτογενή τομέα να περιορίζεται μόλις σε 13%. Στην Περιφερειακή Ενότητα Άρτας κυριαρχεί η απασχόληση σε δραστηριότητες του τριτογενή τομέα (46,9%), αλλά τον πρωτογενή τομέα να παραμένει ισχυρός (33,9%) και τον δευτερογενή τομέα να είναι περισσότερο περιορισμένος (19,2%). Ανάλογες τάσεις επικρατούν και στις Περιφερειακές Ενότητες Θεσπρωτίας και Πρέβεζας με τον τριτογενή τομέα παραγωγής να είναι και στις δυο Περιφερειακές Ενότητες ο πλέον ανεπτυγμένος (ποσοστό απασχόλησης 51,4% και 50,1% αντίστοιχα), τον πρωτογενή τομέα να κατέχει σημαντική θέση στη παραγωγική βάση των Περιφερειακών Ενοτήτων (29,4% και 32,1% αντίστοιχα) και τον δευτερογενή τομέα να υπολείπεται σε σχέση με τους υπόλοιπους (19,2% και 17,8% αντίστοιχα).

Πίνακας 17: Κατανομή απασχόλησης των Π. Ε. της Ηπείρου

Χωρικές ενότητες	Πρωτογενής τομέας (%)	Δευτερογενής τομέας (%)	Τριτογενής τομέας (%)	Ανεργία (%)
	2005			2007
Ήπειρος	23	21	56	10
Άρτας	33,9	19,2	46,9	12,7
Θεσπρωτίας	29,4	19,2	51,4	7
Ιωαννίνων	13,3	23	63,7	8,6
Πρέβεζας	32,1	17,8	50,1	11,7

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ (2001), ίδια επεξεργασία

Μελετώντας στοιχεία του 2007 για την ανεργία της Ηπείρου τα σημαντικότερα προβλήματα παρουσιάζονται στις Περιφερειακές Ενότητες Άρτας (12,7%) και Πρέβεζας (11,7%) και την Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας να είναι σε χαμηλότερα επίπεδα (7%).

Πίνακας 18: Στοιχεία της ποιότητας του ανθρώπινου δυναμικού των Π. Ε. της Ηπείρου

Χωρικές ενότητες	Απόφοιτοι Λυκείου ως ποσοστό επί του πληθυσμού (%)	Πτυχιούχοι Α.Ε.Ι.-Τ.Ε.Ι. ως ποσοστό επί του πληθυσμού (%)	Κάτοχοι μεταπτυχιακού ως ποσοστό επί του πληθυσμού (%)
	2005		
Άρτας	18,74	7,48	0,17
Θεσπρωτίας	18,76	6,47	0,14
Ιωαννίνων	24,43	11,22	0,54
Πρέβεζας	19,62	8,12	0,18

Πηγή: AllMedia (2005), ΕΣΥΕ (2001), ίδια επεξεργασία

Από τον παραπάνω πίνακα φαίνεται πως σχεδόν το ένα τέταρτο των κατοίκων της Περιφερειακής Ενότητας Ιωαννίνων είναι απόφοιτοι Λυκείου, τιμή μεγαλύτερη σε σύγκριση με τα αντίστοιχα ποσοστά για τις Περιφερειακές Ενότητες Πρέβεζας (19,62%), Θεσπρωτίας (18,76%) και Άρτας (18,74%). Ακόμα προκύπτει πως περισσότεροι από το 11% του πληθυσμού της Περιφερειακής Ενότητας Ιωαννίνων είναι απόφοιτοι Α.Ε.Ι. ή Τ.Ε.Ι. ποσοστό πολύ μεγαλύτερο από τα αντίστοιχα των Περιφερειακών Ενοτήτων Πρέβεζας (8,12%), Άρτας (7,48%) και Θεσπρωτίας (6,47%). Τέλος, πρέπει να επισημανθεί πως οι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σε καμία Περιφερειακή Ενότητα της Ηπείρου δεν ξεπερνούν το 1% του πληθυσμού κάθε Περιφερειακής Ενότητας.

4.1.5 Ανισότητες σε σχέση με την ελκτικότητα

Σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη μιας περιοχής διαδραματίζει ένα πολύπλοκο σύνολο παραγόντων όπως το φυσικό της περιβάλλον, το ανάγλυφο, οι τουριστικοί της πόροι κ.α. (π.χ. καλή θέση της περιοχής που εξασφαλίζει εύκολη πρόσβαση), επιφέροντας μια σειρά από μεταβολές όπως η μείωση ή διατήρηση ή η αύξηση του πληθυσμιακού της δυναμικού και των δραστηριοτήτων που φιλοξενεί. Οι δείκτες που ακολουθούν επιχειρούν να μετρήσουν είτε άμεσα είτε έμμεσα την ελκτικότητα των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου. Ειδικότερα οι δείκτες που χρησιμοποιήθηκαν είναι κλίνες σε ξενοδοχειακά καταλύματα (αριθμός), νέες κατοικίες (αριθμός νέων κατοικιών ανά 100 κατοίκους), όγκος νέων κατοικιών (χιλ. m³). Πρέπει να σημειωθεί πως οι δείκτες οικοδομικής δραστηριότητας θεωρούνται ενδεικτικοί, καθώς επηρεάζονται και από άλλους παράγοντες πλην του φυσικού περιβάλλοντος (π.χ. δυναμικά χαρακτηριστικά της οικονομίας) και δεν επιτρέπουν ασφαλή συμπεράσματα (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004).

Ο υπολογισμός του αριθμού νέων κατοικιών που αντιστοιχεί 100 κατοίκους για την Ηπειρο δείχνει πως σε 100 κατοίκους αντιστοιχούν συνολικά 1,8 νέες κατοικίες, τιμή ίση με τα αποτελέσματα του δείκτη για τις Περιφερειακές Ενότητες Θεσπρωτίας και Ιωαννίνων. Η Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας εμφανίζει τις υψηλότερες τιμές (2,3 νέες κατοικίες ανά 100 κατοίκους), ενώ οι χαμηλότερες τιμές του δείκτη εντοπίζονται στην Περιφερειακή Ενότητα Άρτας (1,1 νέες κατοικίες ανά 100 κατοίκους).

Διαφορετική είναι η εικόνα των ανισοτήτων που προκύπτει μελετώντας τον όγκο των νέων κατοικιών. Ειδικότερα, οι μεγαλύτερες κατοικίες προκύπτει πως κατασκευάζονται στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων (1245,1 χιλ. m³), παρουσιάζοντας τιμή υπερδιπλάσια από αυτή που εμφανίζει η Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας (477 χιλ. m³) και υπερτριπλάσια από αυτή που εμφανίζουν οι Περιφερειακές Ενότητες Άρτας και Θεσπρωτίας (299,4 χιλ. m³, 308,9 χιλ. m³).

Πίνακας 19: Δείκτες ελκτικότητας των Π. Ε. της Ηπείρου

Χωρικές ενότητες	Κλίνες σε ξενοδοχειακά καταλύματα (αριθμός)	Νέες κατοικίες (αριθμός νέων κατοικιών ανά 100 κατοίκους)	Όγκος νέων κατοικιών (χιλ. m ³)

	2005		
Αττική	31.156	2	11.558,4
Ήπειρος	2.733	1,8	582,6
Άρτας	653	1,1	299,4
Θεσπρωτίας	2.286	1,8	308,9
Ιωαννίνων	4.002	1,8	1.245,1
Πρέβεζας	3.992	2,3	477

Πηγή: AllMedia (2005)

4.1.6 Ανισότητες κοινωνικών και βιομηχανικών υποδομών

Οι δείκτες κοινωνικής και βιομηχανικής υποδομής σχετίζονται με κρίσιμα ζητήματα όπως οι υποδομές, εκπαίδευσης, υγείας αλλά και παραγωγικές υποδομές. Οι χωρικές ενότητες που παρουσιάζουν ικανοποιητικές τιμές δεικτών, να πληρούν σε μεγαλύτερο βαθμό τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις για την προσέλκυση ανθρώπων και παραγωγικών δραστηριοτήτων και την ισόρροπη ανάπτυξη τους (Πετράκος & Ψυχάρης, 2004) Για την σκιαγράφηση ανισοτήτων στους τομείς αυτούς μεταξύ των ελληνικών περιφερειών χρησιμοποιήθηκαν οι δείκτες αριθμός καθηγητών (καθηγητές/100 μαθητές), κλίνες θεραπευτηρίων (κλίνες θεραπευτηρίων/1000 κατοίκους), αριθμός γιατρών (γιατροί/1000 κατοίκους), αριθμός ΒΙ.ΠΕ., αριθμός επιχειρήσεων που λειτουργούν σε ΒΙ.ΠΕ., αριθμός ΒΙ.ΠΑ./ΒΙΟ.ΠΑ.

Η μελέτη των αποτελεσμάτων του δείκτη που συσχετίζει τον αριθμό των καθηγητών με τον αριθμό των μαθητών (καθηγητές/100 μαθητές δείχνει πως η αντιστοιχία μεταξύ του αριθμού καθηγητών που αντιστοιχούν σε 100 μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης παρουσιάζει καλύτερα αποτελέσματα στις Περιφερειακές Ενότητες Ιωαννίνων και Πρέβεζας (13,6 και 13,3 αντίστοιχα), και έπονται οι Περιφερειακές Ενότητες Θεσπρωτίας (12,7 καθηγητές/100 μαθητές) και Άρτας (11,7 καθηγητές/100 μαθητές). Αξίζει να σημειωθεί πως η Περιφέρεια Ηπείρου (12,8 καθηγητές/100 μαθητές) συνολικά παρουσιάζει σημαντικά υψηλότερες τιμές του δείκτη σε σχέση με την Περιφέρεια Αττικής (8,2 καθηγητές/100 μαθητές).

Πίνακας 20: Δείκτες κοινωνικής και βιομηχανικής υποδομής των Π. Ε. της Ηπείρου

Χωρικές ενότητες	Αριθμός Καθηγητών (καθηγητές/100 μαθητές)	Κλίνες Θεραπευτηρίων (κλίνες θεραπευτηρίων/1000 κατοίκους)	Αριθμός Γιατρών (γιατροί/1000 κατοίκους)	ΒΙ.ΠΕ.		ΒΙ.ΠΑ.-ΒΙΟ.ΠΑ. αριθμός
				αριθμός	αριθμός επιχειρήσεων	
	2008	2006	2005	2006		
Αττική	8,2	6	3,3	2006		
Ήπειρος	12,8	5	4,2	2	87	
Άρτας	11,7	3,3	3,5			
Θεσπρωτίας	12,7	2	3,8			1
Ιωαννίνων	13,6	7,1	7,4	1	55	

Πρέβεζας	13,3	2,2	2,0	1	32	
-----------------	------	-----	-----	---	----	--

Πηγή: AllMedia (2005)

Όπως φαίνεται από τον παραπάνω πίνακα, ο υψηλότερος αριθμός κλινών θεραπευτηρίων ανά 1000 κατοίκους το 2006 στην Περιφέρεια Ηπείρου εντοπιζόταν στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων (7,1 κλίνες θεραπευτηρίων/1000 κατοίκους), τιμή υπερτριπλάσια από τις αντίστοιχες που καταγράφονται στις Περιφερειακές Ενότητες Πρέβεζας (2.2 κλίνες θεραπευτηρίων/1000 κατοίκους) και Θεσπρωτίας (2 κλίνες θεραπευτηρίων/1000 κατοίκους και υπερδιπλάσια από αυτή που υπολογίστηκε στην Περιφερειακή Ενότητα Άρτας (3.3 κλίνες θεραπευτηρίων/1000 κατοίκους).

Σημαντικό πλεονέκτημα για την περιοχή μελέτης φαίνεται πως αποτελεί ο αριθμός γιατρών που αντιστοιχεί σε 1000 κατοίκους. Αναλυτικότερα, στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων παρουσιάζονται οι υψηλότερες τιμές του δείκτη (7,4 γιατροί/1000 κατοίκους) που είναι σημαντικά μεγαλύτερες (σχεδόν διπλάσιες) από αυτές της Ηπείρου (4,2 γιατροί/1000 κατοίκους). Οι υπόλοιπες Περιφερειακές Ενότητες της Ηπείρου εμφανίζουν χαμηλότερες τιμές ως προς το συγκεκριμένο δείκτη, με τις Περιφερειακές Ενότητες Άρτας και Θεσπρωτίας να παρουσιάζουν παρόμοιες τιμές (3,5 και 3,8 γιατροί/1000 κατοίκους), ενώ ακόμα χειρότερες φαίνεται πως είναι οι προσφερόμενες υπηρεσίες υγείας στην Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας, καθώς σε 1000 κατοίκους αναλογούν μόλις 2 γιατροί.

Όσον αφορά της βιομηχανικές υποδομές, η Περιφέρεια Ηπείρου διαθέτει δύο ΒΙ.ΠΕ και μια ΒΙ.ΠΑ/ΒΙΟ.ΠΑ. Η σημαντικότερη ΒΙ.ΠΕ βρίσκεται στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων και συγκεντρώνει 55 επιχειρήσεις, ενώ η ΒΙ.ΠΕ της Περιφερειακής Ενότητας Πρέβεζας συγκεντρώνει 32 επιχειρήσεις. Η Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας έχει ΒΙ.ΠΑ. για την οποία όμως δεν υπάρχουν στοιχεία για τον αριθμό των επιχειρήσεων που συγκεντρώνει. Η Περιφερειακή Ενότητα Άρτας δεν διαθέτει σχετικές εγκαταστάσεις.

4.2 Μέτρα διασποράς των άκρων τιμών των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων της Ηπείρου

Τα μέτρα που ανήκουν σε αυτή τη κατηγορία εξετάζουν τις ανισότητες από την άποψη των ακραίων τιμών. Χρησιμοποιούνται για να ανιχνεύσουν αν υπάρχουν ανισότητες και είναι κατάλληλα όταν δεν υπάρχει διαθέσιμο το σύνολο της απαιτούμενης πληροφορίας. Αυτή η κατηγορία δεικτών έχει περιορισμένη χρησιμότητα για την ανάλυση σχετικών ζητημάτων γιατί λαμβάνει υπ' όψιν μόνο τις ακραίες τιμές του εξεταζόμενου χαρακτηριστικού, στην παρούσα μελέτη του Α.Ε.Π. κ.κ. σε τρέχουσες τιμές (€) χωρίς να δίνει πληροφορίες για τη διασπορά των υπόλοιπων τιμών του.

4.2.1 Εύρος μεταβολής

Ως εύρος μεταβολής ορίζεται η διαφορά μεταξύ της ανώτερης και της κατώτερης τιμής στα στοιχεία $x_1, x_2, x_3, \dots, x_n$ μιας στατιστικής σειράς n όρων και ισούται με:

$$r = X_{\max} - X_{\min}$$

όπου:

$X_{\max}$ = Η ανώτερη τιμή των στατιστικών στοιχείων

$X_{\min}$ = Η κατώτερη τιμή των στατιστικών στοιχείων

n = Το εύρος των στατιστικών στοιχείων

Είναι το πιο απλό στατιστικό μέτρο και δείχνει το εύρος ή την έκταση των τιμών ενός συνόλου παρατηρήσεων.

Πίνακας 21: Α.Ε.Π. κατά κεφαλή των Π. Ε. της Ηπείρου

Χωρικές ενότητες	Α.Ε.Π. κ.κ σε τρέχουσες τιμές (€)
	2006
Ήπειρος	13.368
Αρτας	10.680
Θεσπρωτίας	13.312
Ιωαννίνων	14.738
Πρέβεζας	12.685

Πηγή: AllMedia (2006)

Χρησιμοποιώντας τη σχέση $r=X_{\max}-X_{\min}$ για την Περιφέρεια Ηπείρου, έχοντας ως έτος αναφοράς το 2006 με $X_{\max} = 14.738€$ και $X_{\min}=10.680€$ προκύπτει:

$$r=14.738-10.680=4.058$$

4.2.2 Λόγος ακραίων τιμών

Από την διαίρεση της ανώτερης με την κατώτερη τιμή των στοιχείων μιας στατιστικής σειράς προκύπτει ο λόγος των ακραίων τιμών και ισούται με:

$$R= X_{\max}/X_{\min}$$

Με χρήση της σχέσης $R= X_{\max}/X_{\min}$ για την Περιφέρεια Ηπείρου, έχοντας ως έτος αναφοράς το 2006 προκύπτει: $X_{\max}=14.738$ και $X_{\min}=10.680$ άρα

$$R=14.738/10.680=1,38$$

4.2.3 Απόκλιση ακραίων τιμών

Η απόκλιση ακραίων τιμών δίνεται από την σχέση: $E=d_1-d_2$

όπου: $d_1= X_{\max}-\bar{X}$ ή $d_1= X_{\max}/\bar{X}$

$d_2= X_{\min}-\bar{X}$ ή $d_2= X_{\min}/\bar{X}$

$$\bar{X} = \frac{\sum_{i=1}^n X_i}{n}$$

Ο αριθμητικός μέσος όρος του Α.Ε.Π. κ.κ σε τρέχουσες τιμές (€) για την Περιφέρεια Ηπείρου, έχοντας ως έτος αναφοράς το 2006 είναι:

$$\text{Αριθμητικός μέσος: } \bar{X}=54.503/4= 13.625,75$$

Για τον υπολογισμό της απόκλισης των ακραίων τιμών εφαρμόζοντας τον αντίστοιχο τύπο έχουμε: $d_1=14.738-13.625,75= 1112,25$ και $d_2= 10.680-13.625,75=-2945,75$.

$$\text{Προκύπτει } E = d_1 - d_2 = 1.112,25 + 2.945,75 = 4.058$$

Η συγκεκριμένη κατηγορία μέτρων έχει περιορισμένη χρησιμότητα για την ανάλυση ανισοτήτων, ωστόσο ακόμα και από αυτή τη κατηγορία μέτρων γίνεται κατανοητό πως υφίστανται φαινόμενα ανισοτήτων μεταξύ των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου όσον αφορά το υπό μελέτη μέγεθος (Α.Ε.Π. σε τρέχουσες τιμές) καθώς καταγράφηκε ιδιαίτερα υψηλό εύρος μεταβολής και σημαντική απόκλιση των ακραίων τιμών.

4.3 Μέτρα συνολικής διασποράς των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων της Ηπείρου

Οι δείκτες που ανήκουν σε αυτή την κατηγορία δεν παρουσιάζουν την αδυναμία των προηγούμενων, γιατί δίνουν πληροφορίες για τις αποκλίσεις όλων των τιμών του εξεταζόμενου χαρακτηριστικού από την κεντρική του τιμή.

Για τη διευκόλυνση των υπολογισμών των δεικτών της απλής διασποράς κατασκευάστηκε ο επόμενος πίνακας.

Πίνακας 22: Βοηθητικός πίνακας υπολογισμών

Π.Ε.	X_i	$ X_i - \bar{X} $	$(X_i - \bar{X})^2$	P_i	$(X_i - \bar{X})^2 P_i$
Άρτας	11.334	2.291,75	5.252.118	0,2058	1.080.885,9
Θεσπρωτίας	13.840	214,25	45.903	0,1232	5.655,25
Ιωαννίνων	16.046	2.420,25	5.857.610	0,5052	2.959.264,56
Πρέβεζας	13.283	342,75	117.477,5	0,1657	19.466
Σύνολο	54.503	5.269	11.273.109	1	4.065.271,7

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

4.3.1 Αριθμητικός μέσος

Ο αριθμητικός μέσος μιας σειράς τιμών δίνεται από τον τύπο:

$$\bar{X} = \frac{\sum_{i=1}^n X_i}{n}$$

Όπου X_i είναι μια μεταβλητή με τιμές $X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$ και n είναι το πλήθος των τιμών της.

Ο αριθμητικός μέσος όρος του Α.Ε.Π. κ.κ σε τρέχουσες τιμές (€) για την Περιφέρεια Ηπείρου, έχοντας ως έτος αναφοράς το 2006 είναι:

$$\bar{X} = 54.503/4 = 13.625,75$$

4.3.2 Μέση απόκλιση

Ως μέση απόκλιση ορίζεται ο μέσος όρος του αθροίσματος των διαφορών των τιμών της παρατήρησης από τον αριθμητικό μέσο. Δείχνει την απόσταση κατά μέσο όρο της εξεταζόμενης μεταβλητής από τη μέση τιμή της μεταβλητής.

Δίνεται από τη σχέση:

$$d = \frac{\sum_{i=1}^n |X_i - \bar{X}|}{n}$$

Εφαρμόζοντας τον παραπάνω τύπο για το Α.Ε.Π. κ.κ σε τρέχουσες τιμές (€) της Περιφέρειας Ηπείρου, με έτος αναφοράς το 2006 προκύπτει:

$$d = 5.269/4 = 1317,25$$

4.3.3 Μέση απόκλιση τετραγώνου

Το μέτρο αυτό δείχνει τη μέση απόκλιση των τιμών της μεταβλητής από τον αριθμητικό μέσο όρο, και υπολογίζεται από τον παρακάτω τύπο:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}}$$

Εφαρμόζοντας τον παραπάνω τύπο για το Α.Ε.Π. κ.κ σε τρέχουσες τιμές (€) της Περιφέρειας Ηπείρου, με έτος αναφοράς το 2006 προκύπτει:

$$\sigma = \sqrt{\frac{11.273.109}{4}} = 1.3678,77$$

4.3.4 Διακύμανση

Η διακύμανση ορίζεται ως το τετράγωνο της μέσης απόκλισης τετραγώνου, και δίνεται από τον τύπο:

$$\sigma^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}$$

Εφαρμόζοντας τον παραπάνω τύπο για το Α.Ε.Π. κ.κ σε τρέχουσες τιμές (€) της Περιφέρειας Ηπείρου, με έτος αναφοράς το 2006 προκύπτει:

$$\sigma^2 = 1.678,77^2 = 2.818.268,7$$

4.3.5 Συντελεστής μεταβλητότητας

Ο συντελεστής μεταβλητότητας δείχνει τις αποκλίσεις των τιμών της εξεταζόμενης μεταβλητής ως ποσοστό αριθμητικού μέσου και επιτρέπει τη διενέργεια συγκρίσεων των ανισοτήτων των περιφερειών για διαφορετικές χρονικές περιόδους.

Δίνεται από τη σχέση: $\boxed{CV = 100 \sigma / \bar{x}}$

Εφαρμόζοντας τον παραπάνω τύπο για το Α.Ε.Π. κ.κ σε τρέχουσες τιμές (€) της Περιφέρειας Ηπείρου, με έτος αναφοράς το 2006 προκύπτει:

$$CV=100* 1.678,77/13.625,75= 12,32\%$$

4.3.6 Σταθμισμένος συντελεστής μεταβλητότητας

Ο σταθμισμένος συντελεστής μεταβλητότητας μετράει τη διασπορά της εξεταζόμενης μεταβλητής ως προς τον εθνικό της μέσο όρο, σταθμίζοντας την με τη συμμετοχή της Περιφέρειας στο συνολικό πληθυσμό. Δίνεται από τη σχέση:

$$WCV = \sqrt{\frac{\sum_{r=1}^n (x_i - \bar{x})^2 P}{\bar{x}}} \cdot 100$$

Όπου:

X_r = Η τιμή της μεταβλητής στην Περιφέρεια r,

P_r = Η συμμετοχή του πληθυσμού της Περιφέρειας στον συνολικό πληθυσμό r της χώρας.

Η τιμή των συντελεστών μεταβλητότητας ισούται με το μηδέν σε περίπτωση πλήρους ισότητας, ενώ δεν υπάρχει συγκεκριμένο όριο σε περίπτωση ανισότητας.

Εφαρμόζοντας τον παραπάνω τύπο για το Α.Ε.Π. κ.κ σε τρέχουσες τιμές (€) της Περιφέρειας Ηπείρου, με έτος αναφοράς το 2006 προκύπτει:

$$WCV = \sqrt{4.065.271,7} = 14,8\%$$

Μειονέκτημα αυτής της κατηγορίας μέτρων είναι πως μολονότι εκφράζονται στις μονάδες μέτρησης του μελετώμενου χαρακτηριστικού, εξαρτώνται από την τιμή του αριθμητικού μέσου, με συνέπεια να δημιουργούνται προβλήματα στις συγκρίσεις μεταξύ περιοχών. Αποτέλεσμα είναι να αποκτούν ιδιαίτερη αξία τα αποτελέσματα του συντελεστή μεταβλητότητας και του σταθμισμένου συντελεστή μεταβλητότητας. Από τις τιμές του συντελεστή μεταβλητότητας και του σταθμισμένου συντελεστή μεταβλητότητας αλλά και των υπολοίπων μέτρων που υπολογιστήκαν συμπεραίνεται πως υφίστανται σημαντικές ανισότητες στην Ήπειρο. Ο αναλυτικότερος προσδιορισμός τους είναι εφικτός με τους υπολοίπους δείκτες που υπολογίζονται στο κεφάλαιο.

4.4 Μέτρα Συγκέντρωσης των ενδοπεριφερειακών ανισοτήτων της Ηπείρου

Τα μέτρα συγκέντρωσης υπολογίζουν τις ανισότητες σε σχέση με τη συνολική κατάσταση της περιφερειακή ισότητας. Τα μέτρα συγκέντρωσης που χρησιμοποιούνται στην εργασία είναι ο συντελεστής Gini, ο δείκτης Theil και η καμπύλη Lorenz.

4.4.1 Δείκτης Theil

Ο δείκτης προτάθηκε από τον Henry Theil το 1967 και αποτελεί μια στατιστική συνάρτηση μέτρησης ανισοτήτων που βασίζεται κατά κύριο λόγο στη θεωρία της εντροπίας (Αναστασίου 2012, Πολύζος 2011, Σαγιάς 2011).

Μια γενική μορφή του δείκτη είναι:

$$T = \sum_{i=1}^n \left[\frac{x_i}{\sum_{j=1}^n x_j} \right] * \ln \left(\frac{x_i}{\bar{x}} \right) = \sum_{i=1}^n w_i * \ln(n * w_i)$$

Όπου:

$x_i/\Sigma x_j$: Η συμμετοχή κάθε Περιφερειακής Ενότητας ή Περιφέρειας στο συνολικό εισόδημα

$x_i/\bar{x}$: Το εισόδημα του κάθε Περιφερειακής Ενότητας ή Περιφέρειας σε σχέση με το μέσο εισόδημα.

Ο δείκτης κυμαίνεται μεταξύ 0 (τέλεια ισότητα) και $\ln(n * w_i)$ (μέγιστη ανισότητα). Χρησιμοποιείται ευρέως για τη μέτρηση περιφερειακών ανισοτήτων γιατί είναι συμμετρικός (δεν επηρεάζεται από αντιμεταθέσεις τιμών του εισοδήματος), ανεξάρτητος από το δείγμα (παραμένει αμετάβλητος όταν ο αριθμός των ατόμων μεταβάλλεται κατά την ίδια αναλογία), ανεξάρτητος από το μέσο (παραμένει αναλλοίωτος σε ισοποσοστιαίες μεταβολές των τιμών του εισοδήματος), διέπεται από την αρχή των μεταβιβάσεων (επηρεάζεται από τις μεταβολές μεταξύ μελών του πληθυσμού που μεταβάλλουν την αρχική τους θέση) (Πολύζος, 2011, Παπαδασκαλόπουλος 2000, Σαγιάς 2011).

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι τιμές του δείκτη Theil όπως προέκυψαν για τις Περιφέρειες και τις Περιφερειακές Ενότητες της Ελλάδας για το 1999 και το 2005. Προκύπτει πως τόσο σε επίπεδο περιφερειών όσο και σε επίπεδο Περιφερειακών Ενότητων οι τιμές του δείκτη στο μελετώμενο χρονικό διάστημα αυξάνονται και συνεπώς οι ανισότητες γίνονται εντονότερες. Ειδικότερα σε επίπεδο Περιφερειών ο δείκτης από το 1999 έως το 2005 αυξάνεται κατά, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για Περιφερειακές Ενότητες της χώρας είναι.

Πίνακας 23: Τιμές του δείκτη Theil σε επίπεδο Περιφερειών και Π.Ε.

Δείκτης Theil			
Περιφέρειες		Περιφερειακές Ενότητες	
1999	2005	1999	2005
0,406	0,715	1,069	1,453

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Επιδιώκοντας την μέτρηση του βαθμού που οι Περιφερειακές Ενότητες της Ηπείρου επηρεάζουν τις ανισότητες της υπολογίστηκε ο δείκτης Theil σε τρεις διαφορετικές χρονικές περιόδους (1995, 2000, 2005) ώστε να καταγραφεί η

διαχρονική εξέλιξη του. Το 1995 ο δείκτης Theil είναι 0,143 ενώ το 2000 εμφανίζεται αυξημένος κατά 18,2% (0,169) και το 2005 έχει τιμή 0,235 (αύξηση 64,33% σε σχέση με το 1995 και 39,05% σχέση με το 2000).

Πίνακας 24: Τιμές του δείκτη Theil των Π.Ε. της Ηπείρου

Δείκτης Theil		
Περιφερειακές Ενότητες Ηπείρου		
1995	2000	2005
0,143	0,169	0,235

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Τα αποτελέσματα των υπολογισμών του δείκτη Theil δείχνουν μια σημαντική τάση αύξησης των ανισοτήτων τόσο ενδοπεριφερειακά στην Περιφέρεια Ηπείρου όσο και γενικότερα στην Ελλάδα (τόσο σε επίπεδο Περιφερειακών Ενοτήτων όσο και Περιφερειών). Ειδικότερα, οι τάσεις αυτές φαίνεται πως είναι εντονότερες με το πέρασμα των ετών και το 2005 -που αποτελεί το τελευταίο χρονικό σημείο των υπολογισμών- καταγράφονται οι μεγαλύτερες τιμές. Συμπεραίνεται ότι οι πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης που ακολουθήθηκαν δεν πέτυχαν τους στόχους τους, ενώ γεννιούνται σημαντικές αμφιβολίες και για την αποτελεσματικότητά τους.

4.4.2 Συντελεστής Gini

Ένας συντελεστής που χρησιμοποιείται για την μέτρηση των περιφερειακών ανισοτήτων είναι ο συντελεστής Gini. Ο συντελεστής αυτός αναπτύχθηκε από τον Ιταλό στατιστικό και κοινωνιολόγο Corrado Gini και δημοσιεύθηκε το 1912 στο άρθρο “Variability and Mutability” (Αναστασίου, 2012).

Οι τιμές του συντελεστή δίνονται από τον τύπο:

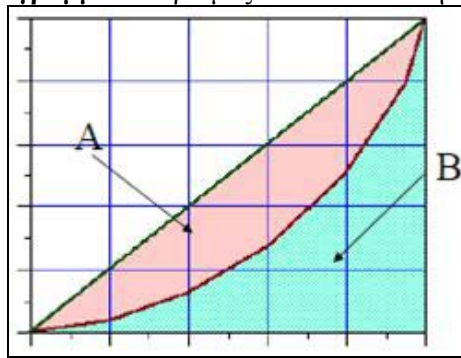
$$G = \left| 1 - \sum_{k=0}^{k=n-1} (X_{k+1} - X_k)(Y_{k+1} + Y_k) \right|$$

Όπου:

X: το αθροιστικό ποσοστό του πληθυσμού των επιμέρους περιοχών

Y: το αθροιστικό ποσοστό του εισοδήματος των επιμέρους περιοχών

Ο συντελεστής παίρνει τιμές ανάμεσα στο 0 και στο 1. Χαμηλές τιμές του συντελεστή δείχνουν ισοκατανομή, ενώ υψηλές τιμές του συντελεστή φανερώνουν άνιση κατανομή. Τιμή του συντελεστή που ισούται με 1 δείχνει την τέλεια ανισοκατανομή, ενώ τιμή του συντελεστή που ισούται με 0 δείχνει τέλεια ισοκατανομή (Αναστασίου 2012, Πολύζος 2011, Παπαδασκαλόπουλος 2000, Σαγιάς 2011).

Διάγραμμα 4: Ορισμός του συντελεστή Gini

Πηγή: Σαγιάς, 2011

Διαγραμματικά ο δείκτης ισούται με το λόγο του εμβαδού Α προς το εμβαδό Β. Όσο αυξάνεται ο σκιαγραφημένος χώρος μεταξύ της καμπύλης Lorenz και της ευθείας, τόσο εντονότερη είναι η ανισότητα στην κατανομή του υπό μελέτη μεγέθους (Αναστασίου 2012, Σαγιάς 2011).

Ο συντελεστής αυτός προσεγγίζει καλύτερα τις περιφερειακές ανισότητες συγκρινόμενος με άλλους συντελεστές συγκέντρωσης γιατί είναι σταθμισμένος με τα γινόμενα των πληθυσμών (Πολύζος, 2011). Βασικό του πλεονέκτημα είναι πως παραμένει ανεξάρτητος τόσο από τις μονάδες μέτρησης που χρησιμοποιούνται, όσο και από τις μονάδες μέτρησης του πληθυσμού του δείγματος (Αναστασίου, 2012) Παρουσιάζει όμως και αυτός το μειονέκτημα των συντελεστών συγκέντρωσης, δηλαδή πως το μέγεθος του εξαρτάται από την εκάστοτε περιφερειακή διαίρεση με αποτέλεσμα όσο μικρότερος είναι ο αριθμός των περιφερειών τόσο να μειώνεται η τιμή του (Πολύζος, 2011).

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι τιμές του συντελεστή Gini που προκύπτουν για το 1999 και το 2005 σε επίπεδο Περιφερειών και Περιφερειακών Ενοτήτων. Το 1999 ο συντελεστής Gini έχει τιμή 0,039 για τις περιφέρειες ενώ το 2005 η τιμή του υπερτριπλασιάζεται. Σε επίπεδο Περιφερειακών Ενοτήτων ο συντελεστής το 199 έχει τιμή 0.036, ενώ το 2005 η τιμή του υπερτριπλασιάζεται. Προκύπτει πως υπάρχει τάση «εκρηκτικής» αύξησης των ανισοτήτων σε εθνικό επίπεδο.

Πίνακας 25: Τιμές του συντελεστή Gini σε επίπεδο Περιφερειών και Π.Ε.

Συντελεστής Gini			
Περιφέρειες		Περιφερειακές Ενότητες	
1999	2005	1999	2005
0,031	0,139	0,036	0,155

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Επιδιώκοντας την μέτρηση του βαθμού που οι Περιφερειακές Ενότητες της Ηπείρου επηρεάζουν τις ανισότητες της Περιφέρειας Ηπείρου υπολογίστηκε ο συντελεστής Gini σε τρεις διαφορετικές χρονικές περιόδους (1995, 2000, 2005) ώστε να καταγραφεί η διαχρονική εξέλιξη του. Το 1995 ο συντελεστής Gini είναι 0,012,

ενώ το 2000 οι τιμές του συντελεστή διπλασιάζονται. Το 2005 ο συντελεστής Gini έχει τιμή 0,062 (υπερτετραπλασιάζεται σε σχέση με το 1995 και υπερδιπλασιάζεται σχέση με το 2000).

Πίνακας 26: Τιμές του συντελεστή Gini των Π.Ε. της Ηπείρου

Συντελεστής Gini		
Περιφερειακές Ενότητες Ηπείρου		
1995	2000	2005
0,012	0,024	0,062

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Τα αποτελέσματα των υπολογισμών του συντελεστή Gini δείχνουν πως υπάρχει έντονη τάση αύξησης των ανισοτήτων τόσο ενδοπεριφερειακά στην Περιφέρεια Ηπείρου όσο και σε εθνικό επίπεδο (τόσο σε επίπεδο Περιφερειακών Ενοτήτων όσο και Περιφερειών). Ειδικότερα, οι τάσεις αυτές φαίνεται πως είναι εντονότερες με το πέρασμα των ετών και το 2005 -που αποτελεί το τελευταίο χρονικό σημείο των υπολογισμών- καταγράφονται οι μεγαλύτερες τιμές, παρουσιάζοντας «εκρηκτική» αύξηση σε σχέση με τις αντίστοιχες τιμές για το 1995 αλλά και το 2000. Συμπεραίνεται πως επαληθεύονται στο σύνολο τους τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την μελέτη του δείκτη Theil καθώς και πως οι πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης που ακολουθήθηκαν δεν φαίνεται να πέτυχαν τους στόχους τους, ενώ υπάρχουν αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητά τους.

4.4.3 Καμπύλη Lorenz

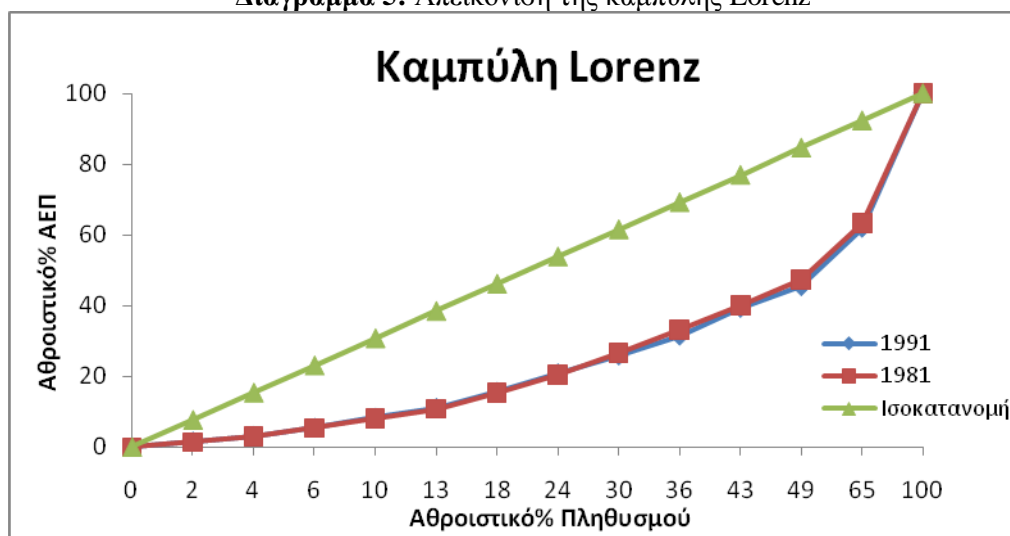
Η καμπύλη Lorenz, εδώ και πολλές δεκαετίες, θεωρείται ένα από τα πιο δημοφιλή γραφήματα. Η ύπαρξη της οφείλεται στον Max O. Lorenz ο οποίος, το 1905, ήθελε να απεικονίσει εισοδηματικές κατανομές.

Χρησιμοποιείται για τη διαγραμματική απεικόνιση της χωρικής κατανομής, αλλά και του τρόπου κατανομής οικονομικών ή άλλων μεγεθών εντός μιας χωρικής ενότητας (Πολύζος, 2011).

Μια γενική διαγραμματική μορφή της καμπύλης απεικονίζεται στο διάγραμμα που ακολουθεί:

Διάγραμμα 5: Απεικόνιση της καμπύλης Lorenz

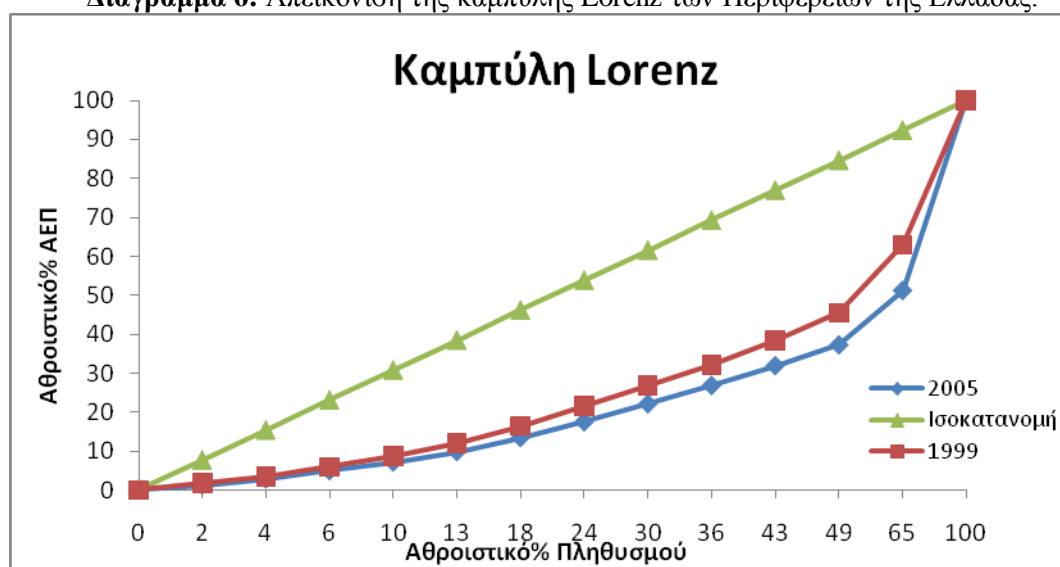
Πηγή: Σαγιάς, 2011

Η διαγώνιος γραμμή αντιστοιχεί σε πλήρη ισοκατανομή, ενώ όσο η καμπύλη Lorenz απομακρύνεται από τη διαγώνιο ή γραμμή των 45°, τόσο μεγαλώνει η ανισοκατανομή. Τέλος, στην ακραία περίπτωση που η καμπύλη Lorenz συμπίπτει με τους άξονες x και y, δηλαδή δημιουργεί μια τεθλασμένη γραμμή, τότε έχουμε μια τέλεια ανισοκατανομή εισοδημάτων μεταξύ των περιφερειών (Πολύζος 2011).

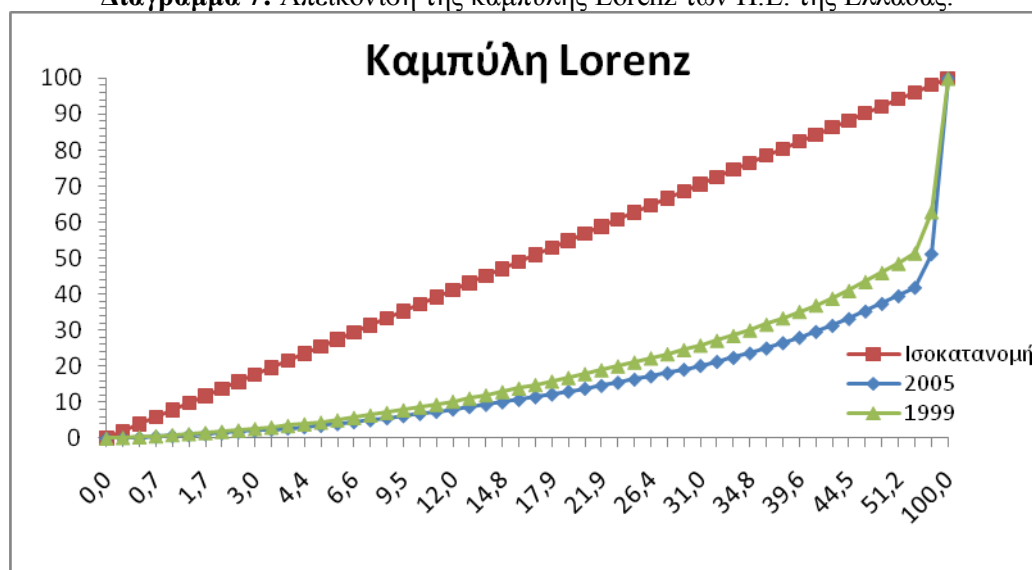
Στην συνέχεια παρουσιάζονται οι καμπύλες Lorenz που προέκυψαν από τον υπολογισμό του συντελεστή Gini και του δείκτη Theil:

a) για τις Περιφέρειες της χώρας

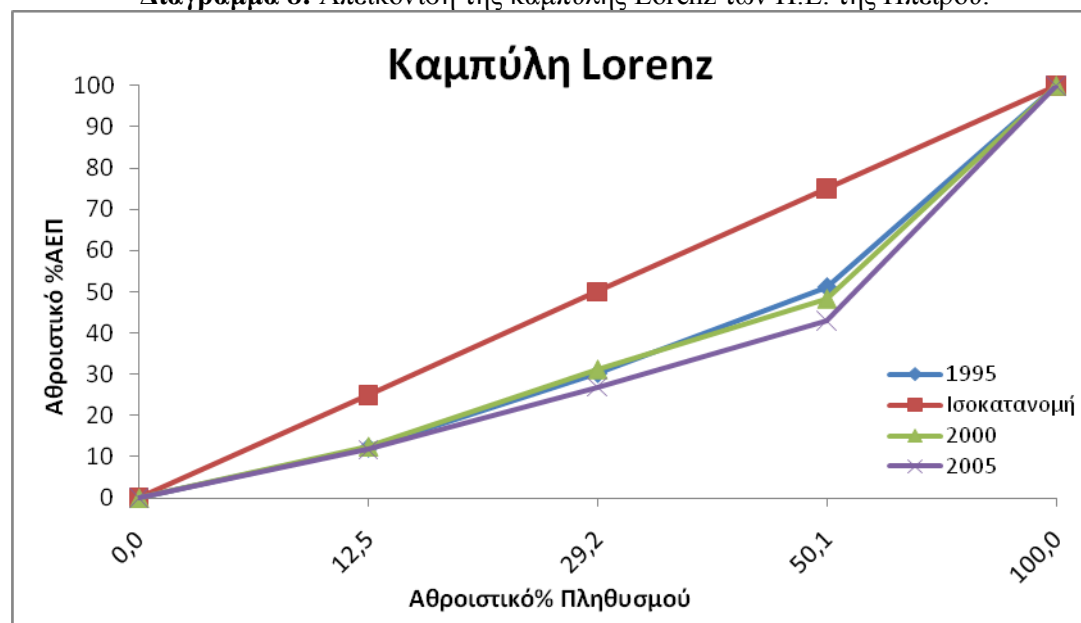
Διάγραμμα 6: Απεικόνιση της καμπύλης Lorenz των Περιφερειών της Ελλάδας.

b) για τις Περιφερειακές Ενότητες της χώρας

Διάγραμμα 7: Απεικόνιση της καμπύλης Lorenz των Π.Ε. της Ελλάδας.

c) για τις Περιφερειακές Ενότητες Ηπείρου 1995-2000-2005

Διάγραμμα 8: Απεικόνιση της καμπύλης Lorenz των Π.Ε. της Ηπείρου.

Από τον υπολογισμό των καμπυλών Lorenz σε διαφορετικές χρονικές περιόδους τόσο για τις Περιφερειακές Ενότητες της Ηπείρου όσο και γενικότερα για την Ελλάδα (τόσο σε επίπεδο Περιφερειακών Ενοτήτων όσο και Περιφερειών) επαληθεύονται στο σύνολο τους τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την μελέτη του δείκτη Theil και του συντελεστή Gini καθώς προκύπτει πως υπάρχει έντονη τάση αύξησης των ανισοτήτων από το 1995 έως το 2005, τάση που δείχνει την αποτυχία των πολιτικών περιφερειακής ανάπτυξης που ακολουθήθηκαν.

4.5 Μέτρηση των ενδοπεριφερειακών χωρικών συγκεντρώσεων και διαφοροποιήσεων της Ηπείρου

4.5.1 Συντελεστής χωροθέτησης

Ο Συντελεστής Χωροθέτησης LQ (Location Quotient) προσδιορίζει την περιφερειακή κλαδική εξειδίκευση και πιο συγκεκριμένα, μετράει τη συμμετοχή ενός κλάδου στην τοπική οικονομία μίας περιοχής μελέτης, σε σχέση με τη αντίστοιχη συμμετοχή του κλάδου σε κάποια περιοχή αναφοράς (Notcliffe, 1982). Ο συγκεκριμένος συντελεστής αποτελεί έναν ικανό τρόπο προσδιορισμού της συγκέντρωσης των δραστηριοτήτων σε μία περιοχή, έτσι ώστε οι σχεδιαστές της πολιτικής ή οι ερευνητές να μπορούν να προγραμματίσουν και να αξιολογήσουν την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής μελέτης μέσα από τους πολλαπλασιαστές (Chiang 2008, Χριστοφάκης & Γκούζος 2011).

Ο Συντελεστής Χωροθέτησης υπολογίζεται από τον τύπο:

$$LQ = (A_{ir}/A_{in}) / (A_r/A_n)$$

Όπου:

A_{ir} = η απασχόληση του κλάδου i στη περιοχή μελέτης

A_r = η συνολική απασχόληση της περιοχής μελέτης

A_{in} = η απασχόληση του κλάδου i στο σύνολο της περιοχής αναφοράς

A_n = η συνολική απασχόληση της περιοχής αναφοράς

Πίνακας 27: Συντελεστές Χωροθέτησης των Π. Ε. της Ηπείρου.

	Π.Ε. Αρτας	Π.Ε. Θεσπρωτίας	Π.Ε. Ιωαννίνων	Π.Ε. Πρέβεζας
Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία.	1,45	1,24	0,58	1,38
Αλιεία.	1,58	1,81	0,33	1,44
Ορυχεία και λατομεία.	0,77	0,89	1,27	0,67
Μεταποιητικές βιομηχανίες.	0,86	0,67	1,23	0,83
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου και νερού.	1,69	0,52	0,95	0,7
Κατασκευές.	0,92	1,16	1,03	0,89
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή αυτοκινήτων οχημάτων, μοτοσυκλετών και ειδών ατομικής και οικιακής χρήσης.	0,93	0,83	1,13	0,89
Ξενοδοχεία και εστιατόρια.	0,71	1,27	1,04	1,05
Μεταφορές, αποθήκευση και επικοινωνίες.	0,87	1,14	1	1,08

Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί.	0,92	0,88	1,13	0,86
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμισθώσεις και επιχειρηματικές δραστηριότητες.	0,8	0,83	1,18	0,91
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση.	0,84	1,07	1,08	0,93
Εκπαίδευση.	0,86	0,67	1,23	0,84
Υγεία και κοινωνική μέριμνα.	0,78	0,7	1,34	0,63
Δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών υπέρ του κοινωνικού ή ατομικού χαρακτήρα.	0,75	0,97	1,17	0,9
Ιδιωτικά νοικοκυριά που απασχολούν οικιακό προσωπικό.	0,51	1,08	1,25	0,88

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Ο συντελεστής χωροθέτησης ερμηνεύεται ως εξής (Παπαδασκαλόπουλος 2000, Τολίδης κ.α. 2010, Πολύζος 2011):

- Αν $LQ > 1$ ή $LQ = 1$ ή $LQ < 1$ τότε η δραστηριότητα i συμμετέχει στην απασχόληση του κλάδου με ποσοστό μεγαλύτερο το ίδιο ή λιγότερο από αυτό με το οποίο συμμετέχει στη συνολική απασχόληση της περιοχής αναφοράς.

Με τη χρήση του δείκτη αυτού υπολογίζονται οι εξαγωγές και οι εισαγωγές που πραγματοποιεί η περιοχή μελέτης σε κάθε κλάδο οικονομικής δραστηριότητας. Όταν $LQ > 1$ η περιοχή μελέτης είναι περισσότερο ειδικευμένη στον κλάδο αυτό σε σχέση τον μέσο όρο της περιοχής αναφοράς, συνεπώς παρουσιάζει εξαγωγικό πλεόνασμα και ο κλάδος θεωρείται βασικός. Αν $LQ < 1$ η περιοχή μελέτης είναι λιγότερο ειδικευμένη στον κλάδο αυτό σε σχέση το μέσο όρο της περιοχής αναφοράς, συνεπώς πρέπει να κάνει εισαγωγές για καλύψει το έλλειμμα που εμφανίζει στον κλάδο και ο κλάδος θεωρείται μη βασικός. Όταν $LQ = 1$ τότε η περιοχή μελέτης δεν παρουσιάζει ούτε εξαγωγές ούτε εισαγωγές στο κλάδο αυτό (Πολύζος, 2011).

Εφαρμόζοντας τη συγκεκριμένη μεθοδολογία θεωρώντας ως περιοχές μελέτης κάθε μία εκ των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου και ως περιοχή αναφοράς την Περιφέρεια Ηπείρου, προέκυψαν οι τιμές που παρατίθενται στον παραπάνω πίνακα.

Στην Περιφερειακή Ενότητα Άρτας οι κλάδοι της γεωργίας, κτηνοτροφίας, θήρας και δασοκομίας, της αλιείας και της παροχής ηλεκτρικού ρεύματος είναι αυτοί στους οποίους «ειδικεύεται» η συγκεκριμένη χωρική ενότητα και συνεπώς οι κλάδοι στους οποίους καταγράφεται εξαγωγικό πλεόνασμα. Σε όλους τους άλλους εντοπίζεται χαμηλός βαθμός ειδίκευσης και κατά συνέπεια οι κλάδοι θεωρούνται μη βασικοί. Μάλιστα σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο που παρουσιάστηκε παραπάνω, είναι απαραίτητες εισαγωγές για καλυφθεί το έλλειμμα της υπό μελέτης χωρικής ενότητας στους συγκεκριμένους κλάδους. Ο χαμηλότερος βαθμός ειδίκευσης εντοπίζεται στα ιδιωτικά νοικοκυριά που απασχολούν οικιακό προσωπικό.

Στην Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας οι κλάδοι της γεωργίας, κτηνοτροφίας, θήρας και δασοκομίας, της αλιείας, των κατασκευών, των ξενοδοχείων και εστιατορίων, των μεταφορών, της δημόσιας διοίκησης, των υπηρεσιών και των ιδιωτικών νοικοκυριών που απασχολούν οικιακό προσωπικό είναι αυτοί στους οποίους «ειδικεύεται» η συγκεκριμένη χωρική ενότητα και οι κλάδοι στους οποίους καταγράφεται εξαγωγικό πλεόνασμα. Σε όλους τους άλλους εντοπίζεται χαμηλός βαθμός ειδίκευσης και κατά συνέπεια οι κλάδοι θεωρούνται μη βασικοί. Ο χαμηλότερος βαθμός ειδίκευσης εντοπίζεται στους κλάδους παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, εκπαίδευσης και στις μεταποιητικές βιομηχανίες.

Στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων όλοι οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας εκτός της γεωργίας, κτηνοτροφίας, θήρας, δασοκομίας και της αλιείας είναι βασικοί, εξαγωγικοί και κλάδοι στους οποίους «ειδικεύεται» η συγκεκριμένη χωρική ενότητα.

Η γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία, η αλιεία, τα ξενοδοχεία και τα εστιατόρια καθώς και οι μεταφορές είναι οι κλάδοι στους οποίους ο υπολογισμός του συντελεστή χωροθέτησης στην Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας δείχνει εξειδίκευση. Σε όλους τους άλλους εντοπίζεται χαμηλός βαθμός ειδίκευσης και κατά συνέπεια οι κλάδοι θεωρούνται μη βασικοί. Μάλιστα σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο που παρουσιάστηκε είναι απαραίτητες εισαγωγές για καλυφθεί το έλλειμμα της υπό μελέτη χωρικής ενότητας στους συγκεκριμένους κλάδους. Ο χαμηλότερος βαθμός ειδίκευσης εντοπίζεται στα ορυχεία-λατομεία και στις υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής μέριμνας.

4.5.2 Συντελεστής ειδίκευσης

Ο Συντελεστής Ειδίκευσης μιας περιφέρειας, μετρά πόσο διαφέρει η διάρθρωση της απασχόλησης στους κλάδους οικονομικών δραστηριοτήτων της από την αντίστοιχη διάρθρωση της απασχόλησης σε μια περιοχή αναφοράς (Πολύζος, 2011).

Ο Συντελεστής Ειδίκευσης υπολογίζεται από τον τύπο:

$$CS = \frac{1}{2} \sum_i [(A_{it}/A_{in}) - (A_{ni}/A_n)],$$

Όπου:

A_{it} = η απασχόληση του κλάδου i στη περιοχή μελέτης

A_t = η συνολική απασχόληση της περιοχής μελέτης

A_{in} = η απασχόληση του κλάδου i στο σύνολο της περιοχής αναφοράς

A_n = η συνολική απασχόληση της περιοχής αναφοράς

Οι τιμές του CS κυμαίνονται από 0 έως 1. Μηδενικές τιμές του Συντελεστή Ειδίκευσης παρατηρούνται στην περίπτωση όπου η κλαδική διάρθρωση της περιοχής μελέτης, ταυτίζεται με την κλαδική διάρθρωση της περιοχής αναφοράς, ενώ όσο περισσότερο διαφοροποιείται η κλαδική διάρθρωση της περιοχής μελέτης, τόσο η τιμή του συντελεστή πλησιάζει προς την μονάδα (Παπαδασκαλόπουλος 2000, Πολύζος 2011, Τολίδης κ.α. 2010).

Ο δείκτης είναι σχεδόν αδύνατο πρακτικά να λάβει τις ακραίες τιμές, δεδομένου ότι σπάνια μπορεί να βρεθεί μια περιφέρεια που να ειδικεύεται σε μία και μόνο δραστηριότητα ή να ταυτίζεται απόλυτα με την εθνική σύνθεση των δραστηριοτήτων (Πολύζος, 2011).

Εφαρμόζοντας τη συγκεκριμένη μεθοδολογία για τις οικονομικές δραστηριότητες των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου και λαμβάνοντας ως περιοχή αναφοράς την Περιφέρεια Ηπείρου προκύπτουν οι τιμές που παρουσιάζονται στον πίνακα που ακολουθεί.

Πίνακας 28: Συντελεστής Ειδίκευσης των Π.Ε. της Ηπείρου

	Π.Ε. Άρτας	Π.Ε. Ιωαννίνων	Π.Ε. Θεσπρωτίας	Π.Ε. Πρέβεζας
Συντελεστής ειδίκευσης	0,112	0,1	0,109	0,095

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

Από τις τιμές του συντελεστή ειδίκευσης προκύπτει πως η κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης σε καθεμία από τις υπό μελέτη Περιφερειακές Ενότητες ταυτίζεται σημαντικά με την κλαδική διάρθρωση της απασχόλησης της Περιφέρειας Ηπείρου, καθώς σε όλες τις Περιφερειακές Ενότητες καταγράφηκαν τιμές σχεδόν 90% χαμηλότερες της μέγιστης τιμής του δείκτη. Ειδικότερα, ο υψηλότερος βαθμός διαφοροποίησης της κλαδικής διάρθρωσης καταγράφηκε στην Περιφερειακή Ενότητα Άρτας (CS=0,112), ενώ η χαμηλότερη τιμή καταγράφηκε στην Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας (CS=0,095).

4.5.3 Πολλαπλασιαστής Οικονομικής Βάσης

Άμεσα συνδεδεμένος με τον Συντελεστή Συμμετοχής είναι ο Περιφερειακός Πολλαπλασιαστής, η ύπαρξη του οποίου προϋποθέτει τιμή του LQ μεγαλύτερη της μονάδας (Παπαδασκαλόπουλος, 2000):

Το πιο γνωστό και συχνότερα χρησιμοποιούμενο υπόδειγμα περιφερειακού πολλαπλασιαστή είναι αυτό της Εξαγωγικής Βάσης όπως έχει αναλυθεί στην ενότητα 1.7.1.2.

Ο Περιφερειακός Πολλαπλασιαστής (Regional Multiplier) προσπαθεί να μετρήσει τη συνολική επίδραση που θα ασκήσει στην περιφερειακή οικονομία μία μεταβολή του βασικού-εξαγωγικού τομέα, ως προς ένα εξεταζόμενο μέγεθος (Πολύζος, 2011).

Η ζήτηση για τα προϊόντα του βασικού τομέα εξαρτάται από τη ζήτηση που προέρχεται εκτός της τοπικής οικονομίας, έτσι ο βασικός τομέας είναι αυτός ο οποίος παράγει προϊόντα για εξαγωγές. Ενώ η ζήτηση για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες του μη-βασικού τομέα προέρχεται από τους τοπικούς καταναλωτές και εξαρτάται από τις κατά τόπους συνθήκες (Σαγιάς, 2011).

Η συνολική απασχόληση (T) στην τοπική οικονομία δίνεται από τον παρακάτω τύπο:

$$T = B + N$$

Όπου:

B= η απασχόληση του βασικού τομέα και

$N =$ η απασχόληση του μη βασικού τομέα

Η αύξηση της ζήτησης για τα προϊόντα του βασικού τομέα θεωρείται πως δημιουργεί πολλαπλάσια αύξηση της απασχόλησης της τοπικής οικονομίας, δηλαδή αύξηση της ζήτησης για τα προϊόντα του βασικού τομέα δημιουργεί πολλαπλάσια αύξηση της απασχόλησης (του εισοδήματος) της τοπικής οικονομίας. Συνεπώς αν π.χ. τιμή ενός πολλαπλασιαστή είναι 4, πρακτικά αυτό μεταφράζεται πως αν στο βασικό τομέα δημιουργηθεί μια νέα θέση εργασίας στη συνολική απασχόληση της περιοχής θα παρουσιάσει αύξηση τεσσάρων θέσεων εργασίας.

Το μέγεθος των επιπτώσεων στην απασχόληση της τοπικής οικονομίας υπολογίζεται μέσω του πολλαπλασιαστή του βασικού τομέα (εξαγωγικής βάσης) BM .

$$BM = \frac{E_T^t}{BE_T^t}$$

Όπου: E_T^t = συνολική απασχόληση

BE_T^t = απασχόληση στο βασικό τομέα

Ο υπολογισμός του πολλαπλασιαστή οικονομικής βάσης γίνεται με την χρήση δεδομένων εισοδήματος. Ωστόσο, τις περισσότερες φορές δεδομένα εισοδήματος δεν είναι διαθέσιμα για τις μικρές περιφερειακές διαμερίσεις και τους επί μέρους κλάδους, με συνέπεια να χρησιμοποιούνται δεδομένα απασχόλησης ως προσέγγιση της παραγωγής και του εισοδήματος μιας περιοχής. Στην περίπτωση που χρησιμοποιούνται δεδομένα απασχόλησης για τον υπολογισμό του πολλαπλασιαστή οικονομικής βάσης, όπως στην παρούσα εργασία, διακρίνεται η συνολική απασχόληση μιας περιφέρειας στο τμήμα εκείνο που παράγει αγαθά για εξαγωγές (βασική απασχόληση) και στο τμήμα που παράγει αγαθά για τοπική κατανάλωση (μη βασική απασχόληση) (Παπαδασκαλόπουλος, 2000).

Η χρησιμότητα του πολλαπλασιαστή οικονομικής βάσης στην περιφερειακή ανάλυση είναι μεγάλη, καθώς βοηθά ιδιαίτερα, στην μελέτη του προσανατολισμού της περιφερειακής οικονομίας, στον προσδιορισμό του ρυθμού της περιφερειακής ανάπτυξης καθώς και στην πρόβλεψη της συνολικής περιφερειακής απασχόλησης και μελλοντικής περιφερειακής μεγέθυνσης (Παπαδασκαλόπουλος, 2000).

Βασικό πρόβλημα του υποδείγματος οικονομικής βάσης είναι ότι υποθέτει πως όλες οι οικονομικές δραστηριότητες μιας περιοχής μπορούν να ταξινομηθούν σε βασικές και μη-βασικές. Πολλές δραστηριότητες όμως είναι μεν εξαγωγικές αλλά εξυπηρετούν παράλληλα και την τοπική αγορά. Στην προκειμένη περίπτωση, οι δραστηριότητες, είτε ταξινομούνται εξ' ολοκλήρου στον βασικό τομέα είτε κατανέμονται και στους δύο τομείς της απασχόλησης που ενεργοποιούν. Πρέπει να σημειωθεί πως στη βιβλιογραφία παρατηρούνται διάφορες μέθοδοι ταξινόμησης των οικονομικών δραστηριοτήτων (Σαγιάς, 2011). Επιπλέον, το υπόδειγμα περιορίζεται στην ανάλυση ενός συστήματος που περιλαμβάνει μία μόνο περιφέρεια και όλον τον υπόλοιπο κόσμο. Αδυνατεί, συνεπώς, να αναλύσει ένα σύστημα πολλών περιφερειών

και να υπολογίσει τις συνολικές επιδράσεις που προκαλούν οι οικονομικές μεταβολές στις οικονομίες ενός πολυπεριφερειακού συστήματος (Πολύζος, 2011).

Στην παρούσα εργασία ο υπολογισμός του πολλαπλασιαστή έγινε με τη μέθοδο των δεικτών τοπικής εξειδίκευσης-συντελεστών χωροθέτησης.

Από τους υπολογισμούς προέκυψε πως θεωρώντας ως περιοχή αναφοράς την Περιφέρεια Ηπείρου η Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας παρουσιάζει πολλαπλασιαστή οικονομικής βάσης 10,517 ενώ οι Περιφερειακές Ενότητες Θεσπρωτίας και Ιωαννίνων παρουσιάζουν πολλαπλασιαστές 9,103 και 9,976 αντίστοιχα. Τη χαμηλότερη τιμή πολλαπλασιαστή παρουσιάζει η Περιφερειακή Ενότητα Άρτας (8,92).

Θεωρώντας ως περιοχή αναφοράς το σύνολο α της χώρας οι τιμές των πολλαπλασιαστών εξαγωγικής βάσης των Περιφερειακών Ενοτήτων της Ηπείρου εμφανίζονται σαφώς χαμηλότεροι, γεγονός λογικό καθώς το μέγεθος των επιπτώσεων του εξαγωγικού κλάδου κάθε Περιφερειακής Ενότητας είναι μεγαλύτερο στο πλαίσιο της Περιφέρειας στην οποία ανήκουν απ' ότι σε εθνικό επίπεδο. Άλλωστε και γενικότερα η οικονομία κάθε Περιφερειακής Ενότητας έχει μεγαλύτερη σημασία για την οικονομική δραστηριότητα της Περιφέρειας στην οποία ανήκει από ότι για το σύνολο της χώρας.

Ειδικότερα, από τους υπολογισμούς προέκυψε πως θεωρώντας ως περιοχή αναφοράς το σύνολο της χώρας η Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας παρουσιάζει πολλαπλασιαστή οικονομικής βάσης 5.26, ενώ οι Περιφερειακές Ενότητες Θεσπρωτίας και Ιωαννίνων παρουσιάζουν πολλαπλασιαστές 4,704 και 8,778 αντίστοιχα. Τη χαμηλότερη τιμή πολλαπλασιαστή παρουσιάζει η Περιφερειακή Ενότητα Άρτας (4,733). Θεωρώντας ως παράδειγμα την Άρτα προκύπτει πως σε περίπτωση που η απασχόληση στο βασικό τομέα αυξηθεί κατά μια θέση εργασίας, η συνολική απασχόληση της περιοχής θα αυξηθεί κατά 4,733 θέσεις. Αντίστοιχα ισχύει και για τις υπόλοιπες Περιφερειακές Ενότητες.

Πίνακας 29: Τιμές του πολλαπλασιαστή οικονομικής βάσης των Π.Ε. της Ηπείρου

Περιφερειακές Ενότητες	Περιφέρεια Ηπείρου	Ελλάδα
Άρτας	8,920	4,733
Θεσπρωτίας	9,103	4,704
Ιωαννίνων	9,976	8,778
Πρέβεζας	10,517	5,260

Πηγή: Ίδια επεξεργασία

4.5.4 Ανάλυση Απόκλισης-Συμμετοχής

Η ανάλυση Απόκλισης-Συμμετοχής αποτελεί μια από τις βασικές μεθόδους περιφερειακής ανάλυσης και προγραμματισμού (Πολύζος 2011, Παπαδασκαλόπουλος 2000). Χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει τα αίτια μεταβολών περιφερειακών μεγεθών, την ταξινόμηση των περιφερειών, τον εντοπισμό του αναπτυξιακού προτύπου μιας περιφέρειας, των μέσων και γενικότερα του είδους της περιφερειακής πολιτικής που πρέπει να ακολουθηθεί για την ανάπτυξη μιας

χωρικής ενότητας αλλά και για την ex-post αξιολόγηση της περιφερειακής πολιτικής (Πολύζος, 2011).

Η μέθοδος διακρίνει την μεταβολή του υπό μελέτη περιφερειακού μεγέθους (στη παρούσα εργασία της απασχόλησης) ανάλογα με τα αίτια που προκάλεσαν την μεταβολή αυτή, κατά τη διάρκεια μιας χρονικής περιόδου (Σαγιάς, 2011). Η μεταβολή διακρίνεται στις συνιστώσες της

- Εθνικής Συμμετοχής (ΕΣ), η οποία αντιστοιχεί στη μεταβολή της απασχόλησης στην περιοχή μελέτης που θα συνέβαινε αν αυτή μεταβαλλόταν με τον ίδιο ρυθμό που μεταβάλλεται η απασχόληση στην περιοχή αναφοράς. Συνεπώς, όσο υψηλότερος είναι ο ρυθμός αύξησης της απασχόλησης σε εθνικό επίπεδο, τόσο υψηλότερος θα είναι και ο ρυθμός αύξησης της περιφερειακής απασχόλησης (Σαγιάς 2011, Πολύζος 2011, Παπαδασκαλόπουλος 2000)
- της Απόκλισης, η οποία αντιστοιχεί στη διαφορά μεταξύ της απασχόλησης στην περιοχή μελέτης και την αναμενόμενη απασχόληση της Εθνικής Συμμετοχής. Η συνιστώσα αυτή είναι θετική σε αναπτυσσόμενες περιφέρειες και αρνητική σε φτωχές και φθίνουσες περιφέρειες (Παπαδασκαλόπουλος, 2000)

Η συνολική απόκλιση διακρίνεται σε δύο επιμέρους συνιστώσες:

- τη συνιστώσα της «Ομολογικής Απόκλισης» (ΟΣ), η οποία μετράει το ποσό της απόκλισης που «οφείλεται» στην κλαδική σύνθεση της περιοχής μελέτης.⁵⁵
- τη συνιστώσα της «Διαφορικής Απόκλισης» (ΔΣ) (τοπικό πλεονέκτημα/μειονέκτημα) η οποία μετράει το ποσό της απόκλισης που 'προκύπτει' επειδή ορισμένοι από τους κλάδους της περιοχής μελέτης αναπτύσσονται με μεγαλύτερο ή μικρότερο ρυθμό από τον αντίστοιχο εθνικό.⁵⁶

Η ανάλυση Απόκλισης-Συμμετοχής έχει την δυνατότητα να δώσει πληροφορίες και σε επίπεδο κλάδου. Είναι εφικτό δηλαδή για μία ορισμένη χρονική περίοδο να διακρίνουμε την Συνιστώσα Εθνικής Συμμετοχής, την Συνιστώσα Ομολογικής Απόκλισης και την Συνιστώσα Διαφορικής Απόκλισης στην μεταβολή της απασχόλησης κάθε κλάδου ξεχωριστά. Αυτό έχει μεγάλη σημασία στην ανάλυση, γιατί μπορούν να εξαχθούν συμπεράσματα όσον αφορά τις δυνατότητες κάθε Περιφέρειας για την ανάπτυξη των επί μέρους κλάδων (Παπαδασκαλόπουλος, 2000).

Με βάση το πρόσημο και το μέγεθος της Ομολογικής και Διαφορικής συνιστώσας, διαμορφώνονται 8 τύποι κατά Boudeville⁵⁷ (Boudeville,1966), καθένας εκ των οποίων εμφανίζει συγκεκριμένα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά και χρίζει ανάλογων

⁵⁵ Η ΟΣ είναι θετική όταν οι κλάδοι της περιοχής μελέτης παρουσιάζουν ρυθμό αύξησης της απασχόλησης μεγαλύτερο από ότι σε εθνικό επίπεδο. Αρνητική συνιστώσα δείχνει μεταβολή της απασχόλησης με ρυθμό μικρότερο από ότι σε εθνικό επίπεδο (Παπαδασκαλόπουλος, 2000).

⁵⁶ Οι χωρικές ενότητες που παρουσιάζουν τοπικά πλεονεκτήματα παρουσιάζουν θετικές τιμές της ΔΣ (Παπαδασκαλόπουλος, 2000)

⁵⁷ Οι Τύποι 1-4: Αναπτύσσονται με ταχύτερο ρυθμό από το μέσο ρυθμό της χώρας, και οι Τύποι 5-8: Αναπτύσσονται με μικρότερο ρυθμό από το μέσο ρυθμό της χώρας.

μέτρων πολιτικής (Σαγιάς 2011, Παπαδασκαλόπουλος 2000) όπως παρουσιάζεται αναλυτικά στον πίνακα που ακολουθεί.

Βασικές αδυναμίες της μεθόδου είναι η έλλειψη σαφώς καθορισμένου θεωρητικού υποβάθρου, η αυξημένη σημασία που δίνεται στην απασχόληση στην αρχή της χρονικής περιόδου που εξετάζεται, η ταξινόμηση των οικονομικών κλάδων και της επίδρασης που έχει η ταξινόμηση αυτή στις συνιστώσες της ανάλυσης, η αλληλεξάρτηση μεταξύ της ομολογικής και της διαφορικής απόκλισης.

Πίνακας 30: Τυπολογία κατά Boudeville

Περιφερειακός τύπος	Συνιστώσες απόκλισης – συμμετοχής	Χαρακτηριστικά περιφερειακής ανάπτυξης	Προτεινόμενα μέτρα
1	$OS > 0, \Delta\Sigma > 0, OS > \Delta\Sigma$	Ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση, θετικοί τοπικοί παράγοντες	
2	$OS > 0, \Delta\Sigma > 0, OS < \Delta\Sigma$	Ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση, θετικοί τοπικοί παράγοντες	
3	$OS > 0, \Delta\Sigma < 0, OS > \Delta\Sigma$	Ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση, αρνητικοί τοπικοί παράγοντες	Βελτίωση υποδομής
4	$OS < 0, \Delta\Sigma > 0, OS < \Delta\Sigma$	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, θετικοί τοπικοί παράγοντες	Βελτίωση κλαδικής διάρθρωσης
5	$OS > 0, \Delta\Sigma < 0, OS < \Delta\Sigma$	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, θετικοί τοπικοί παράγοντες	Βελτίωση κλαδικής διάρθρωσης
6	$OS > 0, \Delta\Sigma < 0, OS < \Delta\Sigma$	Ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση, αρνητικοί τοπικοί παράγοντες	Βελτίωση υποδομής
7	$OS < 0, \Delta\Sigma < 0, OS > \Delta\Sigma$	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, αρνητικοί τοπικοί παράγοντες	Βελτίωση διάρθρωσης υποδομής
8	$OS < 0, \Delta\Sigma < 0, OS < \Delta\Sigma$	Δυσμενής κλαδική διάρθρωση, αρνητικοί τοπικοί παράγοντες	Βελτίωση διάρθρωσης υποδομής

Πηγή: Σαγιάς, 2011

Η μέθοδος της ανάλυσης Απόκλισης-Συμμετοχής έχει ως βασική χρησιμότητα την ερμηνεία των διαφορών που παρατηρούνται στην ανάπτυξη των περιφερειών, όμως αδυνατεί να ερμηνεύσει τους διαφορετικούς ρυθμούς ανάπτυξης των περιφερειών. Η χρήση της μεθόδου για την πρόβλεψη των περιφερειακών επιδοτήσεων και γενικότερα αναπτυξιακών προγραμμάτων ολοένα και αυξάνεται, τάση που οφείλεται στο πλεονέκτημα της μεθόδου που αφορά την ευκολία πρόσβασης στα στατιστικά στοιχεία που απαιτούνται για την εφαρμογή της (Πολύζος, 2011).

Εφαρμόζοντας την ανάλυση Απόκλισης-Συμμετοχής για τις Περιφερειακές Ενώτητες της Ηπείρου για κάθε κλάδο οικονομικής δραστηριότητας προκύπτει η κατηγοριοποίηση που παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 31: Κατηγοριοποίηση κλάδων οικονομικής δραστηριότητας των Π.Ε. της Ηπείρου κατά Boudeville

	Π.Ε. Άρτας	Π.Ε. Θεσπρωτίας	Π.Ε. Ιωαννίνων	Π.Ε. Πρέβεζας
Γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα, δασοκομία.	5	5	7	5
Αλιεία.	7	2	3	2
Ορυχεία και λατομεία.	4	4	8	7
Μεταποιητικές βιομηχανίες.	4	8	5	8
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου και νερού.	2	3	3	3
Κατασκευές.	8	4	5	8
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή αυτοκινήτων οχημάτων, μοτοσυκλετών και ειδών ατομικής και οικιακής χρήσης.	3	2	1	3
Ξενοδοχεία και εστιατόρια.	3	1	1	3
Μεταφορές, αποθήκευση και επικοινωνίες.	8	4	7	4
Ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί.	1	3	3	3
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εκμισθώσεις και επιχειρηματικές δραστηριότητες.	3	1	3	1
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση.	3	2	1	6
Εκπαίδευση.	3	3	1	3
Υγεία και κοινωνική μέριμνα.	1	1	3	3
Δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών υπέρ του κοινωνικού ή ατομικού χαρακτήρα.	3	1	3	2

Ιδιωτικά νοικοκυριά που απασχολούν οικιακό προσωπικό.	3	1	3	1
Σύνολο απασχόλησης	5	4	3	7

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

Στην Περιφερειακή Ενότητα Άρτας οι κλάδοι της υγείας και κοινωνικής μέριμνας, των ενδιάμεσων χρηματοπιστωτικών οργανισμών και της παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, είναι οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας στους οποίους καταγράφεται ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση και ταυτόχρονα υπάρχουν θετικοί τοπικοί παράγοντες.

Στους κλάδους του εμπορίου, των ξενοδοχείων και εστιατορίων, της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, της δημόσιας διοίκησης και άμυνας, της εκπαίδευσης, της παροχής υπηρεσιών και των νοικοκυριών που απασχολούν οικιακό προσωπικό η Περιφερειακή Ενότητα Άρτας παρουσιάζει ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση αλλά αρνητικούς τοπικούς παράγοντες, με την βελτίωση των υποδομών στους κλάδους αυτούς να είναι απαραίτητη.

Στους κλάδους ορυχείων-λατομείων, μεταποιητικών βιομηχανιών και γεωργίας, κτηνοτροφίας, θήρας και δασοκομίας η συγκεκριμένη Περιφερειακή Ενότητα παρουσιάζει δυσμενή κλαδική διάρθρωση αλλά θετικούς τοπικούς παράγοντες, με την βελτίωση κλαδικής διάρθρωσης να είναι η βασική προτεραιότητα για την αντιμετώπιση των προβλημάτων και των αδυναμιών των κλάδων.

Στους κλάδους αλιείας, κατασκευών και μεταφορών η Άρτα παρουσιάζει δυσμενή κλαδική διάρθρωση και αρνητικούς τοπικούς παράγοντες. Για την ανάπτυξη των κλάδων αυτών προτείνεται η βελτίωση της κλαδικής τους διάρθρωσης και των υποδομών τους.

Στην Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας οι κλάδοι υγείας και κοινωνικής μέριμνας, παροχής υπηρεσιών, νοικοκυριών που απασχολούν οικιακό προσωπικό, ξενοδοχείων και εστιατορίων, δημόσιας διοίκησης και άμυνας, διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εμπορίου και αλιείας παρουσιάζουν ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση ενώ ταυτόχρονα επικρατούν θετικοί τοπικοί παράγοντες.

Στους κλάδους παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, ενδιάμεσων χρηματοπιστωτικών οργανισμών και εκπαίδευσης η Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας παρουσιάζει ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση αλλά αρνητικούς τοπικούς παράγοντες, με την βελτίωση των υποδομών στους κλάδους αυτούς να είναι απαραίτητη για την περαιτέρω ανάπτυξη τους.

Στους κλάδους των της γεωργίας, κτηνοτροφίας, θήρας και δασοκομίας, των ορυχείων-λατομείων, των κατασκευών και των μεταφορών η συγκεκριμένη Περιφερειακή Ενότητα παρουσιάζει δυσμενή κλαδική διάρθρωση αλλά θετικούς τοπικούς παράγοντες, με την βελτίωση κλαδικής διάρθρωσης να είναι η βασική προτεραιότητα που προτείνεται για τους συγκεκριμένους κλάδους της τοπικής οικονομίας.

Στον κλάδο των μεταποιητικών βιομηχανιών εντοπίζεται δυσμενής κλαδική διάρθρωση με αρνητικούς τοπικούς παράγοντες. Για την ανάπτυξη του κλάδου

προτείνεται η βελτίωση τόσο της κλαδικής διάρθρωσης του όσο και των υποδομών του.

Στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων οι κλάδοι του εμπορίου, των ξενοδοχείων και εστιατορίων, της δημόσιας διοίκησης και της εκπαίδευσης παρουσιάζουν ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση, ενώ ταυτόχρονα επικρατούν θετικοί τοπικοί παράγοντες.

Στους κλάδους παροχής υγείας και κοινωνικής μέριμνας, της παροχής υπηρεσιών, των νοικοκυριών που απασχολούν οικιακό προσωπικό, της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, της παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, και της αλιείας η Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων παρουσιάζει ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση αλλά αρνητικούς τοπικούς παράγοντες, με την βελτίωση των υποδομών των κλάδων να είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη τους.

Στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων οι μεταποιητικές βιομηχανίες και ο κλάδος των κατασκευών παρουσιάζουν δυσμενή κλαδική διάρθρωση αλλά θετικούς τοπικούς παράγοντες, με την βελτίωση κλαδικής διάρθρωσης να αποτελεί βασική προτεραιότητα για την ανάπτυξη τους.

Στους κλάδους των μεταφορών, των ορυχείων-λατομείων, της μεταποιητικών βιομηχανιών και της γεωργίας, κτηνοτροφίας, θήρας και δασοκομίας εντοπίζεται δυσμενής κλαδική διάρθρωση, ταυτόχρονα με αρνητικούς τοπικούς παράγοντες. Για την ανάπτυξη τους κρίνεται αναγκαία τόσο η βελτίωση τόσο της κλαδικής διάρθρωσης τους όσο και των υποδομών τους.

Στην Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας οι κλάδοι της παροχής υπηρεσιών, των νοικοκυριών που απασχολούν οικιακό προσωπικό, της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας και της αλιείας είναι οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας στους οποίους καταγράφεται ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση και ταυτόχρονα υπάρχουν θετικοί τοπικοί παράγοντες.

Στους κλάδους παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, εμπορίου, ξενοδοχείων και εστιατορίων, ενδιάμεσων χρηματοπιστωτικών οργανισμών, εκπαίδευσης και υγείας και κοινωνικής μέριμνας η Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας παρουσιάζει ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση αλλά αρνητικούς τοπικούς παράγοντες, με την βελτίωση των υποδομών στους κλάδους αυτούς να είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη τους.

Στους κλάδους των μεταφορών και της γεωργίας, κτηνοτροφίας, θήρας και δασοκομίας, η συγκεκριμένη Περιφερειακή Ενότητα παρουσιάζει δυσμενή κλαδική διάρθρωση αλλά θετικούς τοπικούς παράγοντες, με την βελτίωση κλαδικής διάρθρωσης να είναι η βασική προτεραιότητα που προτείνεται για τους συγκεκριμένους κλάδους της τοπικής οικονομίας.

Στον κλάδο της δημόσιας διοίκησης και άμυνας η Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας εμφανίζει ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση αλλά αρνητικούς τοπικούς παράγοντες. Για την ανάπτυξη του κλάδου αυτού προτείνεται η βελτίωση των υποδομών του.

Στους κλάδους των ορυχείων και λατομείων, των μεταποιητικών βιομηχανιών της παροχής ηλεκτρικού ρεύματος και των κατασκευών εντοπίζεται δυσμενής κλαδική διάρθρωση με αρνητικούς τοπικούς παράγοντες. Για την ανάπτυξη των κλάδων αυτών

στην Πρέβεζα προτείνεται η βελτίωση τόσο της κλαδικής τους διάρθρωσης όσο και των σχετικών υποδομών.

Συμπεράσματα

Από την ανάλυση που προηγήθηκε εντοπίστηκαν έντονες ανισότητες μεταξύ των Περιφερειακών Ενοτήτων της Περιφέρειας Ηπείρου. Ειδικότερα, από η διαχρονική ανάλυση των δεδομένων έδειξε πως στις Περιφερειακές Ενώτητες της Ηπείρου διαχρονικά καταγράφονται ανισότητες, οι οποίες γίνονται ολοένα και εντονότερες με το πέρασμα των ετών. Ανάλογα είναι τα συμπεράσματα που ισχύουν για την μεταβολή ανισοτήτων σε εθνικό επίπεδο τόσο διαπεριφερειακά, όσο και σε επίπεδο Περιφερειακών Ενοτήτων. Συμπεραίνεται ότι οι πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης που ακολουθήθηκαν έως σήμερα στην Περιφέρεια Ηπείρου και στην Ελλάδα γενικότερα δεν πέτυχαν τους στόχους τους, ενώ γεννιούνται σημαντικές αμφιβολίες και για την αποτελεσματικότητά τους.

Στην Περιφέρεια Ηπείρου όσον αφορά τα οικονομικά ζητήματα και τα ζητήματα εισοδημάτων και ευημερίας από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε προέκυψε πως η Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων είναι η πλέον οικονομικά εύρωστη χωρική ενότητα στην Ήπειρο, καθώς παρουσιάζει τις υψηλότερες τιμές σχεδόν σε όλους τους υπολογιζόμενους δείκτες. Στον αντίποδα οι χαμηλότερες τιμές στα οικονομικά ζητήματα υπολογίστηκαν στην Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας.

Όσον αφορά τα ζητήματα ελκτικότητας, η Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων παρουσιάζει τα καλύτερα αποτελέσματα με τις Περιφερειακές Ενώτητες Πρέβεζας και Θεσπρωτίας να ακολουθούν και την Περιφερειακή Ενότητα Άρτας να κατατάσσεται τελευταία ως προς τα συγκεκριμένα ζητήματα. Τα συμπεράσματα αυτά επιβεβαιώνονται απόλυτα και από την μεταβολή πληθυσμού που παρουσιάζουν οι Περιφερειακές Ενώτητες της Ηπείρου από το 1998 έως το 2007 (αύξηση 9,8%), με την Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων να παρουσιάζει σημαντική πληθυσμιακή αύξηση, την Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας παρουσιάζει οριακά θετικά αποτελέσματα και τις υπόλοιπες Περιφερειακές Ενώτητες να παρουσιάζουν τάσεις πληθυσμιακής συρρίκνωσης (-0,8% και -4,8% αντίστοιχα).

Όλες οι Περιφερειακές Ενώτητες της Ηπείρου παρουσιάζουν τριτογενοποιημένη παραγωγική βάση με τα υψηλότερα ποσοστά να καταγράφονται στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων και τα χαμηλότερα στην Περιφερειακή Ενότητα Άρτας. Ο δευτερογενής τομέας παρουσιάζει τα υψηλότερα ποσοστά στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων και τα χαμηλότερα στην Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας. Ο πρωτογενής τομέας παρουσιάζεται ενισχυμένος στην Περιφερειακή Ενότητα Άρτας, ενώ είναι πολύ περιορισμένος στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων. Το γεγονός πως η Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων είναι το διοικητικό κέντρο της Ηπείρου εξηγεί την τριτογενοποίηση της παραγωγικής βάσης της περιοχής καθώς συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό των παρεχόμενων υπηρεσιών της Ηπείρου. Μάλιστα, οι θέσεις εργασίας στους κλάδους παροχής διοικητικών υπηρεσιών που προσφέρονται στα Ιωάννινα είναι ο βασικός λόγος για τον οποίο οι μόνιμοι κάτοικοι της Περιφερειακής Ενότητας Ιωαννίνων παρουσιάζουν υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης σε σχέση με τις υπόλοιπες Περιφερειακές Ενώτητες της Ηπείρου. Ειδικότερα, ως προς το επίπεδο εκπαίδευσης των κατοίκων την Περιφερειακή

Ενότητα Ιωαννίνων ακολουθεί η Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας, ενώ οι Περιφερειακές Ενότητες Άρτας και Θεσπρωτίας παρουσιάζουν χαμηλότερα ποσοστά.

Όσον αφορά τις κοινωνικές και βιομηχανικές υποδομές η ανάλυση που πραγματοποιήθηκε έδειξε πως είναι περισσότερο ανεπτυγμένες στην Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων, ενώ στις υπόλοιπες Περιφερειακές Ενότητες καταγράφηκαν χαμηλότερες και παρόμοιες τιμές των δεικτών.

Η εξαγωγική δραστηριότητα της Περιφερειακής Ενότητας Άρτας παρουσιάζει τα χαμηλότερα πολλαπλασιαστικά οφέλη για την συνολική απασχόληση της Περιφέρειας Ηπείρου. Τα υψηλότερα οφέλη για την απασχόληση της Ηπείρου παρουσιάζουν οι εξαγωγικοί κλάδοι στους οποίους «ειδικεύεται» η Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας. Η εξαγωγική δραστηριότητα της Περιφερειακής Ενότητας Ιωαννίνων παρουσιάζει υψηλά πολλαπλασιαστικά οφέλη για την απασχόληση της Περιφέρειας Ηπείρου και ταυτόχρονα τα σημαντικότερα οφέλη που εμφανίζει Περιφερειακή Ενότητα της Ηπείρου για την απασχόληση σε εθνικό επίπεδο.

Η Περιφερειακή Ενότητα Ιωαννίνων παρουσιάζει το εντονότερο ανάγλυφο της Ηπείρου και το υψηλότερο ποσοστό αγροτικού πληθυσμού. Ωστόσο, οι μοναδικοί κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας στους οποίους δεν εμφανίζει «ειδίκευση» είναι αυτοί που ανήκουν στον πρωτογενή τομέα παραγωγής. Το γεγονός αυτό δείχνει πως η σημασία των κλάδων οικονομικής δραστηριότητας που αναπτύσσονται στην ύπαιθρο είναι περιορισμένη. Αξίζει να σημειωθεί πως η συγκεκριμένη Περιφερειακή Ενότητα παρουσιάζει σημαντική «ειδίκευση» σε τομείς της μεταποίησης όπως η εξόρυξη και τομείς παροχής υπηρεσιών όπως οι υπηρεσίες υγείας.

Στις υπόλοιπες Περιφερειακές Ενότητες της Ηπείρου από την ανάλυση προκύπτει ότι η σημασία της υπαίθρου για την οικονομία τους είναι ιδιαίτερα σημαντική, συμπέρασμα που αποδεικνύεται από το γεγονός πως όλες παρουσιάζουν «ειδίκευση» στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας που εντάσσονται στον πρωτογενή τομέα παραγωγής (γεωργία, κτηνοτροφία, θήρα και δασοκομία). Η Περιφερειακή Ενότητα Άρτας «ειδικεύεται» επίσης και στον κλάδο της παροχής ηλεκτρικού ρεύματος. Στην Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας οι υπόλοιποι κλάδοι στους οποίους παρουσιάζει «ειδίκευση» είναι αυτοί των κατασκευών, των ξενοδοχείων και εστιατορίων, των μεταφορών, της δημόσιας διοίκησης, των υπηρεσιών και των ιδιωτικών νοικοκυριών που απασχολούν οικιακό προσωπικό, ενώ ο χαμηλότερος βαθμός «ειδίκευσης» εντοπίζεται στους κλάδους παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, εκπαίδευσης και στις μεταποιητικές βιομηχανίες. Τα ξενοδοχεία/εστιατορία και οι μεταφορές είναι οι κλάδοι στους οποίους ο υπολογισμός του συντελεστή χωροθέτησης στην Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας δείχνει «ειδίκευση», με τις χαμηλότερες τιμές του δείκτη να εντοπίζονται στους κλάδους των ορυχείων-λατομείων και των υπηρεσιών υγείας και κοινωνικής μέριμνας.

Από την ανάλυση Απόκλισης-Συμμετοχής προέκυψε πως οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας στους οποίους μπορεί να βασιστεί η μελλοντική ανάπτυξη της Περιφερειακής Ενότητας Άρτας είναι οι κλάδοι της υγείας και κοινωνικής μέριμνας, των ενδιάμεσων χρηματοπιστωτικών οργανισμών και της παροχής ηλεκτρικού

ρεύματος, οι οποίοι αφενός εμφανίζουν ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση και αφετέρου παρουσιάζουν θετικούς τοπικούς παράγοντες.

Στην Περιφερειακή Ενότητα Θεσπρωτίας οι κλάδοι υγείας και κοινωνικής μέριμνας, παροχής υπηρεσιών, νοικοκυριών που απασχολούν οικιακό προσωπικό, ξενοδοχείων και εστιατορίων, δημόσιας διοίκησης και άμυνας, διαχείριση ακίνητης περιουσίας, εμπορίου και αλιείας εμφανίζουν ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση, ταυτόχρονα με θετικούς τοπικούς παράγοντες και συνεπώς μπορούν να αποτελέσουν τους τομείς στους οποίους μπορεί να βασιστεί η μελλοντική ανάπτυξη της Θεσπρωτίας.

Οι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας στους οποίους μπορεί να βασιστεί η μελλοντική ανάπτυξη της Περιφερειακής Ενότητας Ιωαννίνων οι κλάδοι του εμπορίου, των ξενοδοχείων και εστιατορίων, της δημόσιας διοίκησης και της εκπαίδευσης οι οποίοι αφενός εμφανίζουν ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση και αφετέρου παρουσιάζουν θετικούς τοπικούς παράγοντες.

Στην Περιφερειακή Ενότητα Πρέβεζας οι κλάδοι της παροχής υπηρεσιών, των νοικοκυριών που απασχολούν οικιακό προσωπικό, της διαχείρισης ακίνητης περιουσίας και της αλιείας εμφανίζουν ευνοϊκή κλαδική διάρθρωση, ταυτόχρονα με θετικούς τοπικούς παράγοντες και συνεπώς μπορούν να αποτελέσουν τους τομείς στους οποίους μπορεί να βασιστεί η μελλοντική ανάπτυξη της Περιφερειακής Ενότητας της Πρέβεζας.

Βιβλιογραφία**Αναφορές****Ελληνικές**

Αναστασίου Ε. (2012). *Χωρικές ανισότητες στις δαπάνες περιφερειακών υπηρεσιών των Υπουργείων*, Μεταπτυχιακή Διατριβή, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Ανδρικοπούλου Ε. (1994). *Περιφερειακή πολιτική στη δεκαετία του 1980 και προοπτικές*, στο βιβλίο: «*Αστική και περιφερειακή ανάπτυξη: θεωρία, ανάλυση και πολιτική*», επιμέλεια Γετίμης-Καυκαλάς-Μαραβέγιας, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα.

Ανδρικοπούλου Ε. (1995). *Οι περιφέρειες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η εξέλιξη της περιφερειακής πολιτικής από την Συνθήκη της Ρώμης έως το Μάαστριχτ*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα.

Απέργης Ε. (2010). *Διεύρυνση περιφερειακών (χωρικών) ανισοτήτων στην Ελλάδα: Ένας εναλλακτικός τρόπος μέτρησης*, Διπλωματική Εργασία, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Βασιλακοπούλου Μ., (2008). *Η Κοινοτική Περιφερειακή Πολιτική για την περίοδο 2007-2013: Το Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς*, Μεταπτυχιακή Διατριβή, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Γεωρπαλίδου Μ. (2010). *Το θεσμικό πλαίσιο της διασυνοριακής συνεργασίας των ΟΤΑ: Ρόλος, δυνατότητες, αποτελέσματα. Η διασυνοριακή συνεργασία Ελλάδας-Βουλγαρίας (Μελέτη Ν.Α. Σερρών και Δράμας)*, Τελική εργασία, Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης, Εθνική Σχολή Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Αθήνα.

Γιαννακούρου Γ. (2008). *Επιμέλεια στο αφιέρωμα: Μεταρρυθμιστική Συνθήκη και Εδαφική Συνοχή*, Περιοδικό: Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική, τεύχος 10, Ιούνιος, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Γκίκα Στ. (2012). *Η Πολιτική Προστασία στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι Σχέσεις Αλληλοϋποστήριξης στις Δασικές Πυρκαγιές του 2007*, Διπλωματική εργασία, Τμήμα Γεωγραφίας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Γκουγκουτούδη Δ. (2005). *Η διαμόρφωση του Ευρωπαϊκού Χώρου Έρευνας και το 6^ο Πρόγραμμα Πλαίσιο για την Έρευνα και την Τεχνολογική Ανάπτυξη: Το παράδειγμα της θεματικής προτεραιότητας 'Τεχνολογίες της Κοινωνίας της Πληροφορίας' και η συμμετοχή της Ελλάδας*, Μεταπτυχιακή Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών, Αθήνα.

Δρακάκη Ε. (2007). *Θεωρητική επισκόπηση και εμπειρική αξιολόγηση της συμβολής της Περιφερειακής Πολιτικής της Ε.Ε. στη Συνοχή και τη σύγκλιση των λιγότερο ανεπτυγμένων περιφερειών: Η περίπτωση της Περιφέρειας Κρήτης*, Πρόταση Διδακτορικής Διατριβής, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών.

Ευρωπαϊκή Ένωση (2004). *Η συνοχή στην καμπή του 2007*, Νομοθετικές προτάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τη μεταρρύθμιση της πολιτικής συνοχής (για την περίοδο 2007-2013), Inforegio, Ενημερωτικό φυλλάδιο.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2004). *Η συνοχή στην καμπή του 2007*, Ενημερωτικό φυλλάδιο, Γενική Διεύθυνση Περιφερειακής Πολιτικής, Λουξεμβούργο.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2008α). *Εργαζόμαστε για τις Περιφέρειες: Η Περιφερειακή Πολιτική της Ε.Ε. την περίοδο 2007-13*, Γενική Διεύθυνση Περιφερειακής Πολιτικής, Λουξεμβούργο.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2008β). *Πολιτική Συνοχής 1998-2008: Επένδυση στο μέλλον*, Γενική Διεύθυνση Περιφερειακής Πολιτικής, Λουξεμβούργο.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010). *Προβολή του «αόρατου» τομέα της Ευρώπης: Οι βιομηχανίες της μεταλλουργίας και των μεταλλικών ειδών*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή Επιχειρήσεις και Βιομηχανία, Μονάδα μηχανολογικού, ηλεκτρολογικού και τηλεπικοινωνιακού εξοπλισμού, Λουξεμβούργο.

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2009). *Πρακτικός οδηγός-Περιφερειακή ανάπτυξη*, Γενική Διεύθυνση Εσωτερικών Πολιτικών, Διαρθρωτική Πολιτική και Πολιτική Συνοχής, Λουξεμβούργο.

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2006). *Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1083/2006 του συμβουλίου της 11ης Ιουλίου 2006 περί καθορισμού γενικών διατάξεων για το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Ταμείο Συνοχής και την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1260/1999*, Βρυξέλλες.

Καμχής Μ. (2007). *Η ενοποίηση του ευρωπαϊκού χώρου, 1986-2006, ένα σχεδιαστικό εγχείρημα μεγάλης κλίμακας*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.

Καραβελή Ε., Τσιωνας Ε. (2011). *Οι Περιφερειακές Ανισότητες στην Ελλάδα: Προσδιοριστικοί Παράγοντες, Τάσεις και Προοπτικές*, 9^ο Εθνικό Συνέδριο «Περιφερειακή ανάπτυξη και οικονομική κρίση: Διεθνής εμπειρία και Ελλάδα», Ελληνική Εταιρεία Περιφερειακής Επιστήμης, Αθήνα.

Καραμάνου Α. (2008). *Από τη νομισματική στη πολιτική ένωση: Η Ε.Ε. σε αναζήτηση ταυτότητας*, Περιοδικό «Κοινωνία Πολιτών» 14(5), Αθήνα.

Καυκαλάς Γ. (2004). *Το επιστημονικό πεδίο της χωρικής ανάπτυξης: εξέλιξη και βασικές συνιστώσες*, στο Καυκαλάς, Γ. (επιμ.) *Ζητήματα χωρικής ανάπτυξης: θεωρητικές προσεγγίσεις και πολιτικές*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα. σσ. 15-37.

Κέντρο Επιχειρηματικής & Τεχνολογικής Ανάπτυξης Ηπείρου (ΚΕΤΑ) (2007). *Μελέτη του κλάδου της ιχθυοκαλλιέργειας στους Νομούς Πρέβεζας και Άρτας*, Ιωάννινα.

Κολτσαράς Α. (2012). *Το «περιφερειακό πρόβλημα» και το «πρόβλημα» της μετρήσιμης Σύγκλισης-Απόκλισης*, 10^ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο, Ελληνική Εταιρεία Περιφερειακής Επιστήμης, Θεσσαλονίκη.

Κόνσολας Ν. Ι. (1997). *Σύγχρονη Περιφερειακή Οικονομική Πολιτική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Κουσιδώνης Χ. (2005). *Η οργάνωση του χώρου και ο προγραμματισμός: μια εισαγωγή*, εισήγηση στο σεμινάριο του ΤΕΕ-ΤΚΜ «Χωροταξικός και Πολεοδομικός Σχεδιασμός», Θεσσαλονίκη.

Λαγός Δ., (2007). *Θεωρίες Περιφερειακής Οικονομικής Ανάπτυξης*, Εκδόσεις Κριτική Αθήνα.

Λαζαρίδης Ν. (2002). *Η Περιφερειακή Πολιτική της Κοινότητας*, Τελική εργασία, Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης, Εθνικό Κέντρο Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, Αθήνα.

Λαμπριανίδης Α. (2006). *Οικονομική Γεωγραφία-Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα*, Εκδόσεις Πατάκη, Έκδοση 7^η.

Λιαργκόβας Π., Γιαννιάς Δ., Φωτόπουλος Γ. (2003). *Συγκλίσεις και αποκλίσεις της ποιότητας ζωής στην Ελλάδα: 1960-2000*, Περιοδικό «Αειχώρος», 2(1): 114-129, Βόλος.

Μιχαηλίδης Γ. (2011). *Θεωρίες περιφερειακής ανάπτυξης: Προσεγγίσεις ανισορροπίας ή άνισης χωρικής ανάπτυξης*, Σημειώσεις Μαθήματος «Θεωρίες Περιφερειακής ανάπτυξης», Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης Α.Π.Θ., Βέροια.

Μιχαηλίδης Γ. (2012). *Οικονομική κρίση και πολιτικές ανάπτυξης και συνοχής*, 10^ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο, Ελληνική Εταιρεία Περιφερειακής Επιστήμης, Θεσσαλονίκη.

Μητούλα Ρ. (2005). *Περιφερειακή Πολιτική και Χρηματοδοτικά Μέσα της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Προφορική παρουσίαση στο πλαίσιο της διημερίδας «Ενθάρρυνση Επιχειρηματικών Πρωτοβουλιών Φοιτητών Χαροκοπέιου Πανεπιστημίου», που εντάσσεται στο ΕΠΕΑΕΚ II του Γ' ΚΠΣ του Χαροκοπέιου Πανεπιστημίου.

Μουτσιάκης Ε. (2012). *Προϋποθέσεις βιώσιμης ανάπτυξης: Χωρικά συστήματα και φυσικοί πόροι*, 10^ο Τακτικό Επιστημονικό Συνέδριο, Ελληνική Εταιρεία Περιφερειακής Επιστήμης, Θεσσαλονίκη.

Παπαδασκαλόπουλος Αθ. (2000). *Μέθοδοι περιφερειακής ανάλυσης*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Παπαδασκαλόπουλος Αθ., Χριστοφάκης Μ., (2004). *Οι περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1990*, Επιθεώρηση Οικονομικών Επιστημών - Review of Economic Sciences, Τεύχος 6, σ. 65-88, Αθήνα.

Παπαδασκαλόπουλος Αθ., Χριστοφάκης Μ., (2005). *Οικονομία και Πολιτική στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Τ. Α', 3^η Έκδοση, Εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα.

Παπαδασκαλόπουλος Αθ., Χριστοφάκης Μ. (2009). *Περιφερειακός Προγραμματισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Παρατηρητήριο Απασχόλησης (2003). *Δείκτες παρακολούθησης της ευρωπαϊκής πολιτικής απασχόλησης: Απασχόληση και Ανεργία*, Σειρά: Κείμενα Εργασίας, Αθήνα.

(ΥΠ.Ε.Κ.Α.) (2003). *Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης Περιφέρειας Ηπείρου*, Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, ΦΕΚ 1451 Β 06.10.2003.

Πετράκος Γ. (2004). *Περιφερειακές ανισότητες και περιφερειακή πολιτική στην Ελλάδα*, Περιοδικό «Αειχώρος», 3(1): 6-31, Βόλος.

Πετράκος Γ. (2009). *Περιφερειακές Ανισότητες και Επιλεκτική Ανάπτυξη: Οι Οικονομικές Δυναμικές του Χώρου και οι Προϋποθέσεις Άσκησης Αποτελεσματικής Περιφερειακής Πολιτικής*, στο βιβλίο «25 Κείμενα για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του χώρου», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος: 359-393.

Πετράκος Γ., Rodriguez-Pose A. (2002), *Περιφερειακές ανισότητες στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, 8(5): 87-122, Βόλος.

- Πετράκος Γ. και Ψυχάρης Γ. (2004).** *Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα
- Πολύζος Σ., Πετράκος Γ. (2008).** *Η ανάπτυξη του Ν. Καρδίτσας: Συγκριτική Αξιολόγηση και Προτάσεις Πολιτικής*, 1^ο Αναπτυξιακό Συνέδριο Ν. Καρδίτσας, Καρδίτσα.
- Πολύζος Σ., Πετράκος Γ., Αραμπατζής Γ., Σούτσας Κ. (2004).** *Συμβολή των Φυσικών Πόρων στην Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα*, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης, 10(10): 259-282, Βόλος.
- Πολύζος Σ. (2011).** *Περιφερειακή Ανάπτυξη*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Ρόκος Δ. (2001).** *Θεμελιώδεις προϋποθέσεις για ένα σχέδιο αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η περίπτωση μιας ελληνικής περιφέρειας. Από τη θεωρία στην πράξη*, Συνέδριο *Εξουσία και Κοινωνίες στη Μεταδιπολική Εποχή*, Χανιά 25-27 Αυγούστου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Χανιά.
- Ρόκος Δ. (2003).** *Από τη «Βιώσιμη» ή «Αειφόρο» στην αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη*, Εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.
- Ρόκος Δ. (2004).** *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου Προβλήματα, Δυνατότητες και Περιορισμοί*, Πρακτικά 4^ο Διεπιστημονικού Συνεδρίου του Ε.Μ.Π. στο Μ.Ε.Κ.Δ.Ε. *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη της Ηπείρου*,. Εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.
- Σαγιάς Ι. (2011).** *Χωρικές, Οικονομικές, Κοινωνικές και Περιβαλλοντικές Διαστάσεις της Ανάπτυξης και του Σχεδιασμού*, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Δ.Π.Μ.Σ. «Περιβάλλον και Ανάπτυξη», Ε.Μ.Π., Αθήνα.
- Τολίδης Κ., Καλογήρου Χ., Δημοπούλου Ε. (2010).** *Χωροταξική Πολιτική στις Ορεινές Περιοχές: η περίπτωση του Ν. Φωκίδας*, Πρακτικά 6^ο Διεπιστημονικού Συνεδρίου του ΕΜΠ στο Μ.Ε.Κ.Δ.Ε. *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών*. Εκδόσεις Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα.
- Τσιάμη Μ. (2008).** *Οι Περιφέρειες στη δυναμική της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης: Οι περιπτώσεις της Ελλάδας και της Γαλλίας*, Τελική εργασία, Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης, Εθνική Σχολή Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Αθήνα.
- Υπουργείο Εθνικής Εκπαίδευσης και Θρησκευμάτων (2008).** *Περιφερειακή-Τοπική Ανάπτυξη*, Γενική Γραμματεία εκπαίδευσης ενηλίκων, εκπαιδευτικό υλικό, Αθήνα.
- Υπουργείο Οικονομίας και Οικονομικών (2006).** *Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο Αναφοράς 2007 – 2013*, Αθήνα.
- Υπουργείο Εσωτερικών (2010).** *Αρχές Νομοθετικής πρωτοβουλίας για τη νέα αρχιτεκτονική της αυτοδιοίκησης και της αποκεντρωμένης διοίκησης: «Πρόγραμμα Καλλικράτης»*, κείμενο δημόσιας διαβούλευσης.
- Χριστοφάκης Μ. (2001).** *Τοπική Ανάπτυξη και Περιφερειακή Πολιτική*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- Χριστοφάκης Μ. και Γκούζος Α. (2011).** *Χωροταξική κατανομή και δυναμισμός του πρωτογενή τομέα στις περιφέρειες της Ελλάδας*, 9^ο Εθνικό Συνέδριο με θέμα: «Περιφερειακή ανάπτυξη και οικονομική κρίση: Διεθνής εμπειρία και Ελλάδα», Αθήνα.

Ψυχάρης Γ. και Σιμάτου Ε. (2003). *Η οργάνωση του κράτους σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο στην Ελλάδα και η δυναμική του μετασχηματισμού της*, Σειρά Ερευνητικών Εργασιών, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 9(29): 645-684.

Ξένες

Chiang S. (2008). *Location quotient and trade*, *The Annals of Regional Science*, 43(2): 399-414.

Commision of the European Communities (CEC) (1985). *Completing the Internal market*, White Paper from the Commission to the European Council, COM (85) 310 final.

European Commission (2007). *Fourth Report on Socio-economic Cohesion: Developing Regions, Developing Europe*, Luxembourg .

Norcliffe G. B. (1982). *Using Location Quotients to Estimate the Economic Base and Trade Flows*, *Regional Studies* 17(3): 161-168.

Petrakos G. & Saratsis Y. (2000). *Regional inequalities in Greece*, *Papers in Regional Science*, 79, 57-74.

Janin Rivolin U. & Faludi, A. (2005). *The hidden face of European spatial planning: Innovations in governance*, *European Planning Studies*, 13(2), 195-215.

Γενική Βιβλιογραφία

Ελληνική

Κόνσολας Ν (1983). *Περιφερειακή οικονομική πολιτική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Κουρλιούρος Η. (2001). *Διαδρομές στις θεωρίες του χώρου*, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Τσούκαλης Α. (1993). *Η νέα ευρωπαϊκή οικονομία: Η πολιτική και η οικονομική διάσταση της ολοκλήρωσης*, Παπαζήσης, Αθήνα, όπως παρατίθεται στο Γιαννακούρου Τ. (2008), σελ 27.

Ξενογλωσση

Balme R., (1995). *La politique regionale communautaire comme construction institutionnelle*, στο Y. Mendy, P. Muller & J.L Quermonne, *Politique Publiques en Europe*, L' Harmattan, Paris.

Barro R. J., Sala -i- Martin (1991). *Convergence across states and regions*, *Brookings Papers on Economic Activity* I, 107-182.

Barquero A. V. (1991). *Τοπική ανάπτυξη*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Clark L. (1940). *The conditions of Economic Progress*, MacMillan Editions, London.

European Commission (E.C.) (2002). *A European Union strategy for sustainable development*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Giannakourou G. (2005). *Transforming spatial planning policy in Mediterranean countries: Europeanization and domestic change*, *European Planning Studies*, 13 (2), σελ: 319-331.

- Hirschman A. (1958).** *The Strategy of Economic Development*, New Haven, Conn.: Editions Yale University Press, London.
- Henderson V. (1983).** *Industrial Bases and City Sizes*, American Economic Review, 73 (2), Papers and Proceedings of the Ninety-Fifth Annual Meeting of the American Economic Association, 164-168.
- Isard W. (1975).** *Introduction to regional science*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- Fisher G. B. (1939).** *Production: Primary, Secondary and Tertiary*, Economic Record 15, London.
- Friedmann J., Weaver C. (1979).** *Territory and Function*, Edward Arnold Editions, London.
- Fujita M. (1993).** *Monopolistic competition and urban systems*, European economic review, 37, 303-315.
- Krugman P. (1991).** *Increasing returns and economic geography*, Journal of Political Economy, 99 (3), 483-499.
- Krugman P. (1993).** *On the number and location of cities*, European economic review, 37, 293-298.
- Myrdal G. (1957).** *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, Hutchinson Editions, London.
- Moomaw R. L. (1981).** *Productivity and City Size*, Quarterly Journal of Economics, τόμος, 96 (4), 675-688.
- Nakamura R. (1985).** *Agglomeration Economies and Urban Manufacturing Industries: A Case of Japanese Cities*, Journal of Urban Economics, 17: 108-124.
- North D. C. (1955).** *Location theory and regional economic growth*, Journal of political economy, 63, 243-258.
- Perroux F. (1955).** *Note sur la notion de Pole se croissance*, Economie Appliquee.
- Porter M. E. (1990).** *The competitive advantage of nations*, Free Press Editions, New York.
- Romer P. (1986).** *Increasing Returns and Long-Run Growth*, Journal of Political Economy, 94 (5), 1002-1037.
- Rostow W. (1960).** *The stages of economic growth*, University Press Editions, Cambridge.
- Sapountzaki K., Karka H. (2010).** *The Element of Sustainability in the Greek Statutory Spatial Planning System: A Real Operational Concept or a Political Declaration?*, European Planning Studies, 9 (3), 407-426.
- Segal D. (1976).** *Are There Returns of Scale in City Size?*, Review of Economics and Statistics, 58 (3), 339-350.
- Stor W. (1981).** *Development from below: The bottom-up and the Periphery inward development paradigm*, Wiley and Sons Editions, Chichester.
- Tiebout C. (1956).** *A pure theory of local expenditures*, Journal of Political Economy, 64 (5), 416-424.
- Thisse J. F. (2000).** *Agglomeration and regional imbalance: Why and is it bad?*, EIB papers, (5)2, 47-67.

Wassenhoven L (2000). *The E.U. compendium of spatial planning and policies-Greece.* European Communities, Luxembourg. European Commission, Office for Official Publications of the European Communities.

Williams R.H. (1996). *European Union Spatial Policy and Planning,* Paul Chapman Publishing, London.

Ηλεκτρονικές πηγές

Βασενχοβεν Λ. (2011). *Από το Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου στην Πολιτική Εδαφικής Συνοχής,* προφορική παρουσίαση, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Δ.Π.Μ.Σ.: Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του Χώρου, Κατεύθυνση: Πολεοδομία και Χωροταξία, ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: https://courses.arch.ntua.gr/fsr/135728/Xvrotajia_Eyrvph_Ian.2011.pdf, τελευταία προσπέλαση: 10/03/2011.

Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ). *Έννοιες και ορισμοί,* ηλεκτρονικά διαθέσιμο από:

http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A1602/Other/A1602_SAM_01_MT_DC_00_2001_00_2001_01_F_GR.pdf, τελευταία προσπέλαση 14/08/2012.

Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ). *Δείκτες Οικονομικής Ανισότητας 2009,* ηλεκτρονικά διαθέσιμο από:

http://mae.datarc.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=240:-2009&catid=49:2010-10-08-12-54-10, τελευταία προσπέλαση: 19/07/2012.

Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (Ε.Υ.Δ.Ε.Π.), Στόχος «Ευρωπαϊκή Διασυνοριακή Συνεργασία», *Προγραμματική Περίοδος 2007-2013,* ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: <http://www.interreg.gr/el/>, τελευταία προσπέλαση: 23/08/2012.

Ευρωπαϊκή Ένωση. *Ενημερωτικό Δελτίο για τη Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης,* ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/publication/elarg-factsheet_el.pdf, τελευταία προσπέλαση: 23/08/2012.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Τι είναι η περιφερειακή πολιτική,* ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: http://ec.europa.eu/regional_policy/what/index_el.cfm, τελευταία προσπέλαση: 14/08/2012.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Αρχές της πολιτική συνοχής,* ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: http://ec.europa.eu/regional_policy/how/principles/index_el.cfm, τελευταία προσπέλαση: 14/08/2012.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Διαρθρωτικά Ταμεία,* ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/index_el.cfm, τελευταία προσπέλαση: 14/08/2012.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Περιφερειακή πολιτική και η δημοσιονομική κρίση,* ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: http://ec.europa.eu/regional_policy/what/crisis/index_el.cfm, τελευταία προσπέλαση: 14/08/2012.

Healthview, (2011). *Το 202 η Ινδία θα ξεπεράσει την Κίνα σε πληθυσμό,* ηλεκτρονικά διαθέσιμο από:

http://mae.datarc.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=240:-2009&catid=49:2010-10-08-12-54-10, τελευταία προσπέλαση: 19/07/2012.

Κοτζαμάνης Β. (2008). *Λεξικό δημογραφικών όρων*, ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DDAoG/edu/Lexiko/LEXIKO_GR.pdf, τελευταία προσπέλαση: 19/07/2012.

Περιφέρεια Ηπείρου, *Υποδομές Υγείας-Πρόνοιας*, ηλεκτρονικά διαθέσιμο από: <http://www.investinepirus.gr/el/ipodomes-igeias-provoias.html>, τελευταία προσπέλαση: 14/08/2012.